UDK 821.163.42:008:7

KD

3-4

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2021.
ISSN 0453 - 1116

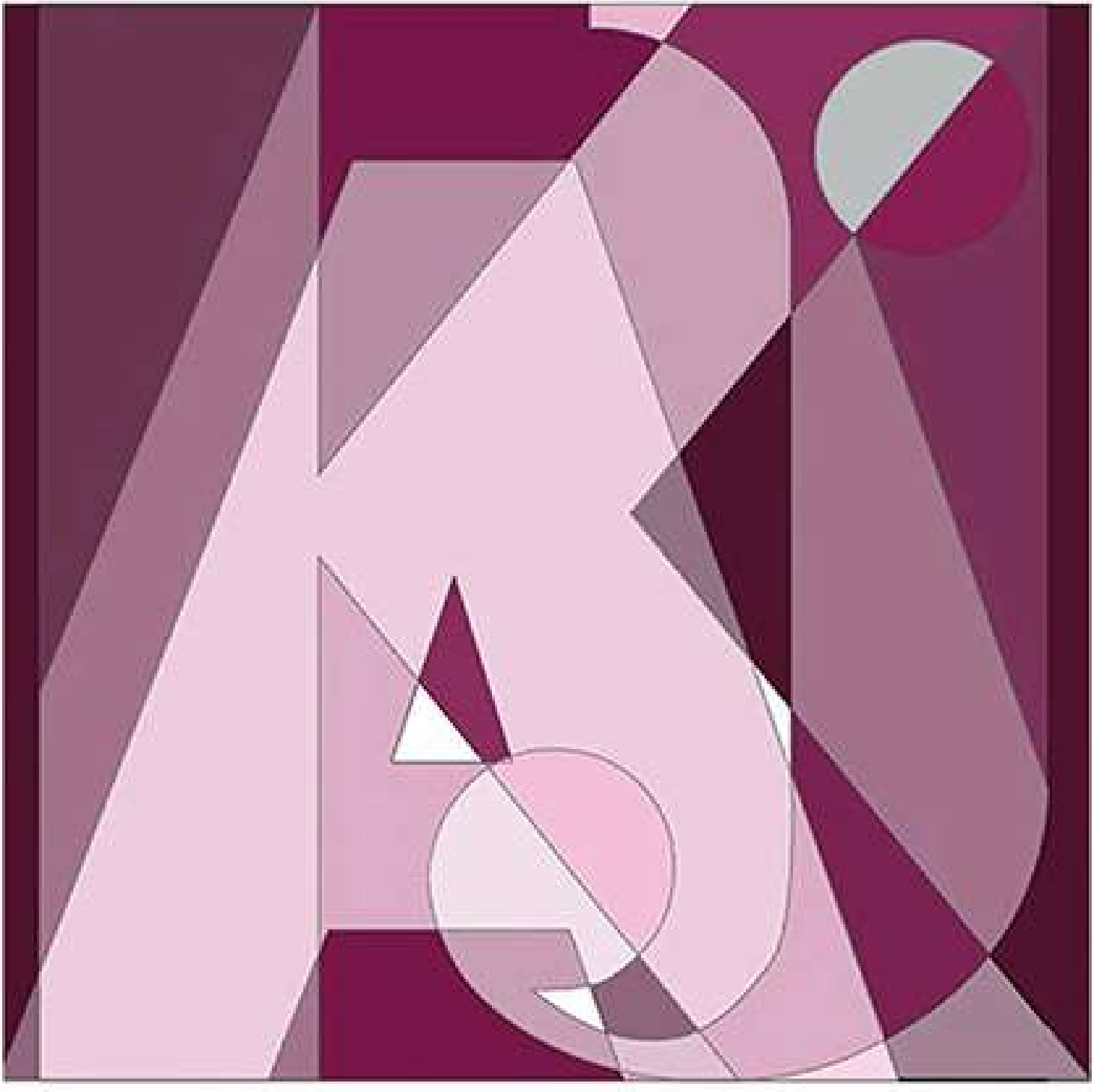

Kazalo

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Kratka kajkavska proza:
Aleksandar Horvat: Lepo, mirno, vedro jutro 3
Božica Jelušić: Ono kaj maček zakapa 5
Denis Peričić: Oca matere!..... 8
Božica Brkan: Lafre 12
Siniša Cmrk: Tirali smo konje po mesečini 16
Željka Cvetković: Štundieranje o sreče 20
Željko Bajza: Gda duša z tela vunka zide 23
Predrag Vrabec: Rojžice..... *27*
S jubilarnog, 40. Recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić* – Sv. Ivan Zelina 2021. *(Emilija Kovač, Biserka Marečić, Slavica Sarkotić, Zdenka Maltar)* 34

*

KNJIŽEVNE KORELACIJE
Vanja Budišćak: Osvijetljeni Domjanić 39

*

KAJKAVSKE JEZIČNE KORELACIJE
Boris Kuzmić: O jeziku kajkavskoga pjesništva Nadice Kološa *[On the language of Nadica Kološa's kajkavian poetry]* 47

*

17. natječaj Kajkavskoga spravišča za stručne radove i dijalektološku obradu 58

*

IZ (STARO)KAJKAVSKE KNJIŽEVNE BAŠTINE
Barbara Štebih Golub: Paratekst u svetopisamskim prijevodima Ignaca Kristijanovića *[Paratext in Ignac Kristijanović's Bible translation]* 59

*

KAJ & ČA
Mijo Lončarić: Buzetski dijalekt I kajkavština *[The dialect from Buzet and the Kajkavian dialect]* 77
Tomislav Milohanić (Slavić): Pismo žaknu Jurju iz Roča 85

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS
Tomislav Marijan Bilosnić: Vidio sam svaki izlazak sunca u svom životu 93
Đurđa Lovrenčić: Knin/Druotni puti rieči 100
Željko Bajza: Čiji je škrljak..... 106
Dinka Borota: Na meti čistača cipela 112
Biserka Goleš Glasnović: Raskrižje misli i dodira 115
Katja Matković Mikulčić: Nove skitnje po Turopolju 120
Denis Peričić: Navraćam se na Krk s crvenim bojovnicima iz Horezma 126
Mila Željeznjak: Križni pot, međimurski 130
Mali putopis *(Lea Šala, Monika Pakšec, Marta Mađar, Lana Brčić)* 135

*

OSVRTI, PRIKAZI

Hommage à Rabuzin *(Emilija Kovač)* 139
Kajkavski gartlic Božice Jelušić *(Zdravko Seleš)* 141
Gda smo išli Božice Jelušić *(Aleksandar Horvat)* 144
Treba puščati reči da tečeju (Mihaela Cik)..... 145
Uz jubilarni, 40. Recital suvremenoga kajkavskoga pjesništva
Dragutin Domjanić – Sv. Ivan Zelina 2021 *(Božica Pažur)* 147
Mali kaj v Zelini – dugoročno osmišljen veliki projekt *(B.Pažur)* 148
Suradnici u ovom dvobroju..... 150

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani pretplatnici, suradnici i prijatelji!

F truc semi kaštigami vu 2021. letu – da se razmeme još širše, unatoč novčanim uskratama i odgodama mjerodavnih – Kaj se odlučio za svoje konstante: tematsku raznolikost, znanstvenu izvornost i umjetničku kajkavsku jezičnu razinu. Sadržajna okosnica dvobroja 3-4/2021. šire je zagrebačko/županijsko kajkavsko govorno područje, njegova kulturna povijest i suvremenost (od jubilarnog 40. zelinskog Recitala, Domjanića u „novome svjetlu", kajkavskog turopoljskog govora kao umjetničkog i znanstvenog predloška, parateksta Ignaca Kristijanovića…, do novih putopisa/krajopisa i domicilnih autora). I ovaj put, uzoran broj tekstova (njih 18) ovjereni su rezultat trajnih programa Kajeva nakladnika Kajkavskoga spravišča: Kratka kajkavska proza/Jezičnica kajkaviana, Hrvatski književni putopis, Kaj & ča: prožimanja i perspektive. Sedam rubrika novoga dvobroja ispisalo je 27-ero „odraslih" autora i četiri osnovnoškolke (ukupno 31 autorsko ime).

Zahvaljujemo od srca Zagrebačkoj županiji na ovogodišnjoj novčanoj potpori tematskom svesku časopisa Kaj u njegovu 54. godištu izlaženja.

Nadamo se, dragi pretplatnici i čitatelji, da ćete nas i dalje, redovitom pretplatom i u 2022., podržati u našem kulturološkom trucu. Uz blagoslovljene božićne blagdane, zdravljiča puno, sreće i uspjeha želimo Vam u 2022. godini!

(B.P./Uredništvo)

SUVREMENA KRATKA KAJKAVSKA PROZA*

LEPO, MIRNO, VEDRO JUTRO

Aleksandar Horvat, Ludbreg

7:30 Lepo, mirno, vedro jutro. Terasa na trgu. Nigdi nikoga. Za prvim stolom dvoje novine i prazna šalica, neko je več rešil kavu. Na mojemu stolu vazica z ružicom i prozirni stalek nafilani z cenikima i letkima. Dečko v beli robači, z mašlinom i fertunom, konobarski šegrt, mi je donesel naručenu kratku kavu i dva deci mineralne. Pobral je onu šalicu za prvim stolom, stola pobrisal, poravnal stolce, zel novine i pogledal me. Odmahnul sam da ne mislim nikaj čitati i krenul z ritualom nasipavanja cukora. Pred menom je nekakvi cvetni grm tak da me niko ne vidi, a nad menom tenda. Nigdi nikoga, nikoga mi niti ne treba, treba mi mira.

7:31 Dok sam još mešal cukora, prvo se na trgu pojavila ženska v zeleni minici, z vučjakom. Štikle su joj se klecale dok ju je zverina vlekla na kratki gurtni. V roki z dogim špičastim lila noftima je držala mobitela i z nekim se nekaj žustro komenterala, a žmefka narukvica ju je malo mašila. Pes je hripal jer ga je gotilo, vlekel je napri i natezal, a ona je bremzala i cukala ga nazaj. Sunčani cvikeri su ji se naherili. Bilo pitanje vremena gda bu ju pes prekopitnul. Zginuli su za vogel banke.

7:33 Z druge strane, od pekare, se pojavil muški, malo jakši mož v kravati na hero. Vlekel je za sobom pudlicu. Lepu belu, pufastu. I on je telefoniral, pudlica je bremzala, a on ju je nacukaval za sobom ne gledeč, na momente je i po zraku poletavala kak kuštravi beli golub. Zgledalo je da više posluša nego kaj govori.

* Izabrani radovi prve skupine sa 16. natječaja časopisa Kaj i Kajkavskoga spravišča za kratku kajkavsku prozu, 2020. (autori: Aleksandar Horvat, Božica Jelušić, Denis Peričić, Božica Brkan, Siniša Cmrk, Željka Cvetković, Željko Bajza)

7:36 Otpil sem malo kave i pomislil da bi morti ipak novine pogledal, a z one strane kam je ženska zginula, je dobežal on isti vučjak, poscal se na kandelaber i prebežal pred terasom pun gas. Za sobom je vlekel gurtnu. Poslušam... niti glasa, samo par vrapcov se svadi v ovomu grmu pred menom.

7:39 Baš kak sam mislil da bi se moglo dogoditi, se z kontra strane pojavila pudlica. Njuškicu je rivala v grmlje, vohala kandelabera i zraka okoli sebe i na kraju odišla nekam na desetu stran prema placu. I ona je svoju gurtnu vlekla za sobom, skupa z onom plastičnom namatalicom i to je za njom ružilo po tlakavcima. Posrknul sem kavu i otpil malo vode.

7:41 Dok sam začul zdaleka štiklu, taman se konobarski šegrt naluknul pak sam mu mahnul da još jednu kavu zafriga. Ženska se pojavila, skosmana, taška ji je visela prek lakta, med prstima je imela cvikere, šepala na jeni štikli, a petu od druge je držala v roki. Nekaj je vikala na telefon i zaklinjala. Sela si je na klupu pod vurom i zula cipele. Z rokama je gestikulerala kak da bu poletela i nekomu se grozila.

7:43 Neje teško pogoditi, da se za čas pojavil on muški kravateš, malo se ogledaval i onda zgledal žensku na klupi. Odišel je do nje i prvo ga je hrgesnula z taškom po glavi. Jeno vreme su nekaj galamili i lamatali z rokama. On je onda odmahnul i odišel fletnim korakom, a ona ga je prvo fulala z onom cipelom bez pete, pak onda z onom celom, na kraju je skupa pobrala, s cvikerima i mobitelom hitila v tašku i bosa odcapkala prema igralištu.

7:47 Dok sam spil pol druge kave, pojavili su se vučjak i pudlica. Gurtne su jim se splele i ve su morali skupa kružiti. Nesu se natezali nego su bili složni, kak kočijaški konji, v korak. Dok bi vučjak napravil korak, pudlica bi tri. Čak bi rekel da su nafčeni tak skup hodati. Jen čas su vohali okoli klupe, a onda skup odišli v smeru parka. Pudličina namatalica je strugala za njima i onda je se ftihnulo.

7:50 Lepo, mirno, vedro jutro. Terasa na trgu. Nigdi nikoga. Prazna šalica od kave z pol kupice mineralne za mojim stolom i peta od štikle polek klupe pod vurom.

ONO KAJ MAČEK ZAKAPA

Božica Jelušić, Đurđevec

Je, tak je to bilo gda smo bili mali, vritpišljivci, kepeci, šmrklivci i gologuzani, kojemu bi saka stareša persona saki čas mogla reći: *Čkomi, ti znaš ono kaj maček zakapa!* iliti pak: *Zemi si kaj maček zakapa!*, ako smo bili vušljivi, dosadni i preveč cendravi oko nečega, kaj bi si naperili dobiti i prisvojiti. Ma, moreš si misliti kak bi to bilo ftečno i za veliko, gda bi čovek zbilja zel tak nekaj ponuđeno, a da ne razme da se tu dela o nečemu drugomu. Stareši su takvi, zahrdani, govoriju ono kaj je teško zamisliti, decu z norcima delaju, zmišljaju si zabavu, huncutarije spelavaju, kajti je na selu živeti mukotrpno i dugočasno. Ampak, i deca su tu fest bistra, morti od čistoga lufta i bistre vode, pak f času v glavi prislože kaj se od njih hoče. Na priliku, hite joko za mačkom i vide kak v kutu dvorišča zakapa govno, lajno, maloga kofrtanja, šteroga je spustil čas predi toga. Je, velim: maček je muder kak vrag, čist i reden, i ima nekaj vu svoji naravi, zakaj tak preštimno postupa. Trage zameče, ima svoje razloge i navade, celu svoju mačju filozofiju.

Ljudi, medtemtoga, čistam su nekaj drugoga. Oni te nesramne stvari nigdar ne zakapaju, nego je donesu van, na svetlo dana, pred silen narod, pak to izlažu, rastežu, v celofane zamataju, napuhavaju se i o semu tomu podrobno raspredaju, kak da je zresma važno to, kaj imaju pokazati. Na priliku, što je koga fkanil, namagarčil, norca z njega napravil, roge mu nabil. Što je čiju ženu pritisnul i obrnul dragovoljno i sladostrasno, f kmici i na danjemu svetlu. Što je komu pogodoval, hižicu, vikendicu, broda i autača mu priskrbel, što je plašča premenil i prebegel v kakvu političku stranku, što je diplomu kupil vu večernjoj školi bez struje, a što na žmereč velike škole zbavil, i tak, bez kraja i bez konca. Svet najde veliku nasladu, dok to v cajtungima čita ili pak gda dobi priliku na dalekovidnici gledeti, kak nešče tuđe lajno raskapa i na atome razlaže. Jeden je beloga medveda strelil za državne nofce, drugoj je Gospa dala licencu kaj je plažu zbetonerala pred svojom hižetinom, tretji pak celu je šumu porušil kaj bu imal kam pospraviti

svoje kamione, a četrti veli da je pozabil imovinu za porez popisati, kajti nemre napamet zbrojiti, koliko toga ima i na kojim se mestima je zemaljska blaga rasipal i pohranil. Na veliku hrpu ide vrag srat, tak ljudi vele, pak je moguče da su si ovi nasumično zebrani, z vragom vu velikoj familiji, kad takve stvari skupa i na istomu mestu delaju.

O tomu pak, kak je lajno postalo važna i velika stvar, svedoči i sama umetnost, ta preuzvišena ljudska meštrija da z ničega stvori nekaj, od grdoga lepo napravi, a jade i tuge v čistu radost življenja da preobrne. I tak, jeden se probigora i fakin zmislil, da je svoje lajno v staklenku zaprl, z pergamentom poklopil, opismicu prikeljil i v galeriju donesel i izložil, pak još i ogromnu cenu postavil tomu umetničkomu delu. Što bi si poželel imati to doma na vitrini, kaj je z njegvoga tela i mozga zišlo, moral bi se, bogme, pretegnuti i skeširati onak zapraf, kajti bi z Leonardom i Van Goghom bil vu istoj ravni! Ne znam, meni se to nekak vidi v redu, da čoveku nekaj intimno daš zanavek i da ti to lepo plati, kajti takvoga istoga nemreš napraviti, taman da se na glavu postaviš i se zakone prirodne spretumbaš i porekneš!

Dobro, vezda još moram reči, da ja imam fest občutljivoga nosa i jako mi se zgade stvari koje vun ne spadaju, a ljudi ih rivlju pred poštovani publikum. Zmislim se kak je jedna mlada poetesa pesmu čitala, nekakvu od tri reda, o muhi koja je zletala po sobi, pak na zrcalo sela, i *posrala se,* završila je ona, z onem jako otprtem „o" i „e", kak Bosanci govore. Dekla je odonud došla i pravo čudo v hrvatskomu prostoru beletrije napravila: pesme, priče, kolumne, romani, kajtijaznam, sako malo nekaj za prečitati, jedino ja nemam cajta, a i posle te muhe nekak mi gušta fali, kaj bi baš za njezinom knjigom posegnula. No, nekšni čekinjavi orangutani v publikumu jako su joj aplaudirali, to se mora priznati. More biti da je to stanovita *fekalolatrijska sekta,* čija načela ja nemrem spoznati niti skontati, kajti sem starinska i vuskotračna gospa, koja piše jako starinsku poeziju.

Uglavnom, pred zadnjom domenom gdi *maček zakapa a ljudi otkapaju,* fakat nemam kaj dodati ni primeknuti. Kajti, reč je o politiki, a tu se najde na klaftre i na kile *nepočudne supstance*, koju ljudi razvlače, nahitavaju i po lištrama naliče, vu debelem sloju, kajti je ne moči potlam zestrugati. Strahota jedna i donebesne smrdeče reči, o kojema bu svet govoril gda nikoga od nas na svetu nebu. Kaj da velim, što je komu bil kaj, čiji deda, praded i šukunded je po šumi bauljal, a ko vu dvoglavnikovom stanu zakone potpisaval, ko je obojke nosil, ko lakerane čižme z maščom mazal, ko crno sukno a ko pak zeleno i pod kojem je barjakom vojeval, kaj je najviše smešno, za jednu te istu stvar: domaju, rodnu grudu i slavu vekivečnu, makar se drukčije pisala i zvala. Nega niti jenoga govora bez toga, da se grobišča ne otpiraju i ne premeču. Nega dana, da jedan drugomu joči ne vade i klipe ne podmeču, da po smrdlivomu vešu ne njuškaju i kak cucki na tuđu skrovnost ne jurišaju. Ni pesi se za mesarom tak ne vleču, kak politikanti za vonjhom

vlasti, ne mareč za to koliko se z lajnom preklapa i kak ih je običnomu svetu fakat teško razlučiti.

Na priliku, gda se jeden z drugem kak debeli ovni na brvi sučele i zestaju, iliti kak na koridi zapikavaju jeden v drugoga, lajno jim je glavno streljivo. To samo pršči, to samo trešči, posklizava se, to kraja nema zanavek. Što se s kojom rukom križa i v kakvem blatu kaliža, što je štafetu nosil a što malofraja prosil od prvoga maja? Pretepu se ljudi, kak graj vu rešetu, spomenike ruše, tuđe hiže otimaju i vračaju, zdevaju jeni drugema orjunaše i komunjare, deci nameču križe na pleča od prehajaloga vremena, i se je to jeden gnjus, glupost vu nebo vapijuča, pak šteta da se nekšni novi Fritz ni narodil med ahrvatima i kajkavcima, kaj bi semu tomu peldu zdelal i kajkavskoga monumentuma znovič zdigel, kak je to jemput v „Baladama „ naredil, vu slavu i diku jezika kajkavskoga.

Ovak, zvuna gledeči, blesavo se je kak crna noč. Tu fakinaža kojoj je slon vu vuho prdnul tuli *Nek ti vanjkuš bude stiiina…..* a i mala deca znadu da se to rimuje z „materina", kajti kajkavci ne bi na kamenu spali ni za živu glavu i ovčjega brabonjka pod tim kamenom držali. Oni bi si zebrali otavu, senokošu, trpuce i dišavje, oni bi hrmbali, tugovali, sečali se kak je *v Kotoribi cug mašina fučnola,* i kak su naši soldati navek išli za druge na vojnu, glave gubit po Galicijama i kojekud, i kak su senjali svoje Cifre i Šarulje, svoje huste i kolinjake puste, otkud su ftiči v strahu od grmljavine svetske odleteli. Ne znam, nemrem se zmisliti nikaj lepoga ni dišečega, tak me zacukava i nervira to zagovnano življenje, da mi se čini kak niti hiljadu ljiljanov ni tamjanov z naših župnih cirkvi i kapelic po farofima tu vonjhu nemre preterati ni zatomiti. Bazdi i smrdi i zadušljivo vonjha cela Domaja, kajti je neko pozabil gdi je maček lajno zakopal i nemreju ga najti.

Naposletku sega, ni mačke nemam rad, te lopove kuštrave, naležake i komotnjake, kaj se po banku pretežu, po poceku zapišavaju, po plotu z repom uštrk hode, na obločecu žmerkaju, po tavanu halase, pri susedu idu vu švaleraj ne samo vu veljači, ampak celo leto, i navek za sebe najdu mrsnoga zalogaja i čupa z mlekom, makar kak ga gazdarica skrila od svetlečega mačjega joka. *Stari mačkor je hudi stvor*, treba mu se zmeknuti i skloniti da ti puta ne prede, da nekaj grdo o tebi ne zapamti, da te svojemu pravomu gazdi ne prepoveda i za Pekel zatefteri, z onom svojom čambom, oštrom kak britva, z kojom, tobož, sad marno zemlju raskapa, i kaj misliš, kaj dela? Nemaš kaj misliti, čerevo otpušča, repa diže i začas bu te neko jako pameten pital: *A reči, znaš ti morti kaj naš maček zakapa?*

OCA MATERE!

Ontološko-neoetnološki prinesek „Kajkavskemu Pandemonijomu“

Denis Peričić, Varaždin

Rada bi ti otpirala
rada bi ti otpirala
samo da se nej oca matere
ja bojala

Narodna

Kak i sami znate, međimorska popevka „Klinček stoji pod oblokom“ popeva o klinčeku i miloj rožici, šteri so, praf-zapraf – a to se zove metafora ili alegorija – dečko i pucica.

Ali prava istina o temu kak je popevka nastala se je zgubila, ili pa so ju skrili, jer je preveč huda!

Daklem, v tej popevki, kak je znano: „Klinček stoji pod oblokom, stoji i gledi milo rožico z črnim okom“ (ili tak nekak; varijante so okolji „o“ ili „u“, ili da ona njega gledi a ne on nju, tak vsejeno; vglavnem, ma… nema veze).

I tak je mladi dečko zagledal pucico. Onda joj je namiguval i posmehuval joj se – kaj ne znači da joj se je „podsmjehivao“, neg da joj se „smješkao“. To se zove „zavođenje“, „udvaranje“, ili, kak bi v Bosni i v drugimi kraji šteri so bili pod turskom „vlašću“ rekli: „ašikovanje“.

Onda joj je klinček rekel:

– Dojdi, stani se, mila rožica, odpri vrata!

(Pri temu je popolnoma jasno da se ne dela o klinčeku i rožici – jer kak bi se rožica, i odkud, stala da mu odpre vrata? – neg da to baš jeso dečko i pucica. Kak bi se reklo, rožica bi isto mirišala i z drugim imenom, he, he…)

E, glečte ve, pucica odgovara dečku:

– Rada bi ti odpirala, rada bi ti odpirala, samo da se nej oca matere ja bojala!

Ali dečko, bedaček, inzistjera, pak veli:

– Kaj so tebi otec, mati?

Onda to još jempot ponovi:

– Kaj so tebi otec, mati? – ter zaključi:

– Evo sam ti ja, mila rožica, ljubav prava!

I tu pesem završava. A znate zakaj završava? Zato kaj je istina tak strašna da ni mogla biti do kraja otpopevana! A ja točno znam kaj se je pripetilo jer mi je to pripovedal stari čovek šteri se je tega još prisečal. Bil je fest stari dok sem ja još bil dete, pa je čistam mogoče da je baš on bil taj „klinček" šteri je vse to doživel!

Daklem, prava istina onda ide ovak…

***

Dečec je to svoje otpopeval, i…

– Hm – mislila si je pucica – nekaj me je krivo skužil. Ne bum mu odprla, jer se bojim…

Nut, vuto so se vrata odprla i vun z hiže so zišli otec i mati.

Dečec se je malce stepel, ali sam zato kaj to neje očekival, a ne kaj bi se nekaj bojal. Otec i mati prišli so mladeniču i mu rekli da je fest fajn zgledeči, da lepo popeva „podoknice", i da bi oni rada njega za zeta, ali da bi za njegovo dobro bilo najbolše da – zgine odovud.

(Za štokavce: ne da „pogine", neg da „nestane" – „eda" ne bi „poginuo"!)

Daklem, dečku nikak v glavo ni išlo kaj se je to pripetilo. Najmre, ovak fini ljudi, otec i mati, šteri so ga tak lepo dočakali i tak ga nahvalili, i rekli mu da so ga za zeta hoteči, a onda mu najempot velijo nek se mekne, nek zgine odovud – pa kak je to mogoče?

Taman kaj je dečec vdehnul da si zeme sapo kaj bi jih pital za objašnjejne takvega njihovega obnašanja, a otec, mati i pucica so ga z rokami i nogami začeli rivati čim dalše od hiže, očivestno vsi tri u nekšemu velikemu strahu!

– Beži, daj, hodi, naj se serditi, ali moraš oditi, odi, odi čim prej!

Tak so mu govorili!

Ali več je bilo kesno.

Z hiže je zišel deda – a deda ni bil čovek, neg pozoj!

***

Ne razmete? E pa, neje ni dečec razmel kad mu je pucica lepo rekla…

„da se nej oca matere ja bojala".

Daklem, poslušajte kraj!

Tak kak ve i vi, a bormeš još i puno više, se je zblenul i dečko, udvarač, gda je videl dedu v pozojskemu obličju. Prestrašeno je pogledal pucico, a ona mu je, v solzami i v strahu, objasnila:

– Pa sem ti lepo rekla da bi te pustila, samo da se nej *oca matere* ja bojala!

Dečec je, najmre – baš kak i vi – mislil da se pucica boji oca i matere, ali ona mu je lepo rekla da se boji *oca matere* – daklem, materinega oca, dede!

…i onda se je deda-pozoj podrignul i zpustil jognjenega jazika, šteri je skuril dečka po čelenki, i odtad pa do konca življenja je taj nesrečni udvarač na glavi nosil čerlenega zlamena. A kaj je najbolše, takvega je zlamena mel i stari čovek šteri mi je vse ovo zpripovedal!!!

***

Ve bute morti rekli: „Pa kak je ded mogel biti pozoj?"

Ah, ah… odgovoril bum z protupitajnem:

„Kak, kak?! A kak je puca mogla biti kača? Kak je v 'Šumi Striborovoj' Ivane Brlić-Mažuranić ona 'ljepota djevojka' mogla zapraf biti kača, daklem 'guja' ili 'zmija', je lji?"

E ve bute rekli da je to bajka, ne? Jeee, baš krasna bajka! „Momak" je obtolžil vlastito mater da je vešča, bahornica, kak ona z „Planetarijoma", i pustil kači da ju terorizjera! Ta pak je „ljepota djevojka" poslala matero „neka joj donese snijega s litice, da se umije". I to je onda „bajka", jaj, jaj, jaj…

Evo: tak kak je ta puca bila kača, tak je ded bil pozoj, zmaj, tam v Međimorju!

***

O da, ja več znam: rekli bute da zmaji ne postoje, da je to znanost dokazala. Štera znanost? Kaj neste čteli o dinosavrusima? Oh-o, gda so još našli njihove ostatke?! Kaj to neso zmaji, pozoji?

Neso?! Najte mi reči: „Ali dinosaurusi davno izumriješe"! Ah, ah, gdo to vam je to rekel? Ne znate kaj je bilo pred sto let, a znate kaj je bilo pred 50 miljonov let, ha, ha, ha!

Vse bum vam ja raztolnačil; ideme ovak:

Gda je bil potop? Potop je bil pred okoli 4300 let.

Ne ne ne, najte se svaditi da to više ni Cirkva ne tverdi, neg da je to „kroacionizem". „Kroacionizem" ili ne, znano je da je potop bil pred okoli 4350 let. Noa je v arki spasil vse životijne, osim nekih. Šterih? Morskih. A dinosavrusi so živeli v morju. Neso? Jeso. Barem neki jeso. A gdi je bilo Međimorje v to vreme? V Panonskemu morju!

Gda se je Panonsko morje povleklo, neki pozoji so se prilagodili življenju na kopnu.

„E pa to je onda već darvinizam, evolucionizam", veliste?

Pa to ste i šteli čuti! Znanstvenega gledišča vam iznosim! Jeje: darvinizem, evolucionizem! Daklem, neso to gluposti, neg je to čista logika. Pozoji so razvili i mogočnost da se prikrijeju, kakti da so ljudi. To se zove „mikimirija", ili tak nekak.

I još jih ima med nami, pozojev, sam kaj jih mi ne vidimo navek. Ztega, zapamtite kaj vam budem rekel: Nič neje onak kak se čini! Nič neje onak kak zgledi! Evo, na primera, jeden je dečec z našega kraja skuhal svijnsko glavo, malce je podelil brači, a vekši del je sam pojel. Skorom je hmrl, ali je preživel i odonda je mel nadnaravno moč…

***

…i mogel bi i o temu pripovedati, ali vidim ja da vi ne prihvačate argumentuše, pak da se z vami nemam više kaj razpravljati! Ak bute šteli, bute vse prečteli v moji novi knigi, štera bu se zvala „Kajkavski Pandemonijom".

Kaj, ne znate ni kaj je Pandemonijom? Mislite da to ma nekše veze z pandemijo?

Evo, ste vidli! Kaj pa se ja z vami obče mam spominati…

LAFRE

Božica Brkan, Zagreb

Nalafrala sem se v mačkaru jemput v celomu životu: v četrtom razredu sem bila zastavnik selske dečje fašejnske svadbe: na metlišču sem imela kej zastavu od rupca i na glave nečiju šubaru. Samo da je. Lepo smo se i bez mustačov naigrali, nabedesali celo popodne po celomu selu, a nesmo nabožali penez kak spada ni za kohčokoladu. Al od male malosti nema mene lepše od mačkarov gledeti.

Prvoga se sečam sv. Nikole i Krampusa z lanci i z šibu, beloga i crnoga, kej su me grdo plašili. Nes se mejne bojala ni Deda Mraza gda nam je v selskomu domu delil bombone. Al niš me več ne bilo stra gda sem zdalkoga gledela kak su na fašejnek skraja na kraj sela kej strele prebežali na kojna, bez sedla, nisko se držeč za grive, napol ležeč, si jenaki da se ne znalo ni ko je dečko a ko cura, a kam ko je ko. Još nesu došli, a več je ne bilo. Isto tak su na Pepelnicu, prede neg šenicu po pola, pepel po celomu selu sejali muži si crni kej vragi. Zapregli bi se v jornice i lekli plug čez selo, a onem kej jim ne bi dali piti kulko bi šteli, duž dvorišča tam i nazaj zlekli bi gliboku brazdu se grokčuč od smeja da su se zalikavali. A gda bi svadba bila, ko ne bil pozvan, došel bi nalafran. Mam po večere jel v pol noči lafre bi pile i jele, zajne je moralo biti, i tancale z kem su god štele i kak su štele. Nnemreš reči da ne peš gda lafre biraju! Si su šteli znati ko je ko, a niko ne snel lafru po polnoči, prede bi očli v kmicu. O tomu se potlam više pripovedalo neg o mladičem jel koja si je lepšu kiklu dala zešiti. Gda bi preterali, jel ak bi jeni mislili da su oni drugi preterali, negda bi se i potukli, a tu i tam bi ko z kem i pod pomel. Neretko si je i vragometna ženska zmej nog na svitnak mrkvu zavezala da je visi kej ona muška stvar i okolo bi tu kej svoju sramotu nanašala i kazala sakomu ko oče gledeti. Če bi jeni rekli dej naj, pak ima tu i dece, drugi bi rekli pa kej, naj se vučiju.

Jeno sedamdeset let išli su moji Jokešinčani z mačkarum prek v Križ, najprvo pešice, poprav kej svadba jel kej Pepeluga, Snegulica z semi patulki. A potle su se

vozili i na kole, na gumejnaki, na traktorske prikolica i na kamijoni i kazali nekej kej bi Fašejnek trebal popraviti, za kej je on kriv i za kej ga treba vužgati da se to nestane zanavek jel bar do novoga fašejnka. Gda je bila komasacija, kak su zemlu nadelili i kak je PIK gliboko joral gde nigda ne priraslo ni kej bi pod noket. Gda novoselska pilana ne imela klad za piliti, dovlekli su jim veliku kladu, vrbovu. Jemput su, kak se nigda ne dospela narediti zdravstvena stanica, precedniku opčine dovezli celu ambulantu z doktori kej su jim medicinske sestre sedele v krilu i z žepov vadile plave koverte. Jeno su leto lafru-prasicu vozili, opala je z kol i ruku si pretrgla i eto ti smeja: prasica v gipsu. Da ne z slamu bila nadeblana kej stroža, bi se sirota sa spotrgala. Jeno su pak leto vozili vragov za celi pekel i Lucifera crlenoga z dugem repom. Kej je pak te zvadžal!? A gda je zrasla velka inflacija, maloga su dečeca oblekli da govori: *Ja sem jugoslavenski dinar*. Si su ga kušuvali i metali mu peneze za škrlaček, tulko da se mali rasplakal. Naj biti bedast, su mu govorili, a sa su deca isto štela biti dinar. Sako su leto imeli rat z cenami i z otkupom, jeno leto su vozili šenicu, a jenu kuruzu jel krumper, onda pak teliče jel odojke, jer mleko, kak su jim več koje cene štele vuha pojesti. Gda bi zapalili Fašejnka i naranili blago, bila bi vatrogasna zabava da bi si trošek pokrili. I zajebancija bome košta. Najgore je prešel one Pepec kej je, a baš je to leto Tito bil na umrelu, za lesom sklepanem od desek hodil z šarem velikem vencom i narekal. Zaprli su ga kej je *uznemiraval javnost.* Mogli su i druge zapreti, al on je bil ledičen, pak ga je bilo najmejne šteta. Odležal je, a potle je očel prek v Australiju.

Tekar su puno potlam počeli delati velike maskenbale i deliti nagrade za *najljepšu masku*, najprvo pijaču kej ko oče i kulko ko more i viršlin, a potlam, kak su vidli na televizoru, da su mogli, bil bi to put na *karneval* v Venecije, Nice, prek i v Rio de Janeiru. Lafrali su se v Indijance i v kauboje, v crnce i v Eskime, v arapske sultane i trbušne plesačice z harema jel z iladu i jene noči, v maharadže i Indijke tak da se ženam prek sarija pupek videl, v partizane v paru z ustaši. Jeno leto nagradu su dali pape z dve časne kej su ko je god štel videti haltere kazale, a drugo leto najlepši jesu bili Tito z Jovanku z veliku pundžu, al če su mislili da buju kej dobili, bogme nesu.

Tulke leta spravlam se o laframi i kojekej sem naspravlala. Na teatrologije sem pripovedala kak je *fašejnek oblik narodnoga teatra*. Če ja, kak ni moj jotec, nes štela iti z mačkarami, ne bilo leta da moja mater ne išla z mačkarum. A najlepše je je bilo šivati obleču mačkaram. Pol sela bi oblekla, se jena lafra lepša od druge. Ne bilo kej se ona ne bi zmislila kak zešiti. Jel pocigano jelo nafaldano jel napliserano. Se su naše firange, koperte, plaftiči, stolnaki, rupci, bluze, sukne i podsukne, lače, čak i tatino plavo radničko dipovsko odelo bili v mačkara. Se kej bi komu sfalelo, našla bi v naše jormara, a ak ne bi, nakupuvala bi restlinov kej bi po fašejnku prekrojila v suknu, kutu, več v nekej. Ono kej je bilo carski kaput z pliša jeno leto,

drugo bi najopak okrenula v zakrpane lače patulka jel tak nekej. Sebe je šivala najzajne. I po dva je tjena krojila i šivala da bi te jen dan bila drugačeša. A jeno leto mama i kuma su se oblekle v balerine z kratke sukna od krep papera da je se šršalo i z velike škrlaki, a onda je vudrila kiša i se se to razmočilo. Sa sreča da si je podoblekla tatine duge zimske gače. Se su se zafarbale crleno. Je rekla tate: pa spod lača ti flekov niko ne videl.

A tak kej moja mama i moj se mali voli lafrati. Denes se ni ne seča kak ga je vučila tancati *Fašnik se je oženil, pepelnicu zaručil,* kak je i mene vučila da moram na fašejnek noge v zelju oprati radi zdravja. Jeno je leto bil malar z tatinu francusku kapu i z tenke zafrčkane brki, jeno mušketir od ona tri Alexandra Dumasa starešega z velikem škrlakom z još vekšu perušku. Jeno je leto bil pes Dalmatinec, beli z crnemi fleka, jen od stojenoga, poprav kej s filma. A jeno je leto bil želva, Nindža Kornača, Turtle. Potle je svetleči mač skup kej sam vrag dobrodošel za lafru z Starwarsa.

Moja bi mu mater za školu pekla krafline kak su negda pekli samo za fašejnek i gda bi je rezala i spuščala v gliboku mast pripovedala bi kak je potle fašejnka navek dobila koprivnaču. Ko zna kej su se i de pojeli, jel se je v pečena jajca zadel i kakov šleprtek, de je bil komačec plesnive, poprav zelene kobase kej je več imela duhu. Ne se smela ni potužiti gda ju je srbelo, šuti i češi se tak da niko ni ne vidi. A ne dej bog da te potle nekej zaboli, jajneki jel kej, moja baba Julča, nejna svekrva, rekla bi je da si je sama kriva, da ju niko ne tiral z mačkaru iti. I tak je išla sako leto dogda je mogla i dogda je imela z kem. Zdohadžaju se ludi, nove lafre ideju z mačkarami.

Ivek moj nejde z mačkarum neg si još samo sako leto na Svetoga Patrika obleče kilt. Sa sreča da je mama, gda je pred duge leti šivala šosek za dete, dela duplično, da bu, gda dete zgustera, nekomu mogel poprav kakov šos ziti, pak samo napuščamo gumbe i drukere da more vujnega stati. Komej sem ga natentala da vuz bokserice mesto dokolenkic obuje skijaške štramplice, obleče tajice.

I tak je to išlo dogda se ovo leto i brez fašejnka nesmo si nalafrali. Očeš-nečeš. Ne to da bi zebiral lepu lafru pozlačenu kej si si z Venecije donesel za suvenir, jel crnu lafru kej junak Zoro jel Bili The Kid, jel fantomku kej kakov tat. Protiv Covida-19 si deneš FFP1/FFP3 maske, N95/ N99 i N100 Europski standard EN 14683:2019-6 Certifikat CE1 jel brendirane reklamne lafre kej deliju vuz cajtunge, *must have*! Moja je lafra pamučna, dvoslojna, lila, mekana i nafaldana, *hand made,* kej da ju je moja mater zešila.

Če te Covid-19 kani dojti, došel bu i z lafru i bez lafre. Al ko zna jel bu se igda pak delal plesni venček jel cvetni korzo jel buju se dece za Fašejnek, maskenbal, Halloween kupuvale lafrice *na akcije* najlepše kralic, Supermena, Harryja Pottera i kojekakve negve coprnic i coprnaki z Hogwartsa. Ne buju ga splašili ni halubaj-

ski zvončari kej zvoniju da ti bubniči očeju spopucati, a ni one ščrbave buše z grde velike lampa da si misliš da te mam buju pozdroknule.

De bi zeli tulko pepela z kulko bi se morali posoliti? *Memento homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris*. Saka rit dojde na šekret, pod kakvu se god lafru pritajil. Nekoji su tulko pod jenu lafru skriti, da ju, i gda bi šteli, nemreju više sneti, kej jim je zarasla i v meso i v dušu i nemreš znati kej je lafra, a kej čovek i jel jim je, če i kak grdo, mileše niovo lice golo jel nalafrano. Nigda neju se lafre opale.

20200525 – 20200607 – 20200608 – 20200609 – 20200618 – 20200622 – 2020624 – 20200625 – 20200626

TIRALI SMO KONJE PO MESEČINI

Siniša Cmrk

(Podravec, čovek v kojemu Drava teče)

Kaj vam bum povedal!? Nigdar ni kesno da čovek dojde k sebi… A, mort si samo vmišlam da ve, kakti, nekaj znam.

Bilo je skoro pol noči, v lipnu, v letu gda je celi sveti, ovo se trefilo znenada, kobila se tirala, imala je ždrebičku staru malo prek mesec den, a pastuhek od 2 lete je to nadišal i strgal je se pred njim kaj bo baš on koj bo, mulec muški, nan njo skočil, zobrnul z belki na par sekundi, zbečil se baš kak konj na mesečini koj bu prv pot fpiknul tam gde ga tira sila jakša i od čoveka i od konja. To je bilo vu vreme gda je baš i ova mala prelepa i kak zmišlena zemlica, bila pod pritiskom da nas bo nekakof virusek pohandral. Da je bilo grdo poslušati i gledeti se te ljude kak imaju krpe prek zob, kak stručnaki furt futraju one koji poslušaju kak je grdo, a gorše nas mort i čeka, je, bilo je grdo. Nekak, v gliblini svoje duše, ne zato kaj sem preveč dumal, nego više onak, kak ti pamet pove nakon prek pedeset let handranja po tomu istomu svetu, osečal sem da je tomu samo tak zvuna, a ono važneše, ono kaj je stvarno bilo ze sem tem, to je skrito. Očem reči da je mort treba gledeti z više stran, onda probati razmeti, onda mort, ak baš i moraš, malko posoliti pamet i nekomu drugomu. A, tak so lepo nazvali toga maloga vražjega tolvajčeka – ''Korona kriza". Kovid 19 se isto pisal, a to nesem zarazmel nigdar, kaj mu je stvarno ime, a kak se samo piše. Navek se setim pokojnoga Martina, Novigraca z Gruntovca, moža Regičinoga, koj bi rekel – ''Draž Katalenić, a Andrija se pišem". Tišel je naš Sagner prošlo leto, prejdi sega ovoga kaj je ljude plašilo, lude zasmejavalo, al nikomu baš ni bilo sejeno. A, kak i bo!? Pak se nesmo smeli pomikavati od tam gde smo bili, moral si pak meti nekakve ausvajse, nekakve papere koji bi te il te ne bi pustili od ovoga mesta sim, pak tam. Epidemija to zoveju, kak mi je objasnila moja deklička, fanja pucica koja se vučila za umetnicu, a meni je radi toga srčeko toklo od radosti, a mozek, japičin mozek je brenzal

kak dok se spuščaš z vozom drev po škliskomu potu, je, ona mi je objasnila na toga vražjega telefona da je to ve po celomu svetu i da plazi, zavlači se il se more zavleči sakam gde dojdu ludcke noge. To bi bilo kakti pandemija. Sem to i sam znal, al sam jo malo vežbal, je japino srčeko štelo znati je l ona kaj od toga razme. Samo se od ranja do večeri o tomu moglo poslušati, a da mi je to išlo na živce je, al kaj boš. Il poslušati, il se čuditi kak pura dreku, il navleči 5 koži prek vuh i srca kaj je strepelo kaj bo z tom našom dečicom, il se hapiti posla i na večer truden se najesti, zaspati i od ranja pak – zponova. Ja sem se odlučil za ovo zađnje. Moj pajdaš, Tihač, Viničanec, z gruntom mam preko pota onoga negda prelepoga parka Opeka kaj mu veliju, on me nabrkal kaj smo zasadili vrta. Nas dva, već stari konji, koji so se naorali, navozili i drv i vozov sena, prek i preveč pot se zdeni napili vode i gemištof, naranje nakoštali žganice, nas dva kaj smo nekaj i sveta prepotuvali, nas dva kaj smo mislili da smo nekaj vidli, da nekaj i znamo, kak si več to muži dok dojdo v ozbilna leta misliju, nas dva smo zasadili vrčaka. Ne velkoga, onak taman, kojega smo mogli nekak i obdržavati, jer znate, ni problem posejati, posaditi, popleviti jemput, dvaput, al vrčak furt išče sluge, nikak gazdu. I ime smo si dali – Korona kmeti. Je, tak smo se zajefrkavali, tak smo si i tepali, a verovatno nigdar ne bi da toga zla neje bilo. Ili, zla koje se tak vidlo, a mort se v našemu slučaju obrnulo na Dobro, koj bi ga znal!? I tak je meni Tihač podlekel da on o tomu zna, a onda priznal nakon klafter den – ja ti to se na večer pogledam na Jutubu, onda tebi odglumim kak se to znam. Zamalo mi je zadrglo v lampi, gemišt mi je stal na pol požiraka i od smeha i od vlastite bedastoče. Kak bilo da bilo, za nami je već bilo čudaj toga videti. I mali, i srednji, a i vekši biljčici, več vrpa popukanoga drača, ne prek i preveč napravlene štete, več smo nekaj mogli pokazati i sebi i drugima. Al, neje to najvažneše. Smo zrazmeli – ak se čovek vrne nazaj k zemli, vodi, soncu, vetru i veri da moreš – onda, moreš! Nas, 2 stara konja, dokazali smo sebi i drugem da te zemlica nigdar nebo zaribala, samo ak pred njom klekneš, ak se potuliš, ak priznaš da si pred njom mali, nikakof, da je ona Mater koja te hrani. To smo se trebali podsetiti, to smo trebali pak razbistriti, to smo trebali pak osetiti, to smo trebali sami sebi v te naše glave handraste. I kaj ve!? Ništ, zemla se i dale obračala kak se obrača, ljudi so i dalje glavinjali kak nore pure, odovud sim, odonud tam, deca so tiskala te vražje telefone na sakakvo felo, ono kaj neje polefko je prevzelo ono kaj je, a to ta ista deca i oni vekši kaj so to zmislili, zovejo virtualna stvarnost. Vrag im sem vuha ščehal! Svet je išel tam kam so penezi komanderali, kam so mladi i z nepošteni nameri ljudi druge ljude tirali, na primer, on mali, kak ga nekak zoveju, Cukerberg, na vun breščec cukoreka, a mort je zaprav velki kup dreka, on je mlatil peneze na toj istoj deci, na engleščini bez koje nesi mogel više delati, a stari gospon Vratarić, koj je zmislil te obločece bez koji više nemreš, Bil mu tepaju, a dok više tek ne bu bil, onda bumo tek vidli kulko je on štete zaprav

napravil. Veliju, ima ženicu koja ga tira da te puste miljarde potroši nazaj na ljude, da pomore zvračiti one koji nemro i nemaju. Sakaj so žene, i z postiha, kaj nišče neje znal, a bormeš i na javno, znale čez povest napraviti, gdo bu ve znal je l' ova prava, koja z njim komandera kak vrat z ludckom glavom, il je mort i ona vražja baba koju on ve podmikava i na kraju, dok bu zdehaval, bo samo on znal, kaj je ona zacoprala, a kaj je on zakuhal. To je bilo moči videti, a kaj je z onem kaj je v kmici ostalo? Oni koji neso na soncu i vetru, oni koji so bili iza zlatni zidi, z zlatnemi žlici jeli i v zlatne posode se zmetali. I takovi je bilo vrpa, sakak so je zvali… I tomu kak so je zvali ni moči niti treba verovati, jer so oni meli se te tarabe, se te plote, oglasne ploče na banderaj i vu tomu virtualnomu svetu, oni so z cajtungi komanderali i z penezi mastili koga je god trebalo. A, to neso mali penezi.

I tak, ja sem se više pot zmislil svojega pokojnoga strica Vladija z Đelekovca, vujca Đurine z Đurđevca, sejo oni mužof kaj so žule meli od maloče, a ž njimi so i v rako tišli. Stric je za stolom znal zreči – viš, selak ti je jedini još slobodni čovek na ovi Zemlici – ja bi bledo gledal, mulec mali, onda i čoklin, onda i študent, kaj on ve to oče reči!? On bi pogledal vu me, em mu je bilo jasno da ja to nemrem razmeti, da ja to mort niti ne bum nigdara razmel, onda bi nastavil – gledi, ovak! Ja se v peti vuri zdignem, pogledam v nebo, vidim odkod veter puše, kak sonce se sveti i kak zemla zdihava, onda se z Maricom dogovorim kam pemo denes delat. Il v Lubenovec, il na Kolišče il bom ja ostal domaj, a ona pe z biciklinom na Batjan. Tak, i svojemu stolu sem gospodar. Svojemu telu nesem, a nesi niti boš Đurek niti ti, jer ajd poveč, jel si svoji riti gazda? Eto, vidiš. Tomu ti je tak. –

Mort to denes razmem, a mort sem ostal bedaček kakof sem i bil. Kaj je to važno!? Jeje, je l mort bom znal objasniti svoji dekličkі kaj je, a kaj neje. Bomo vidli, bom pametneši ili nebom, sejeno je, dok bom i ja zdehaval prejdi nek je i meni v raku iti.

I tak, smo Tihač i ja išli kobilu potirati v štalu, bedaka od muškoga konja, al nesmo mu mogli zameriti preveč, jer se i kobili ž njim šmajhlalo, njega potirati na njegvo stran, bili smo pospani, srditi, smo i kleli, a bormeš i jen drugoga napoprek gledeli. Rožđili smo na kobilu, rožđili smo na pastuheka, al oni so svojo igro igrali, 8 nog proti našej 4, oni vužgani, a mi zdeni, oni skup meli 20 let, a mi skoro 120. Ajt ti ve reči! Nekak smo, zmočeni, uspeli ji razdvojiti, pospraviti. Drugo ranje, išel sem pak vu vrčaka. On mi se malo i smejal, al kaj boš, sem zarazmel da je to, posađeno i zraslo vu vrčaku stvarno, istina i da bo od toga hasni. Bo i od kobile hasni. Bo i od toga kaj smo se sekerali, jer, valda, smo pametneši i bomo kobilu koja se tira bole zaprli. Smo mogli reči rano, kak i moj stric Vladina – je l bomo denes drača pukali, pemo morti još kaj posaditi, napraviti novu gredicu za paradajze, je l bomo denes znešali mlade tikve z mladim krumperom, na vroču mast to hitili, kak zlatne dišeče cekine to pojeli i potlam obeda malo počinoli. Bili

smo slobodni, bili smo i nekak tožno veseli. Šteli smo to semu svetu reči, z celem svetom to podeliti, šteli smo kleknoti pred puno ljudi i priznati da je tak malo treba da se čovek nazaj na noge osovi. Smo to i nazvali Vrčak Optimizma, smo i nazdravili, smo odlučili to i na kipeca deti i nazaj vrnoti vu tu ‘’cev” kojo so mogli gledeti na se 4 strane sveta, morti bomo mogli vu tu virtualnu stvarnost dodati i nekaj našega zemleno stvarnoga.

Ne znam jel kobila ostala bređa, pak. Ne znam je l bo te virus z brojem 19 zništil i pod zemlu pospravil još više ljudi, je l nas bodo v budućnosti te Vratarići i Cukerbergi cepili i prstene na vrat deli kak golubekima kaj bodo vidli gde so, kak so i kam ideju. Ne znam je l bom mogel to se objasniti svoji dekličkі, ne znam je l bom z Tihačom uspel posaditi velkoga vrta, ne ovak maloga, nego velkoga kaj se bo i z aviona videl, ne znam. Znam da ništ i dale ne znam, znam da je tak lepo dok ti vu vrčaku bilke šepčo, znam da je tak lepo pojesti ono kaj si sam v zemlu fteknol, spuknol, na mašču il vu lonec hitil. I saki pot, dok zaspim potlam obeda, onda dok se zbudim i zmislim kaj sem senjal, saki pot mi je drago kaj na zemlici klečim, kaj, eto, negda morem i konje po mesečini tirati.

ŠTUNDIERANJE O SREČE

Željka Cvetković, Zagreb

Čovek kak čovek - ploače se i smieje.

Saki od nas more biti slab koj trieščica i joak koj Herkules. More rožđiti od plača ili pucati od smieja. Kak se postaviš, tak ti bu. Kakvo god te zlo po gloave tuče, jenput bu oslabelo i nestalo, pak vu to ime vudri brigu na veselje. Ne daj zlu da te zatre i somele. Ne brmbaj, nek si poječ buncek i kiselo zelje!

Sreča, radost i smiej idu ruku pod ruku. I svi mi se rada zagledamu vu taj pisani kaleidoskop i spitoavamu o sreče. Bi rekli, ni nas opče briga, ma kakvi, ali bi šteli znati... Delfska proročica nam ne da miera!

De je sreča i kak ju ščeprkati? Kak ju osetiti i vu nju pehnuti da se zbudi, da nas zeščiple za obraze i otpela v nekakov lepši sviet od ovoga v kakvomu jesmu? Kak ju zazvati da zapopieva zvonko koj Ladarica i zatoanca zdušno, po taktu, da se moam saka droftinka spretumba, zdrguli i zgruoše - da čovek oseti kak se preporodil i da mu nijena nevola, duosadna koj birka ili ognena koj orosloan, nemre niš?

Mislim, posle tulikoga štundieranja o sreče, da je moja srečica vu mene, vuz me i sekud oko mene, v mojemi milemi i droagemi. Još v inkuboatoru sem z obadvie rukice noajrajši opšikoavala anđela smieja, viesela mu se oko vroata, prčkala mu po lasi i poslušala njegve kristalne zvončeke. Lukala sem mu se v svilne rukoave. Tak mi je veselo zvonil da sem se stoalno smejoala. Sestre i doktori su se čudom čudili. Onda sem se smilila i onomu drugomu škuromu anđelu, anđelu smrti. Tuliko da me ni štel odnesti suobum, mene - nedonošče z velikemi okicami, tero se smejuč odupiralo svem nevoljam kaj su vriebale izvan rodilišča i buolnice. Ostavil me je da ojoačam, da se borim i da iščem sreču.

A ona ne špila gospuočiju i ne puca na visoko, makar bi mogla biti prokšena i scoartana. Nigdoar ni bila i ne bu kokoruzna gospa! Ne omuhoava se oko „biesne“ autov, nafutrane računov v banke, vile na muoru i jahte, ne rivle se priek

reda, ne diela halabuku, ne foali se na sve zube... Ali je tu kad zatreba. Moja dobra, zaruljena srečica. Onak zaruljena kakva su nekad bila dečica naslikana na koantice z pekmezom.

I tak se nas dvie više od puol stoleča drndulimu po svietu. Prepelivamu jena drugu po duole i brege. Malo našepoavamu - joa na lievu, a ona na desnu nogu - ravnoteže radi! To je naše paraolimpijsko hodenje z preponami, bez teroga bi nam življenje bilo kak koavica bez kofeina, ruoža bez pupkov, graba bez žabice... I hiljadu druge sitnic tere nisu ciele jena bez druge. Če nemaju jena drugu, nemaju ni smisla.

Tak ojoačana z idejami, sedim na klupice pod orejom i prebiram misli. Muoj tatek bi mi, da more, odzgora ze svetla, smejuč rekel:

- Kaj štundieraš kuliko hiljada ide v stotinu?

Klupica je drvena, bramasta, koj velika škatula z pralinami. Mliečna čokoloada, črna čokoloada... Kuglica sim, kuglica tam. Orej se reširil nad njum koj dedek kaj poazi na nukicu dok miesi koloačeke od blata i cifra je z tratinčicami. I liepo je je, detinje liepo. A kotoač sreče se frluče:

Francek Cukorek se vozi koj rakieta na starinskomu, resklimanomu beciklinu (primerku za muzej) i glasno popieva. Saki doan z pesmarice spukne drugu pesmu. Jen doan domoaču popievku, drugi doan starogracku, a trejti sevdalinku. Če tera nuota zaškrguče, zacvili i otide krivo, kakve to veze ima?! Francekova srečica je v pevanju i on se toga ne srami. Komu krivo, komu praf! Nek ga se čuje po cielomu selu, od Dolienec do Ivera. Denes je pevanje sried bieloga doana matrijoal za trač-partiju, a negda je to bilo za saku pofalu. Samo nek se Franceku gloas ne zatere, nek mu ne opadne lanc i nek mu se gume ne preprnjaveju.

- Tri koraka sim, tri koraka tam, okreni se šimli beba, ja te rad imam...

Posle toga dur-mol beciklieranja zagledam i tecu Jagicu Penjček kak šturli z autobusa. Zible se pod tuorbami. Lievo-desno, lievo-desno, pak stoane. Zašteka ju v križa. Sake meter-dvoa pusti torbetine na zemlu, a ž njiemi i gromoglasni „veter", pak se ogleda jel ju je duo videl i čul. Rubec je se osmeknul z gloave. Širclin je se rezvezal. Sirota teca, nema je duo pomoči, ali njezini dinoarki kojekomu dišiju.

-Kaj sem Bogu zgrešila da me ovak kaštiga? Kaj sem dostoarala? Ovi moji samo hoptiju za peneze, a je l morem, to nigdo ne pita...

Puče rupček i sekne se vu njega. I pak je vu te muke vujde još jen „veter". Pitam se, v kakvu se reškicu začuperila Jagičina sreča?

A v memu kaleidoskopu se neprestano vrtiju špiegleci i caknice:

Sreča je: kad se posmeknem v kokošinjcu, zanurim v slamicu, a za loasi mi se zadene zlizani dinar z pedesete. Ni onakov z rimske dobe, ali sekak vriedi truda.

Kuliko ga je nuog pogazilo, kuliko motike prekopalo i srpov poželo, a on se zadel za fučkulu baš na moje gloave... Tak da i od fučkule ima nekakve koristi!

Treba se setiti da sreča ni naviek samo tuorta za prste polizati – z žutem i bramastem beskvitom, z dišečemi kremami i z glanc-glazurum. Sreča je i prismujeni zoafrig kaj se hiče v noapoj, tak da si i pajceki zamastiju gupčeke.

Sekak mislim da se velika sreča nemre popuniti niti zjoačati bez silesije druobne srečice kakve vu sebe ne prepoznamu i ne primietimu. Isto kak se i dugi, dugi put veže vuz putece tere se nemremu setiti niti je sve nemremu zbrojiti. A nemremu je zbeči, nek je muoramu prejti. I kad smu sigurni da smu na kraju, zapraf smu na početku i opet čitamu one prve rieči: Čovek kak čovek - ploače se i smieje.

GDA DUŠA Z TELA VUNKA ZIDE

Željko Bajza, Zagreb

Gda človekova duša z tela vunka zide, ništar ne zna v kakovo mesto ona pride. Lari su istovetni z marima dušami mrtveh. Znam ja lare kaj figureraju kak skeleti, kak vampiri, teri muče i žive i mrtve. Tancaju lari, tanca i grešnik. Tancaju i larve vuz muzičku pratnju flaut. Ali onda bude vnogo plača, vnogo straha, gda se grešnik zdigne z praha. Grešnik je on teri je zgubil su svoju naravnost, pak mu se nedela povečavaju. Pogleč larve kak vu obliku kostura odhajaju na bogati stol, gde tancaju vuz popevku ob smerti. Ti tolvaji mnoga zla činili jesu. O, moli za njih, jer ne znaju kakve peklenske muke ih čakaju. Dobri otec ti zapoveda da z dobremi deli cenu grehov tvojih moreš naplatiti.

Vrag je na lancu, kakti pes privezan, ki ne more vgristi neg onega ki se pu grehu sam hotonce k njemu približava. Vrag se more iskazati človeku vu prilike dobrega angela. Vsaki duh, budi zli ili dober gda se iskaže človeka tak prestraši. Ali vnogi angeli nakanili jesu da se hote izvisiti ter previsokem Bogu spodobni biti. Zate takvi ki su tak gizdave pumislili, jesu taki odurni vragi pustali i ud lica božjega za navek utpravljeni, ter su vu peklu, a nekteri se ovde po svetu klate, ali vendar svoju tugu, muku i pekel sigdar gde su goder sobum nose. A mene je vrag guvoril jezikem drugač neznanem, i nazveščal mi je nehasnuvita dela, nepuštena i škodljiva. Akoprem vrag vnoga zla more zrukovati zmešajuč telovna čutenja, ne mora vendar volju tak primorati, da bi se takev ne mogel greha čuvati. Mene je sejene jel ov čin dohaja ud naturalnega zroka ili ud vraga, iliti coprije, jer ja se vu te vuzdam vu svoje lastovite nature. Dej mi moč i kreposti tere zdaj vu sebi nemam. O Bože dej mi snage da z tega vujdem dej mi svetla, dej nek sveti. Ljubav je velke svetle i naj delati krive. One kaj se dogodile davne ustale je vu mojem sečanju, moje podsvesti. Bog bu mi več pomogel, jenput gda se zmisli tega dana i teh okolnosti.

Večna ljubav i požuda jakša je od vraga samoga, simbolično njegova je ovi-

snost o krvi i ovisnost o žrtvi ljubavnici. Z druge strani natprirodne moči i besmrtnost potpune izključuju iz društvenog poretka vu terom bi za nedela tera dela bil podložen zakonu poput vlastitih žrtvi. Ostvarivanje takve vrsti slobode vu teroj ne postoji odgovornost za napravljeno ni preporučeno. Zabranjeno je voče tero se nahaja na stolu vsih nas i navek sme vu napasti da ga probame. Tajna je da se od opstanka požnje najvekša plodnost. Največi užitek zove se opasne živeti. Gradite svoje grade na Vezuvima pošiljajte svoje brode vu neistražena mora živite vu ratu ze z vama jednakima i ze samima sobom to je zakon življenja te je znak da vidiš kak buš zgledal gda buju odnesli tvo telo trunjivo kaj krotek, ponizen, tih, čeden, milostiven nigdar nisi bil. Muke peklenske ne more pero ispisati, niti jezik izreči, niti razum preseči; nego kaj goder muke oko je videlo, to vse je teja, kaj goder vuho je čulo, to je igra, kaj goder je razum presegel, to je nikaj, kaj goder su krvoloki suprot mučenikom muke zmislili, to su rožice gledeč na muke peklenske. O Bože dragi! Prejdu dnevi, meseci, leta i milioni let, a mi ovde tužni ostanemo, dapače kakti znovič trpeti počnemo, a nigdar niti polovice, niti desete strani muk ne dočekamo. O kak si duga vekivečnost! Ki bi te na misli imel, kak bi sveto živel. Ljubil sam pravicu i mrzil nepravdu i stoga vumirem sad ovak daleko od doma vu progonstvu. Smrt je same predstava za naivne zate jer je življenje gluma, umiranje je farsa, pogreb je velika reklama, a se skupa je same jeden obični posel.

Mi morame misliti kak bi svoje delo mogli proti sakoj zlobi i nemarnosti postaviti mi pak hočemo z našu kulturu kralevstvo nebesko zadobiti i dušno zveličenje poiskati, vnogo mene takvi skrbe ako želi človek srečen biti treba iskati nauk od povoja do groba. Mi nesme pijanci lakomci, gizdavci koji dan i noč drugo ne delaju i ne misle niti se za drugo ne skrbe nego kak bi mogli svojemu grlu i želucu vogoditi izebranemi vini i jestvinami. Ponavlje za menu: same oni ki su z nami spremni se po dobru pariti ti i takovi mogu se za krščenike deržati i imenuvati. Mene su poznati duhi kaj po noči ideju ljude plašiti i dobri i zli duhi želiju si steči prijatele. Jauk je totem vu položaju zalaska pod zemlju jauki govoriju ob smrti tera je kčer rojena z braka majskoga kralja i kraljice: Duše vumrlih očito ne težiju povratku na ovu zemlju – jezuš bog moj to je grozno kak je to zvršilo - je taj pijanec vu narečeno vreme neviđenem zakonem zgrabljen i vu pekel živ z dušom i telom odnešen je, onde su mu pokazane vse muke pijancov i lakomcov. Ove je moj obed i moja večerja, ječ sada z menum kače i krastave žabe, za pitvinu pako budeš imal žveplo, smolu i ogenj. Grom se čuje, te je pretnja, oh bože budi vola tvoja, izgleda da mi je suđene da završim vu ovoj jami, vse tvoje čine premišlavaj, i naj se bojati, te su same maske saki pokojnik tanca z masku, joj mene joj... nebeski raj iščem. – Muči, noč je, vmreti moraš, spravi se idemo, kakvo življenje takva smrt, i za zimu i za noč treb se je pripraviti. - Prav ti govoriš, nu radi poštenja ja sem zašel tak dalko da mi poštenje ne da da se nazaj vrnem, ake ja propadnem

propali budete i vi vsi postali bute roblje - o bože, pogleč buni se človek tvoj rob. Strela ne pogaja navek onoga teromu je namenjena, vuk ne zakolje navek onu ovcu za terom je bežal, a gde kad besnog vepra zastanavi mali pesek. Ja znam da je do boja morale dojti, i to več puno predi - reči same da ne buš delal greha več, pak buš oprošten i tugoval budeš z drugemi poštenjaki. To je istina da jesem, jel onu živinu ali sam i spovedi obavil, pokoru vučinil. Človek ti je kak živina i teške mu se od toga odeliti. Potlam smrti diže se oluja iz prašine mrtvečevih nog, duša vu značenju življenja, duša živi vu carstvu tere odgovarja peklu.

Oh jesem preplakal stoput svoj smrtni žitek. Ar zdaj je svem svetu jake prežaleni dan. Al zdaj je doba gda se poniženi budu uzvisili. Bog na ljubav gene se milošču da tulke onem koj prav njega ljubi duš prikaže na njegvu molitvu kulke krat z vustmi gene. Ja se Bogu obečujem, a ljudem guvorim. Gda sam bil vu vodu hičen občutil jesem smrtne stiske. Milošča Božja na tulke me je obstrla da sem Boga i najljubljenešu dobrotu njegovu zbantuval z mojum okornošču, srditošču i drugemi prešeztnemi odurnemi grehi. Budi miren jer Marija on velki venec rož na glavu ti bude pustavila, a angeli te z onemi devicami velke nasladnosti popevke popevali budu. Ud zdaj vsigdar poleg mogučnosti moje tersil se budem nasleduvati življenje otca mojega.

Odraz vu zrcalu dokaz je našega postojanja. Naši dvojniki teri nas zdaj prematraju nesu identični z našemi jastvima, ali su znak da sme prežeti življenjem tere nikuga ne izuzimlje z svojuga naratornoga procesa. I ne boj se ti same pentrajuč se prema gore, du cilja dojti moreš. Si sme mi isti, si sme jednake vredni. Beskonačna je obala stvarnosti. Vse je vu kretnji vu promenami. Glupe je misliti da se more zastanaviti vreme, sunce i mesec. Mene je dosti velikih tragedij definitivneh krajov i seobuhvatnega betega. Oh kak iztinske svete pisme guvori da tulke veselje tulku radost i slast vu dike nebeske budeme imeli da jezere let bude nam se videle kakti jeden včerašnji den kaj je prešel. Ja vam nemrem pomoči ak ne verujete niti onomu kaj vidite.

Gda je vrač prorical iz žrtve pazil je je li utroba zdrava, pogotove žuč i jetra. Gledel je kak izgara žrtva kak se kvrči rep, kak se vdiže dimni plašč, puši li se žrtva i cmari ili z plamenem guri. Te neje magija, te je življenje. Ja sem se ledeneši, a plamen sveč se smanjuje i pudrhtava. Ovozemalska zla su loša savest, mržnja i pohlepa. Nasuprot tomu stvari, zemlja obilate rodi, stoka se množi i rajaju se deca slična na svoje otce. O velika mogučnost naša da ne same bogat Zekeus za polovinu svega blaga kupi nebe nego takaj vdovica Evangeliuska za dva beča i obadva su jednako dobili. Ime njegve na kamenu znači da je on junak. Kamen ljudem pruža dvostruki osečaj sigurnosti. Ni zver z nutra ni vampir z vana. Ar mi bume našli konačne svoje meste, dosti je bile lutanja.

Z nebem se poistovečuje radost, brzina i veselost, a tu vlada ozbiljnost, tuga,

spori tempo. Tak zgledi sam črni pekel. A ja ne znam jesem li živ ili mrtev i velku nezgovornu muku trpim. Da bi zbegel vremenske ništavile putuj i otkril budeš nekaj novega, jer dosada se raja iz jednoličnosti. Z putovanjem se moreju zgubiti iluzije. Bog je na strane disciplineraneh i uspešneh. Ne zadovoljavam se z osrednjošču, a za vekša dela nemam hrabrosti. Te je teške življenje. Oh kulike je krvi prolivene. Kulika je nesreča stigla one teri su bili neverni. V ruke se dajem gospodinu, da ud mene vazme vsu tugu ovu. Same me te veseli da ja teri sem vekivečne pekla muke vreden bil, vendar po sudnjem dnevu, oveh muk oslobodim se i vekomaj blaženstva Nebeskoga vžival budem.

ROJŽICE

Predrag Vrabec, Zagreb

Mužika

Med humom hum je. Iz njega mužika humi. Posluhni je. Ona je tebe zdavnja posluhnula. Zaspala je v tvojemu vuhu. Za navek spočinula se v tvojemu duhu. Tu kak rojžica diši. Dragemu Bogu popevka tvoja se mili. Tak bu bile. To se ne bu spremenile. Zato mi ti, rojžica, samo diši. Globoko popevli. Skup s ptiči na grančici. Takšega orkestra, mužike ni lahko najti. Zato su se skupaj ovo lepi cajti.

Žmehke/Grenke

Vužgati dušo/telo. Prežgano juho z jezikom preštihati. Življenje je lopata globoka. Globoka noč, kaj pišči kak jutro pride. Faljen Isus i Marija. Naveke. Nek bu kak bu. Žmehke/Grenke. Fest. Teške je zdržati. No druge ni. A zakaj bi i bilo. Žmehke/grenke. Dobre je. Dobre je tak. Bolše ne more biti. Se nemreš ni zmisliti. Babica su zdavnja spovedale: Male, žmehke/grenke za želudec najbolše je. Medicina to je jedina kaj se drži v kupici od vina domačeg. Veki vekov.

To nisem ja, ja te senjam

Se. Ni. Ja. A gdo pa sem to ja. Vonj žene, diši. Žemlja. Zemlja. Otkrita. Poponoma. Kakti nebe. Vu tebe gledeče. Nikdar to pozabiti nemreš. Šušti lisje vu te oči, dloboke. Tamburam jezik, jezik tvoje lepote. To je, to je inštrument. Inštrument. Bajs brenčeči. Pihaljka piščeča. Se popevke su zdelane kakti rifljača. Rifljača. Ritem nisem ja, ritem si ti. V dugih je gač tvoj plač, tvoja smejava kaj se vije niz livadu. Tancaš kak se šika. Blagoslovlena si. Htela bi živeti/hmreti da to nigdo ne ve. Nigdo. Tak i bu. Tihava moja lepa, cveteča. Dež mi curi čez oči. Po

kmici kmiči se. Iščem te, dotikavlem te. Prsti su nam prepleteni kak kolač vuzmeni. Mesec nas polukne. Polukne, pak zaspi. Ja te senjam, To nisem ja. To si ti. Nigdor drugi. Žena. Žena. V sele veliju ime ti: Senija. Ona kaj prišla je s kraji gde bregi drhteči su. Gdo te gledi drhti. Drhti. Milost tvoju ma. Blagoslov, takaj. V obrvama od žita življenje ti je celo. Celo. Ti naša puca si. Za naveke od navekov. Senija, Senija ti si kak tepsija puna kolačov od čistega zlata. Človek potlam jela zaspi. Zaspi. Pa se zbudi. Veli. Veli. To nisem ja. To si ti. Vu meni. Ja pak v tebi. Senija.

Fajrunt

Najbola škola je nevola. Ak je dobro splatiš, se ne klatiš. Fajrunt je to za navek. Baš za navek.

Padec v svetlobu

Jezer let hodil je stezama vuskim da vuskeše ne moreju biti. Skroz. Poponoma. Z loncima, poklopcima, rajnglama. Bil je najbolši prijatel. V kmici bil je svetloba. Kroz vene hodile bi mu žene. Bila je to dobra pijača. Sako jutro jeden guc. Obvezno poluknul bi v špajzu da bi videl jel se v redu. Špajza je bila dišeča. Kadar bi se povohnul, liznul, zašel je vun. Steze su postale široke. Široke. Ni im je bilo videti kraja. On je hodil, špinčil se. Puce su ga gledele, smejale se, namigavale, sim pa tam. Semu tomu kraja bilo neje. Niti bu. Nigdar.

Žele

Jel ja morem iti spati. Ničesa nisem za potrebuvati. Same spati. Zdihati. V senjah se imati. V senjah popevati o življenju. O sakoj puci kaj kušleca bi mi dala. Utrujen sam dragi božek. Nič ne morem. Same spati. To je se kaj mi imaš dati. Te lepo prosim. Tri Zdravo Marije na vanjkušu su zaspale. Rade bi me imele.

Kaj se je zgodilo

V noči me je nekaj zbudilo. Verujem da se ni niš grdo pripetilo. Žagal sam kolko se sečam drijeva. Zato me boli noga leva. Kruliju mi i črijeva. Cvrči klobasa. V želucu popeva. Z riti pezdec popevle. Vinčeko se čez grlo zlevle. Potlam

sega tega bolše se popevle. Se dok ne nestane kmice. Dojde sunčence od zornice. Utrujen si, sejeno zjutri zemlu potreba je okopati. Delo skončuvati. Nočce dihane če se čuti moreš iti spati. V miru žito senjati. Klasi i po noči hodiju. Zjutri se zbudiju. Za žitom, za vetrom hodiju. Stati im ni moči.

Erectus Pater

Tatek moj dragi di si ti meni. Kak navek se vrtiš oko ženskih riti, kakti ringišpil. Si spet fest potegnul s flaše. Globoko kak ti znaš. Pa te je bile teške zvleči s flaše vun. Volel si navek biti zrihtan. Hodil si v uniformi z kolajnami na prsi. Ženske su norile za tvojim črnim talasastimi lasi. Čim si ih poglednul z kurvanjskim očmi kikla je v zrak letela. Volel si pokazuvati pištole Vis in Walter. Radi se govoril reč: „Tačka." Radi tega su te zbili. Prijateli te vudrili. Boga si videl, morti Devicu Mariju. To ni bilo po regulah službe kateru si služil za domovinu koje ni. Lečili smo te s oblogami od octa. Bil si ogromen lubičasti vugorek. Čim si spil štamprlek rakije dvakrat se bile je vredu. Sedem put počila te božja strela v glavo. Zrušil si se, pal na zemlu. Pokopali smo te v črnu zemlu. Kak navek imel si lepo počešlane lasi. V odelu farbe žita. Veter ga nihal. Kak je tvoja mater tebe nihala v zibki. V Jakovlju di si se narodil. Čim su te polegnuli v zemlu ti si čakal. Vedel si da buju došle. Tak je i bilo. Došla ti je druga, pa prva žena. Kaj spelavate ne bi hotel znati. Erectus Pater.

Štihača

Kak saka huda kača zarine zobe v zemlu. Dloboko. Dublejše od hlač, od gač. Plač hodi. Stati ne more. Pokopati se ma kaj se ma. Črni črvi hoteli bi vun pokazati klun. Nemre to tak veli Hieronymus Bosch. Kaj buš ti mene vučila. Kak se fantazija špila. Ja vem bole tancati, popevati, človeka pokopati. Ak treba. Kuš baba. Ti buš meni kričala. Buš se mam zasrala. Če vu te gledim vuru ili dve. Ne buš zdržala. Če otpreš gobec mam buš ciglu dobila. Kuš baba. Kuhaču, robec. Za obed pripraviti. Za na mešu hoditi. Se razme kakti muž i žena. S ambrelom, škrlakom. Kaplice svetlobe spiju v očima naše dece, jeden drugom do vuha. Pred hižom potok popevle, skupaj s gemištom življenje zalevle. Svetkovina pride saki čas. Bu vujec štimal bajs. Ti buš popevala kak štiglec nebeski. Bu nam lepe kak nigdar ni bile. Kaj nam fali. To proštenje zabili ne bumo. Licitarskega serca buš dobila. Bumo si gverca spili. Deca igrače buju dobili. Na ringišpile bume se vrteli. Božeku z kušlecima na mešu hodili. Na kraju vidiš ti to. Babica dolgi čas je vdova bila se za Hieronymusa Bosha oženila. Imel je penez kuliko lisica ma dlak. S štihačom vrta obdelaval. Ženicu šlatal. S gemištima dober bil. Pravi muž.

Okrepjeni

Če si betežen žejen si. Te cincrlice pri sercu stepeju. Pri riti veter pihne. Ni dobre. Štoplin bu z flaše zletel. V čelo bu te pogodil. Došli su domači, bil si črni, mislili su da si hmrl. Došla je Jalžica vnuka. V roki je držala goskino pero te polevko po tabanih pehala. Ni prešel ni čas, otprl si oči, počel se smejati. Zagrmel si: "Žejen sam. Di je kupica" Mam je žena Juliška kupicu dala. Klobasu, vugorke, jajca k tome. Stigel je hitre sosed Jožef kapel mešter. Mužika je tak jake vudrila da je hiža poskočila. Se je tancalo tri dnevi brez počinka. Pak su si male pod nadočnicu se skrili da bi se potlam nekaj časa si se zbudili. Čistom okrepjeni.

Kovač

Vudrim. Ja. On. On. Ja. Tak kuliko tuliko. Dost da bi se lepota pripetila. Lahko je sedeti, gledeti , dobre se imeti s kupicom vina, s kupicom prijatela. Če se spočinemo hamre bumo zeli. Jen, pa drugi. Vudri. To je kovačija. To je lepota. Kaj ne mine kadar nas več nebu.

Nafundati

Ni dobre. Ne. Nikak za tim ni potrebe. Človek mora v duši dober biti. Saku nedelu v cirkvu na mešu hoditi. Z susedi ne se zlajavati. Čkomiti če je potreba. Podeliti dobru reč kak kruh po pol. Tak da saki od nas bu sit dobrote. Pa mu skoraj nič drugega ni treba. Falu od neba more povedati. Tak i vnuke treba učiti. Deca buju znali puta ketarem im je za hoditi. Za navek. Praveden, mirnega srca moči zaspati pred sobom, pred dragim Bogom. To ni male. To bogatstvo je za celo življenje. Mortik i več.

Vuske je

Tak. Sakak. Mora se živeti. Ni za hmreti. Vuske je dragi Bogec. Stišče se več. Hiža je to kak i saka. Ima se kaj hiža mora imeti. I kravicu se razme. Tu muž je jeden, dve ženske. Muž je blizu rafunga. Se dimi. Male z rafunga, male z muža. Črni škrlak na glavu natukel. Ni mu oči videti. Čistom je trezen. To ni dober znak. Vuske je bogme. Na rubu noža sediju. Žene čkomiiju. Se stiha spomineju. O semu. Potrebe ni vuho rivati. Spominaju se z obravami. Če dobro glediš poznato ti je o čem se spominjaju. Či spameten si delaš se bedakom. Nebu ti pomoglo. Jedna ženska je punejša kak rajglinca črlena z piknicami belim. Pune kusati moreš iz

rajnglice. Druga je tenka kakti breza. Lasi bežiju joj na stran. Dotikavljeju te. Kak dečec, šmrkljivec z očimi probaš pobeči na stran. Ne moreš. Ona ve o semu. Nebreš se skriti. Vuske je fest. Ne moreš niš napraviti. Zakaj i bi. Lepe ti je. Lepše nemre biti.

Poet

Sem spet poet. Nigdar nisem prestal niti biti. Spočinul sem si. Po nočci lovil se kaj je letelo po nebe. Bu to zišlo vun. Posluhnite moje pesmi. Lahko ih mesto meda v čajek položite z solzom. Spite si guc ili dva. Dobre bu bile. Pod jezik ih denete kak bi bili dete. Polefko, nežno pehnuti ih. Grenko, slatko užiti. Kakor užite življenje. Tak nek bu. Ne treba niš menjati. Popevati kaj ptiček.

Megle

Megle smicale su se. Z kravlim jezikom lizale brege. Ni bilo brega, ni ničesar drugega za videti. V nosnicama, vuhima, očima negdo je svilene, tenke niti vlekel da se ne bi zgubil, da bi puta našel. Stopram čist se zvuzlal. Ni bil blizu ženske riti da bi se mel za kaj prijeti. Ni hiža, ni birtija svetlila v dalini ni. Dobre bil je tu mesec. Ni bil od pomoči. Zgledal je kak muž, ženska betežni kak limun dolgo stoječi. Bleščali su kak da buju saki čas zgasnuli. Puta a borgmeš ni sebe nisu mogli najti. Kaj spelati. Popevati grmeče pesme. Spezdeti se. Pri tem paziti da rit ne odleti v daljave. Moliti se dragemu Bogu. To je v redu. Morda bi a morda ne bi kaj bilo od tega. Senjati kak je bile lepe pod vanjkušem fčera. Teške da buju se megle od tega razišle. Morti bu bile gorše. Nekak su se zmislili pesa klempavega. On bi puta našel. Al ga tu ni. Tu su naše noge. Tu su naša vuha. Bumo hodili iste, čistem iste kak i pes. Vuha su nam i onak klempava. Dobre. Ideme. Pes kateri ni tu i mi kaj smo na nagle postali pesi. Ni za veruvati ni prešel dolgi čas. Vgledali smo kupicu, birtiju, suseda Imbru. Rekel mi je da je pred birtijom videl našega pesa, da je Štefanija žena mi bila tu, iskala me. Sam se nasmejal. Rekel nek me išče. Bu vidla da sam se pomladil kakti mladi mesec. Bu zadovolna. Je, rekel je Imbra. Imaš ti prav. Pital bi li mogel kad pride megla z menom iti poluknuti meseca. Skup bi špelanciju mogli prirediti ženami. More, rekel sam.

Petelin

Zjutri petelin zorju zazivle. Kmicu prek brega pošile. Vile nebeske dohodiju. Črlenu krunu petelinu posvetiju. Svetec petelin hodi sim, mu veliju. On dojde

sako jutro posel obdelati. Življenju smisel dati. Lahke tak moremo znati kak nam je korake zrihtati da hude ne zide. Kriesta petelina nam kaže ak kaj hudo pride. Petelinu je potreba veruvati. S petelinom potreba je popevati. Saki den. Baš saki den.

Mater

Ti si mi mater. Nigdi ni takšne matere. Najdražeša si mi. To veš ti moj Bog. Pri tebi moja mater ma kvartira. Eno je s tobom. Na mestu gdi navek je zanavek. Tu se cajt ne meri. Ga ni. Oči bleščeče glediju me. Mati moja. Lehko je meni s tobom hoditi čez življenje. Tvoje ustnice veliju mi sercu da ni potrebe biti nujen. Skupaj s tobom serce se smeje. Kušnul bum te, mati moja. S ličeca vkral ti medenega kolača. V šumi, globoko z velikouhimi, malouhimi zajci bumo mali kaj za obed obeduvati. Z jezikima bumo si dež spili nočni. Življenje užili. Kaj nam fali. Bormeš niš. Se je kak Bog zapoveda.

Te pitati moram

Draga moja lublena. Si zgublena. Morti te najdem ak te iskal ne bum. Ti buš mene našla kad bu zorja prišla. Verujem ti. Ti mene ne buš zgubila. Ti buš mene navek lubila. To ni potrebe se pitati. Lahke morem iti spati. Tebe sanjati. Zjutri pa zemlu okopati. Kruheka deci dati. Te ne morem pitati kaj za obed bude. Prežgana juha s pretepenim bažulom. Da bi se lepe dišalo. Bole od sakega cvetja.

Dnevi

Si zgledija isti. Nisu. Kak ni kaplice deža kaj zemlu zalevleju. Reke se prelevleju. Hude je to. Nič za blago ni. Zemla ne rodi. Človek se po male topi. Se preživi. Dnevi su kaj cepanice. Zgoriju. Zdravo Mariju, Ana Mariju moreš zazivati, spominati. Negdi krava pase. Dnevi hodiju za sakim. Takšni je red. Takša je navada od kad je sveta i veka. Drugače ne more biti. Hude bi se kaj mogle pripetiti. Dnevi sam nek hodiju. Glavne je da ne ponoriju kak čovek ponoriti more. Kruh od zemlane kore pučiti more. Prideju bore, ena za drugom na tem čele kaj i po noči svetli. Tak da nebe blešči.

Bremzati

Je potreba z časa na čas. Zgoda al nezgoda. Nemreš fulirati. Moraš se zbehandlati. Puta buš našel pravega. Ak potreba išče, drevo buš zrušil. Žagal ga na

cepanice. Zima pride. V peči treba kuriti. Teple da bi bile. Črlenega nosa, obraza rumena si bi bili. Zdravi svetom hodili. Do starosti, globoke. Odjenput življljenje bu bremzalo saki čas. Drugače nemre biti. Takše su regule. Drugače ne bi bilo ni nas.

Nič

Obečanje ne vredi nič. To ti je kak posrani ptič. Lepo popevlje. To se mora reč. To ti je kak peč kaj blešči. Tople ni. Baš nikak. Moreš ponoreti. Nič ne more goreti. Kušlec kaj si dala, kušlec kaj si obečala ni iste. Kušlec kaj si dala fest gori, na nogami me drži. Tople mi je srčeko moje. Kušlec kaj si obečala v čakanju spi, od njega nič ni. Nič. Serce moje. Ti si kaj grab kaj me zgrabil pa me ne pušča. To nič morti gori same se ne vidi. Zvun. Znutra gori. To si ti. Dolgo te poznam. Kak i tebe kaj si z menom seki den i noč. Nič. Se. Zvezde su v očima tvojim. Stojim, te gledim. Gledim, zaspim vu te oči. Pa me kakti ni. Ampak, stopram vu tem času tu sme skupaj si. Nemamo cajta za hmreti. Božek če nas hočeš imeti za navek čakal buš stoletja. Morti buš nas pozabil. To se ne bu pripetilo. Prišli bumo sami. Vu vuho ti spovedali našu cenu: „NIč. Se.“ Ti buš to platil, kak navek. Vrnul buš nas na zemlu kak bi obdelali posel, grdi, lepi. Ni važno. Se za tebe. Se za nas. Cena navek ista. Nič. Se.

Bojati se, straha imeti

Zapopevati treba v sakemu času. Bil on hud ili dober. Popevke se zmeniju kak i inštrumenti. Dobre je popevati. Sercu nekak lažje bude. Togu počasi moreš odhititi. Kak težki kaput kaj te k zemli vleče. Četrtek pride i petek nekak dojde. Prek sobote al nedele čovek si spočine. Majhno ali dovol. Škrlak se pokaže ili kikla. Človek, žena hodiju čez sele k cirkvi. Birtiji. Daljave su pred nami. Kak več hodiš strah se po poti zgubi, ga ni, pa se človek ne boji. Slobodne po cesti hodi. Tam kam ga vodi.

S JUBILARNOG, 40. RECITALA SUVREMENOGA KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA *DRAGUTIN DOMJANIĆ* – SV. IVAN ZELINA 2021.[1]

Emilija Kovač, Čakovec

Za fenikše, male kraljiče, brate naše

Deni roko ojzdi
(na pleče, čelo, vrat),
počohljaj me malo – tu me
fejst boli.

Po ‘brazu me, stiha,
z vrhom prsta, s perom
(al mort z vusnicaj).

Nacrtaj mi birku,
na vetreni štrunji čredo
divlji ftic,
s kačaj, lesicaj i z repačaj zvezdaj
viluvati me pusti, vandrati,
senjàti.

[1] Ocjenjivačko povjerenstvo u sastavu: dr. sc. Ivo Kalinski (predsjednik), dr. sc. Božica Pažur i Štefica Kamenarić-Filipović, dr. med., odabralo je 63 pjesme za objavu u zbirci pjesama 40. Recitala i 49 pjesama koje su bile javno izvedene 29. svibnja 2021.

Ak i v smrt zaspim (do dna,
bez slik i reči),
za ljubav jen'ga šipka se saki den
se lepša, za noft bar
sak'den vekša neg sem jê zbudim.

Kaj god, dâ god da bo,
sam' mi deni roko na pleče,
čelo, vrat i nacrtaj
birku.

(Prva nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

Biserka Marečić, Kašina

Zapis f vetru (zrak)

natuopiti mertve skute zemle, plašč rascufan
z kuorena... veter se gniezdi f grajnu...

sonifikacija

lepet žameta f krili nuočnih metula...
iščem f sebe zvuok rieči zapetlan f pavučinu,
titraj glasnic f požiraku, glas z glibline stvarajna...
prelet zraka priek ruštuova krila...
znat glave prede mi svemirska meglina...
rastače se f prasku ciela galaksija... rastvarajna...
stiha cilinče pređa dudovieh svilcuof f niti svile,
iščem f sebe suzvuočja...
čuti il ne čuti... zemla senak prede...
zemla senak zdihavle, jafče. muoli, zaklinje,
preklinje... rascufana z kuorena...
al mramličnjaku je same mramlice čuti...
ftihnuli su vetri, zakrčeni su puoti...
a onda, zemle je duosti...
trese nas z glibline, obrušava na nas vetre
z visine, diže ogenj f zrak...

orkestrierana filharmuonija za rekvijem
vremena...

sonifikacija

raspuocala zemla, zlamane grajne, zguorela
baština... kaj bu duša naša baštinila...
čkuomina zasipavle trage truble Jerihona...
veter se ravna otpočinuti... zapiraju se puoti...
same je druobna zrnca pieska premikavati se čuti,
i f vetru čkuomine glas... i muorti teri trag nas...
trga se i zlama f nami stekleni krič...
dej naj...

sonifikacija

suonce prebire črez grajne huoste arfu nuoči,
saki početek nečesa je kraj...

(Druga nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

Slavica Sarkotić, Lekenik

Kaj nam je štel reči Munk

Po noči
Dok se prevračam po postele
I iščem mesto de bi me
Kolena menje bolela
Si gruntam
Kaj nam je to Munk štel reči

Po noči
Dok Mesec čez obluk hiče
Snope srebra
Lica bledoga, a pandemija je vane
Si gruntam
Kaj nam je to Munk štel reči

Po noči
Dok v stravu ščekavlem
Bu li nas draga mati Zemla
Znova zdrmala kak zločestu decu
Si gruntam
Kaj nam je to Munk štel reči

Po noči
Gda nemrem spati
Mi se čini da sem prerazmela
On bogi človek na slike s praznemi očijami
I lica zobličenoga, to je denešnica
To nam je Munk štel reči

Po noči
Najemput mi se rasvetlila pouka
Te človek na mostu kaj se za glavu drži
A za njegvemi pleči nebo gori
I jen drugi človek v vodu gledi
Munk nam je štel reči: pazete!

Po noči
Gda su vusnice suve i oči zaspati nečeju
Čakam da Sunce
Veliko i okruglo kak pomoranđa
Razdere mrak
I da se Munkov človek nasmeje
Zato kaj smo prerazmeli da moste delati moramo
Moste a ne jarke i zide

29.1.2021.

(Treća nagrada stručnog ocjenjivačkog povjerenstva)

Zdenka Maltar, Novi Marof

Žulenje tolge

V plavi hiži žuliš tolgu,
fleke z robenine v lugu od pepela,
od zemle toste.
Žuliš letni med, zelenoga kuščera.
V kropu kaču, švic z koperta našiti,
vse mrzle zime, na križeke, na gombeke,
z plafte debele črnoga, grdoga ftiča,
skorenu krf.
Žuliš do kotrigi rezdrti,
do korejna, semena, zajne makove zrnčice.
Na zviru spiraš tolgu vu vodi
z malo zlatnega pieska potočnoga, smejajuču ribu.
V zajne plavlenje zapiraš kristalno sonce.
Joko zemle goče tve solze.
Z riečima hajcaš jognja,
presušaš v kujnici do kosti sprane falačeke sna.
Na mačkovu repu
sfrkana tolga je vajnkuš za još jenu
gluhu nuoč.

(Nagrada časopisa Kaj / Kajkavskoga spravišča)

OSVIJETLJENI DOMJANIĆ

(Alojz Jembrih: *Dragutin Domjanić u novom svjetlu*, Pučko otvoreno učilište Sveti Ivan Zelina i Hrvatsko književno družtvo Sv. Jeronima u Zagrebu, Sveti Ivan Zelina – Zagreb, 2019., str. 411)

Vanja Budišćak, Zagreb

O nedavno navršenoj 145. obljetnici rođenja jednog od najznačajnijih pjesnika hrvatske moderne, ujedno i autora prve kajkavske pjesničke zbirke 20. stoljeća - Dragutina Domjanića (1875. - 1933.) – valja podsjetiti kako je njegovu književnom radu, uz brojne kritičke osvrte iz pera suvremenika, pojedinačne književnopovijesne studije o njegovu pjesništvu, usputne biografske osvrte te prigodne tekstove raspršene u raznim periodičkim publikacijama i zbornicima radova, bio posvećen i značajan broj izbora iz djela (osobito poetskog – i kajkavskog i štokavskog), a manje monografija. Jednu među njima, koju izdvajamo – *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića* – napisao je, oslanjajući se na tekst svoje istoimene doktorske disertacije, Ivo Kalinski, a svjetlo dana ugledala je ona još 1988. u izdanju zagrebačkoga Kajkavskog spravišča. Poput Kalinskog, koji u navedenoj studiji pozornost pridaje isključivo kajkavskom segmentu njegova pjesničkog stvaralaštva, i autor druge će se, gotovo puna dva desetljeća „mlađe" monografije – *Od Domjanića do kajkaviane. Kritika Domjanićevih kritičara* (Udruga umjetnika „August Šenoa", Zagreb, 2007.) – u potpunosti fokusirati na Domjanićevo pjesnikovanje na kajkavskom idiomu, dotičući se pritom i mnogih dotad nepoznatih pojedinosti iz pjesnikova života što ih je otkrio zahvaljujući temeljitim arhivskim, pa čak i terenskim istraživanjima. U ponešto širem tumačenju, doduše, monografijama o Domjaniću mogla bi se okarakterizirati i još dva izdanja objavljena u posljednjim desetljećima prošloga stoljeća: omanji zbornik radova *Domjanićeva arkadija* (prir. I. Kalinski), koji je u povodu 50. obljetnice pjesnikove smrti 1983. objelodanilo Kajkavsko spravišče, te izbor iz dnevničkih zapisa književnika Drage Ćepulića *Nepoznati Domjanić* (prir. I. Kalinski, izd. Pučko otvoreno učilište

Sv. Ivan Zelina, 1998.), u kojemu se donose autorove uspomene na prijateljevanje s Domjanićem, inače probrane iz njegova znatno opsežnijeg dnevnika *Večernja škola ili Crno cvijeće na Cvjetnicu (knjiga o desetdnevnom ratu)*, otisnutoga još 1942. godine. Ipak, dok je u prvom slučaju zapravo riječ o posebnom otisku čitavoga obljetničkog temata iz časopisa *Kaj* (god. XVI, br. 1, 1983.), u drugome se, pak, radi o naknadnom (priređivačevu) odabiru iz ranije već objelodanjene Ćepulićeve dnevničke proze. Zanimljiva su, npr., *Razmišljanja i zapisi/ Dragutin Domjanić* (priredili iz Domjanićeve ostavštine Ivo Kalinski i Josip Pandurić, uz prijevode dijelova teksta s njemačkoga, latinskoga i francuskoga Alme Kalinski) u izdanju Narodnog sveučilišta Zelina i Kajkavskoga spravišča, Sv. Ivan Zelina - Zagreb, 1996.) … itd.

***

Objavljena potkraj 2019., najnovija knjiga jednoga od naših najvećih stručnjaka za stvaralački opus Dragutina Domjanića (i to ne samo pjesnički!) – prof. dr. sc. Alojza Jembriha – *Dragutin Domjanić u novom svjetlu* nadaje se kao „punokrvna" monografija o književniku kojega se rijetko pamti po važnim kulturnim dužnostima koje je za života obnašao, ali čiji uglazbljeni stihovi još i dan-danas često odzvanjaju u mnogim svečanim ili manje svečanim prigodama. Riječ je, konkretno, o „mozaički" strukturiranomu monografskom prikazu najveći dio kojega otpada na nekoliko sadržajno zaokruženih književnopovijesnih studija o pojedinim aspektima Domjanićeva literarnog i ne samo literarnog rada, odreda ispresijecanih brojnim umetnutim izvornim prilozima što ih je Jembrih prikupio iz raznih domaćih i stranih časopisa iz Domjanićeva vremena (intervjui s pjesnikom, najave događanja u kojima je sudjelovao, prikazi objavljenih mu pjesničkih zbirki i sl.), odnosno pronašao među njegovom rukopisnom ostavštinom (neobjavljeni kritički tekstovi, korespondencija, zapisi itd.), koja se – raspršena – čuva u nekoliko kulturnih institucija u Zagrebu (Hrvatski državni arhiv, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU). Čitav niz dodatnih tekstualnih priloga, kojima Jembrih potkrjepljuje spoznaje iznesene u prethodnim studijama te čitateljima omogućuje da dobiju uvid u teško dostupne izvore koji bacaju posve novo svjetlo na Domjanića, donosi se u drugom dijelu knjige, u kojemu je tako moguće pronaći ne samo mnoge predugo ignorirane pjesnikove sastavke poput prepjeva odabrane lirike novijih francuskih pjesnika, već i dosad vrlo slabo poznate tekstove iz pera njegovih suvremenika (npr. razne obljetničke eseje, nekrologe, memoarske zapise bliskih prijatelja i sl.), pa čak i pokoju kraću studiju suvremenih proučavatelja, bibliografiju izdanja njegovih djela, popis važnije sekundarne literature itd.

Što se samih studija uvrštenih u ovu knjigu tiče, treba znati da većina njih ipak nije napisana za ovu priliku, nego se radi o ponešto prerađenim inačicama

tekstova koji su u prethodnim desetljećima danje svjetlo već ugledali u različitim domaćim i stranim časopisima i zbornicima, dok su neki od njih bili čak objavljeni i unutar korica nešto starije Jembrihove knjige *Hrvatsko-slovenske književnojezične veze* (izd. Zrinski, Čakovec, 1991.). Ipak, za potrebe ove monografije svi su oni temeljito redigirani, obogaćeni novim uvidima i bilješkama te osvježeni dodatnom sekundarnom literaturom i prilozima, a sve kako bi – zajedno s dosad još neobjavljenim studijama – Dragutina Domjanića pokušali što uvjerljivije „prikazati u širem i novom svjetlu njegova doba, prije svega, njegov život i poetsko djelo u širem kontekstu društveno-političkih i kulturnih zbivanja u Hrvatskoj, počev od njegova rođenja 1875., pa do smrti 1933. godine, jer sva tri čimbenika bitno su utjecala na njegov duhovno-kreativni habitus" (str. 5). Pritom se u svome radu na ovim studijama Alojz Jembrih dosljedno pridržavao prokušane filološke metode oslanjanja na „gole" činjenice, temeljeći istraživanje na podacima pronađenima u samim izvorima (Domjanićevoj ostavštini, časopisnoj produkciji iz njegova vremena, memoarskim zapisima prijatelja itd.), kao i onima iščitanima iz gotovo sve dostupne sekundarne literature, zahvaljujući čemu mu je i pošlo za rukom otkriti čitav niz dosad nepoznatih detalja o Domjanićevu životu i radu kojima ruši mnoge uvriježene stereotipe o njegovu pjesništvu te ispravlja iskrivljene predodžbe o njemu kao pjesniku i osobi uopće.

Nakanivši, drugim riječima, osvijetliti „lik i djelo" najplodnijega pjesnika hrvatske književne moderne iz posve novih kutova, Alojz Jembrih u svojoj se monografiji ponajviše odlučio fokusirati na sam kontekst njegova vremena, odnosno izazovne povijesne, društvene, pa i kulturne okolnosti uslijed kojih je Domjanić – po struci i zanimanju sudac – gradio svoju književnu karijeru i paralelno s njom obnašao niz dužnosti u svim tada najvažnijim hrvatskim kulturnim institucijama. Ta i takva intencija jasno se očituje već u uvodnoj studiji, naslovljenoj *O Dragutinu Domjaniću danas* (koje je prva inačica 1983. uvrštena u već spomenuti obljetnički temat o Domjaniću časopisa *Kaj*), u kojoj Jembrih polazi od otprije već dobro poznatih biografskih detalja o Domjanićevu životnom i profesionalnom putu ne bi li ih nadopunio nizom potpuno novih podataka koje je otkrio prelistavajući matične knjige, sačuvanu pjesnikovu korespondenciju te spomenice pojedinih kulturnih institucija čiji je član – i ne samo član – bio naš pjesnik. Obilato konzultirajući dosad sustavno zanemarivano arhivsko gradivo i vrijednim podacima bremenitu sekundarnu literaturu, Jembrih uspijeva iscrtati mnogo vjerodostojniji portret Dragutina Domjanića od dosadašnjih mu biografa, osobitu pozornost pritom posvećujući njegovu angažmanu u raznim književnim društvima i kulturnim institucijama, u kojima je za života vršio niz istaknutih funkcija (član Upravnog odbora Društva hrvatskih književnika, predsjednik Matice hrvatske, član Umjetničkoga razreda tadašnje JAZU, predsjednik zagrebačkog centra jugoslavenskoga PEN-kluba). Pritom će se s posebnim zanimanjem osvrnuti on na šestogodišnje

razdoblje Domjanićeva predsjednikovanja Maticom hrvatskom, tijekom kojega se sustavno zauzimao za bolji položaj hrvatske književnosti, ali i povremeno bio prisiljen gorljivo braniti hrvatski kulturni identitet od hegemonističkih „poriva" što su ih u svojim tekstovima iskazivali pojedini beogradski političari i filolozi poput Ljubomira Stojanovića, koji je u *Srpskom književnom glasniku* 1926. objavio protuhrvatski intoniran pamflet *Hrvatska „Austrijanština"* te isprovocirao promptnu Domjanićevu reakciju. Ni Stojanovićev članak ni pjesnikov odgovor uredništvu *Glasnika* Jembrih, dakako, nije propustio priložiti uz svoju studiju kao uvjerljive dokaze – dosad „uredno" prešućivane – Domjanićeve zauzetosti oko ključnih kulturnih, ali ujedno i društvenopolitičkih pitanja svoga vremena.

Premda će u idućoj studiji – *O Domjanićevoj poeziji iznova* – Jembrihovu pažnju glavninom privući pjesnički opus Dragutina Domjanića, ni u njoj neće se on usredotočiti samo i isključivo na pretresanje tekstualnih osobitosti njegove lirike. Naprotiv, (i) u ovom poglavlju najmanje se prostora posvećuje novim čitanjima pojedinih Domjanićevih pjesničkih ostvarenja i rekonstruiranju njegove poetike, a najviše raznim (izvan)književnim čimbenicima koji su utjecali na njegovo književno formiranje i djelovanje, kao i odjecima njegovih radova među domaćom i ne samo domaćom publikom. Osim o prvim Domjanićevim (štokavskim i kajkavskim) pjesničkim pokušajima te njegovim književnim afinitetima i najvjerojatnijim poetskim uzorima, Alojz Jembrih u ovome dijelu knjige tako progovara o zastupljenosti Domjanićeve poezije u raznim književnim časopisima, o njegovu prevoditeljskom radu (s posebnim osvrtom na ciklus kajkavskih prepjeva odabranih pjesama modernih provansalskih pjesnika), ali i o nekolicini proznih tekstova (novela i crtica) što ih je sastavio i objavio još u mladenačkim danima. Uz potonje kraće proze, Jembrih ne zaboravlja spomenuti ni manji broj kritičkih prikaza novoobjavljenih pjesničkih zbirki što ih je Dragutin Domjanić povremeno pisao i objavljivao kao već afirmirani književnik, a o kojima se u književnopovijesnim krugovima, zbog sustavnoga forsiranja predodžbe o njemu kao o isključivo (kajkavskom) pjesniku, još uvijek ne zna gotovo ništa. Da bi upotpunio ovaj instruktivni osvrt na njegov književni rad, Jembrih se također dotiče i kritičkih sudova o Domjanićevu pjesništvu iz pera pojedinih suvremenika (A. G. Matoš, M. Krleža, Lj. Maraković itd.), zatim ocjena njegove poezije što su ih ispisali neki od naših ponajboljih književnih povjesnika (M. Šicel, C. Milanja i dr.), kao i iznimne omiljenosti njegove – ponajprije velikoga broja pjesničkih mu tekstova kajkavske – lirike među širom publikom, kojoj je uvelike doprinijelo i uglazbljivanje neobično od strane raznih domaćih skladatelja. Kao jedan od posrednih dokaza te obljubljenosti među širim čitateljstvom svakako se može označiti i ondje priloženi cjeloviti tekst intervjua što ga je u proljeće 1933. – svega mjesec dana prije iznenadne smrti – Domjanić dao novinaru časopisa *15 dana* povodom nedavnog izlaska iz tiska štokavske zbirke *Pjesme* (nešto ranije iste godine u Beogradu, na ćirilici), a u koje-

mu se osvrće ne samo na svoj pjesnički rad već i na hrvatsko pjesništvo u cijelosti, pa i na trenutnu književnu situaciju u zemlji i inozemstvu.

Obiljem iznimno zanimljivih popratnih priloga može se podičiti i sljedeći dio monografije, točnije tri naredna poglavlja koja zatvaraju jednu sadržajno zaokruženu cjelinu. Zajednički objavljena – u jednoj od svojih prvih varijanata – još 1991. u sklopu već spomenute knjige *Hrvatsko-slovenske književno-jezične veze*, ova tri tematski srodna poglavlja zapravo predstavljaju proširenu studiju o recepciji Domjanićeva pjesništva u slovenskoj kulturi te Domjanićevu interesu za suvremenu slovensku književnu produkciju, kojom se prije Jembriha nije u nas nitko ozbiljnije istraživački pozabavio. Snažna povezanost našega pjesnika i Slovenaca, pokazuje Jembrih, ponajbolje se očitovala kroz vrlo čestu prisutnost Domjanićeve (uglavnom kajkavske) lirike na stranicama slovenskih književnih časopisa, kao i povoljnim reakcijama slovenskih kritičara na njegove netom objavljene – podjednako kajkavske i štokavske – zbirke pjesama i/ili cjelokupan dotadašnji pjesnički rad te organiziranjem književnih večeri (akademija) u Domjanićevu čast, poput one održane 14. ožujka 1930. u Ljubljanskoj operi, o kojoj su izvijestili svi relevantniji slovenski dnevni listovi i časopisi. Dragutin se Domjanić, osim toga, rado odazivao i pozivima za intervjue za neke od tih istih listova, a uz to je i budno pratio stanje na tadašnjoj slovenskoj književnoj sceni, što i potvrđuju njegovi odgovori u spomenutim intervjuima, pa čak i kritički prikazi novih pjesničkih zbirki pojedinih slovenskih autora onoga vremena. Dapače, Domjanić je osobno poznavao mnoge slovenske književnike, a da je s nekima od njih održavao i vrlo bliske prijateljske odnose posvjedočiti nam mogu pisma što ih je potkraj dvadesetih i početkom tridesetih godina prošloga stoljeća razmjenjivao s Božidarom Borkom i Radivojem Peterlinom – Petruškom, koja se u prijepisima donose u sljedećem poglavlju knjige. Kao možda i najuvjerljiviji dokaz Domjanićeve popularnosti u Sloveniji pritom se nameću u nastavku priloženi (kritički) osvrti na njegov pjesnički rad koje je Alojz Jembrih pronašao u raznim slovenskim časopisima i dnevnim listovima, u kojima ta superlativna recepcija cjelokupnoga mu poetskog opusa, ali i silno poštivanje i uvažavanje što mu je kontinuirano iskazivala šira slovenska javnost definitivno najbolje dolaze do izražaja.

Pet preostalih poglavlja svoje knjige Jembrih je u cijelosti „rezervirao" za priloge kojima dodatno potvrđuje uvide o Domjanićevu životu i radu iz prethodnih poglavlja, a ujedno i čitateljima pruža priliku da se sami uvjere u vrijednost tih dosad uglavnom (namjerno ili slučajno) previđanih izvora, koje književni povjesnici prilikom izricanja novih sudova o pjesniku odsad više nipošto ne bi smjeli ispuštati iz vida. Niz tih doista intrigantnih priloga otvara cjelovit tekst gotovo posve nepoznatoga obljetničkog eseja Ladislava Žimbreka o Domjanićevu pjesništvu iz 1930., za kojim slijede reminiscencije Ljubomira Marakovića napisane

u povodu pjesnikove smrti te prikaz prve objavljene monografije o Domjaniću – *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića* Ive Kalinskog – što ga je netom nakon njezina izlaska iz tiska svojedobno sastavio sam Jembrih. Osvrti na Domjanića i njegov književni rad donose se i u sljedećem poglavlju, koje uključuje niz nekrologa što su ih, povodom pjesnikove nagle smrti u kasno proljeće 1933., sročili pojedini domaći i slovenski književnici i publicisti objavivši ih u raznim književnim časopisima ili dnevnim listovima kao posljednje pozdrave omiljenom pjesniku i dragom prijatelju. Što se, pak, narednoga poglavlja tiče, ono bi se posve opravdano moglo izdvojiti kao svojevrsna nadopuna triju maločas spomenutih poglavlja posvećenih odnosu Domjanića i Slovenaca s obzirom na to da sadržava odreda sve njegove pjesme – njih, konkretno, 26 kajkavskih i jednu štokavsku – objavljene u raznim slovenskim časopisima, dok u pretposljednje poglavlje Jembrih uvrštava vrlo interesantan memoarski zapis Vladimira Šiffera, u kojemu se ovaj velikogorički ljekarnik i književnik prisjeća svoga dugogodišnjeg prijateljevanja s Dragutinom Domjanićem. Naposljetku, zaključno, količinom zastupljenih priloga daleko najbogatije poglavlje okuplja dio izvornih Domjanićevih uradaka (izbor iz marijanske lirike, potom sve objavljene kajkavske prepjeve pjesama suvremenih provansalskih pjesnika, štokavske prepjeve iz novije francuske lirike te nekoliko njemačkih prepjeva njegove poezije iz 1943.), dio odabranih priloga iz literature o Domjaniću (reprint studije Stjepka Težaka o jeziku njegovih kajkavskih pjesama te bibliografiju svih dosadašnjih izdanja Domjanićevih djela i sekundarne literature o njemu), kao i preslike naslovnica nekih njegovih i njemu posvećenih djela i pozivnica za razna obljetnička događanja u njegovu čast te fotografije rodnoga mu Krča (Adamovca), zagrebačkoga stana u Gundulićevoj ulici te ulica i trgova nazvanih njegovim imenom, koje je za potrebe svoje monografije snimio sam Alojz Jembrih.

Premda je vrijednost ove knjige zbog inovativnih u njoj iznesenih spoznaja i brojnih popratnih (tekstualnih) priloga ionako izuzetno velika, dodatnu joj kvalitetu daje još i bogata slikovna oprema, odnosno obilje priloženih arhivskih i autorovih fotografija, preslika iz arhivskoga gradiva i Domjanićeve ostavštine (autografa Domjanićevih pisama, zapisa, kritičkih osvrta i pjesničkih tekstova), kao i preslika iz časopisa, tiskanih mu djela i sekundarne literature o njegovu stvaralaštvu. Pored toga što doprinosi vizualnoj atraktivnosti same monografije, uvršteni se slikovni materijal promeće u korisnu ilustraciju i potkrjepu u njoj predstavljenih zapažanja, ravnopravno sudjelujući u zadaći osvjetljavanja Dragutina Domjanića i njegova stvaralačkog opusa znatno jačim reflektorima od onih pod kojima je bio motren dosad. Pouzdajući se u to novo „osvjetljenje", Alojz je Jembrih dospio otkriti čitav niz još ne(pre)poznatih činjenica o Domjanićevu životnom i profesionalnom (književnom) putu, spoznavši pritom da su taj put otpočetka bitno usmjeravale specifične društvenopovijesne i kulturne okolnosti njegova doba, na

što opetovano i upozorava na stranicama svojih studija skupljenih u ovoj knjizi. Ustrajanje na pristupu koji se temelji na sustavnom uvažavanju tih kontekstualnih čimbenika Domjanićeva književnog rada, kao i oslanjanju na cjelokupno sačuvano i dostupno tekstualno gradivo, odnosno pisanu pjesnikovu ostavštinu i njemu posvećene napise suvremenika, rezultiralo je stoga izdanjem koje označava oštar zaokret od većine dosadašnjih, na ponavljanju uvriježenih predrasuda zasnovanih pregleda života i djela jednog od najpopularnijih hrvatskih pjesnika svih vremena.

Ako bi zbog osvježenih biografskih podataka, zaslužene pozornosti koju (napokon) pridaje njegovim brojnim kulturnim angažmanima, potpunijem prikazu književnoga mu rada i njegove recepcije, obilja uvrštenih priloga te izrazito pitkoga stila i vizualne atraktivnosti ova monografija široj publici mogla biti zanimljiva kao trenutno možda i najpouzdaniji uvod u Domjanića, svojim bi inovativnim spoznajama, kao i dosad teško dostupnim i gotovo posve nepoznatim izvorima što se donose među njezinim prilozima ona ponajprije trebala zaintrigirati upućene čitatelje „iz struke", od kojih će – valja se nadati – barem neke potaknuti da i sami daju svoj doprinos itekako potrebnoj temeljitoj književnopovijesnoj revalorizaciji Domjanićeva stvaralaštva. Štoviše, da bi primarna zadaća Jembrihove knjige upravo i trebala biti poticanje na daljnja razračunavanja s preduboko ukorijenjenim stereotipnim predodžbama koje još uvijek u golemoj mjeri sužuju percepciju Domjanićeva „lika i djela" sugerira i njezina već ranije zamijećena mozaičnost, odnosno činjenica da je riječ o monografiji koja umjesto zaokruženoga razmatranja njegova književnog djelovanja zapravo podastire niz više-manje samostalnih (iako nipošto međusobno nepovezanih) studija o Domjaniću i njegovu radu protkanih raznovrsnim izvornim prilozima, od kojih je velika većina – ponajvećma zbog nešto teže dostupnosti samoga gradiva – dosad prolazila „ispod radara" književnih povjesnika. Kao takvo, ovo se izdanje očigledno želi nametnuti kao svojevrsna polazišna točka budućih istraživanja Domjanićeva književnog opusa, u kojima bi svakako valjalo krenuti upravo od samih „osnova", a to će reći zapostavljenih primarnih izvora na koje se oslanjao i sam Alojz Jembrih i bez konzultiranja kojih nije ni moguće izreći dovoljno precizan, argumentiran, pa time ni vjerodostojan sud o širini i važnosti pisane ostavštine ovoga važnog autora hrvatske moderne. Neovisno, međutim, o tome hoće li ili neće uspjeti inicirati nova čitanja njegova stvaralaštva, Jembrihova knjiga *Dragutin Domjanić u novome svjetlu* svakako će barem još neko vrijeme nositi epitet najiscrpnijega i najpouzdanijeg monografskog prikaza Dragutina Domjanića, u kojemu se ustaljenoj predodžbi o njemu kao o asocijalnu pjesniku koji se u trenucima samoće prepušta nostalgiji za minulim vremenima i piše nezahtjevne i lako prijemljive kajkavske poetske minijature o idiličnom životu prigorskih seljaka suprotstavlja svježe otkrivenim činjenicama potkrijepljena slika Domjanića kao angažiranoga kulturnog djelatnika koji je održavao mnoga bliska prijateljstva s piscima u zemlji i inozemstvu te sastavljao

autorske pjesničke (i ne samo pjesničke) tekstove i prepjeve na štokavskom i kajkavskom narječju čija je popularnost nadilazila granice Hrvatske. Ukratko, zahvaljujući višegodišnjim iscrpnim istraživanjima prof. dr. sc. Alojza Jembriha, rezultati kojih su i predočeni unutar korica ove knjige, pravo Domjanićevo lice više nismo prisiljeni promatrati pod slabašnom svjetlošću voštanica, već ga napokon imamo prilike ogledati osvijetljena snažnim reflektorima novih spoznaja.

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 : 821.163.42'282-1 (497.5 Turopolje)
Primljeno 2021-09-06
Prihvaćeno za tisak 2021-10-15

O JEZIKU KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA NADICE KOLOŠA

Boris Kuzmić, Zagreb

Sažetak

U radu se analizira jezik kajkavske pjesničke zbirke "Ti se nedaj zaboravu" (2018) autorice Nadice Kološa (1951. g.). Analiza će pokazati u kojoj mjeri autoričin suvremeni kajkavski književni jezik uključuje dijakroniju (poznavanje jezika stare kajkavske književnosti) i sinkroniju (suvremene turopoljske govore, pogotovo ogulinečki govor, čija je autorica izvorna govornica).

Ključne riječi: kajkavsko pjesništvo; kajkavski književni jezik; Nadica Kološa; Ogulinec, Turopolje

U ovome radu analizirat će se jezik pjesničke zbirke *Ti se nedaj zaboravu* (2018) autorice Nadice Kološa. Analizi se neće pristupiti isključivo kao samosvojnome tekstu, nego će se uključiti i poznavanje jezika stare kajkavske književnosti kao i suvremenih turopoljskih govora čija je autorica izvorna govornica. Čini mi se zanimljivim istražiti autoričin jezik zato što može pokazati koliko prati književnu tradiciju, koliko suvremene dijalektalne crte koje su zajedničke i većini kajkavskih govora, a koliko je njezin pjesnički izričaj isključivo turopoljski. Da bi se moglo utvrditi koliko pisci pišu svojim materinskim govorom, potrebno bi bilo izraditi fonološki i morfološki opis njihova zavičajnog govora. U slučaju pjesnikinje Nadice Kološa riječ je o ogulinečkome govoru koji zasad nema samostalne jezične analize, ali je djelomice obrađen u radovima istraživača turopoljskih govora, posebice onih Antuna Šojata (1982). Prema Šojatu (1982: 322), ogulinečki govor pripada središnjoj skupini turopoljskih govora. Jezik Nadice Kološa analizira se na fonološkoj i morfološkoj razini zato što one najbolje zrcale tipične dijalektalne osobine, a one se uspoređuju s crtama drugih turopoljskih govora (Šojat 1982), ali se i odmjeravaju o jezik bogate kajkavske pisane baštine (Šojat 2009).

Pjesnikinja Nadica Kološa rođena je 1951. u Ogulincu. Osnovnu školu zavr-

šila je u Buševcu, a srednju Kemijsko-tehničku školu u Zagrebu. Velika je ljubiteljica prirode i dugi niz godina članica je Planinarskog društva Naftaplin Zagreb. Predsjednica je od njezina osnivanja do danas Udruge žena Ogulinec koja se bavi promicanjem kulture i narodnih običaja ogulinečkog kraja. Pjesme je pisala sedam godina prije objave prve zbirke pjesama *Ti se nedaj zaboravu*. Izvor i podsjetnik prilikom pisanja kajkavskih pjesama bile su autoričine dvije bake koje su s njom živjele te mnoge tete i stričevi. Sam naslov zbirke govori o tome da ne zaboravimo odakle potječemo, kako su govorili i živjeli naši stari.

U članku se uz primjere navode brojevi koji označavaju broj stranice u objavljenoj zbirci.

Fonološke osobitosti

Refleks šva uglavnom je *e*, npr. *zetkane* 10, *steza 11, den 13, 78, 100, tetec 14, bogec 17, otišel 17,* šeptala *34, veter* 41, *sen* 45, 100, *denes* 61, *pes* 85. Taj je refleks u staroj kajkavskoj književnosti najčešći, a zajednički je i sa stanjem u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 343–344, 2009: 15). Samo u imenicama *dan* i *imendan* nalazim refleks *a*, npr. *dan* 21, 68, 70, 104, *dana* 17, *imendan* 16. *Šva* se u prijedlogu *v* vokalizira u *vu* 9, 15, 33.

Samoglasnik *a* kada je kratak ili dug bilježi se s *a*, ali u primjerima *dej* 68, 93, *dejte* 32 stanje je sukladno većini turopoljskih govora gdje *a* ispred *j* prelazi u *e* (Šojat 1982: 342). U staroj kajkavskoj književnosti (Šojat 2009: 10) nalazimo samo oblike s *a* u spomenutim oblicima.

Refleks prednjega nosnoga samoglasnika redovito je *e*, npr. *se 5, me 11, prijeli 68, mesec* 67. Isti je rezultat i u turopoljskim govorima i u staroj kajkavskoj književnosti (Šojat 1982: 345, 2009: 10–11).

Refleks stražnjega nosnog samoglasnika redovito je *u*, npr. *ruke* 9, 10, *stisnule* 9, *perušinu* 10, *vuska* 11, *moguče* 15, *mamu* 79. Isti je rezultat i u turopoljskim govorima i u staroj kajkavskoj književnosti (Šojat 1982: 346, 2009: 12–13).

Samoglasnik *-i* gubi se u prefiksu *iz-* i u glagolu *imeti*, npr. *spod* 10, *30, zvadila* 10, *zišlo* 36, *znad* 43, *spod* 44, 54, *zišli* 54, *nesmo mele* 23, *meti* 97, ali: *imet* 97. U staroj kajkavskoj književnosti ta je pojava rijetka, ali je redovita u turopoljskim govorima (Šojat 1982: 351, 2009: 17–18).

Tuđice na *-ir*, *-irati* autorica piše sa sufiksom *-er*, npr. *gratulerajne 16, špancera* 92. Ima za to dosta potvrda u staroj kajkavskoj književnosti, pa tako i u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 347, 2009: 16).

Promjenu samoglasnika *o* > *e* pratimo u prefiksu *pro-*, npr. *prejde* 35, 85, *precvele* 55; promjenu *o* > *u* u primjerima *unda* 10, 23, 41, 85, *kuliko* 28, 53*, nekuliko* 31, ali: *milovale 9, verovali* 102. U jeziku stare kajkavske književnosti samoglasnik

o pretežito je neizmijenjen,[1] a navedene promjene potvrđuju se u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 342, 348, 409).

Gubljenje samoglasnika *o* na kraju riječi nalazim u primjerima *kak* 5, *tak* 5, 9, 50, *tam* 27, *onak* 34. U predzadnjem slogu samoglasnik *o* gubi se u primjerima *nemre* 60, *nemreš* 78. U navedenim primjerima očituje se osobina zajednička jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (RHKKJ 1991: 683, Šojat 1982: 351, 2009: 17).

Refleks *jata* redovito jest ekavski, npr. *reka* 5, *zlejati 5, sečam se 9, vreme 9, sedela 10, navek 11, nes 13, lek 15, lečilo 15, ne imel 17, neje skirl 17, sekira 18, seno 30, videte 95, gnezdo 99*. Ikavski refleks *jata* javlja se u primjerima *sinokoše* 5, 54, 61, *tira* 11, *stiral* 95, *ni* 10, 41, 50, ali: *ne* 14, 17, 26, 34. Istražujući turopoljske govore Šojat (1982: 345) je zabilježio refleks *e* u kratkom i u dugom slogu. Glagol *těrati* zabilježen je s ikavskim refleksom, ali nema potvrda za isti refleks u prefiksu *ně-* u suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 345). Glagol *těrati* u staroj se kajkavskoj književnosti pretežito bilježio s ikavskim refleksom (Šojat 2009: 15).

Slogotvorno *l* dalo je *u*, npr. *sunce* 12, *Vukevec* 13, *suze* 13, 42, *napunile* 25, *jabuke* 27, *žuti* 55. U staroj kajkavskoj književnosti ista je situacija,[2] a u suvremenim turopoljskim govorima moguć je i refleks *o̯* (Šojat 1982: 346, 2009: 12).

Slogotvorno *r* čuva se u primjerima *srce* 5, *grlile* 10, *grla* 11, *vrnuti* 13. U jeziku stare kajkavske književnosti pretežito nalazimo bilježenje slogotvornoga *r* glasovnom sekvencom *er*,[3] a u govoru mnogih turopoljskih sela takvo *e* znatno se reducira (Šojat 2009: 14).

Stezanje samoglasnika potvrđuje se primjerima *tvega* 9, *meg* 11, *mega* 12, 41, 69, *ke* 17, *memu 53, svemu* 85, 88, 97, ali ima primjera u kojima ono izostaje: *mojemu* 14, *mojega* 27. U suvremenim turopoljskim govorima nalazimo potvrde za obje pojave (Šojat 1982: 350). U staroj kajkavskoj književnosti stegnuti oblici sporadične su pojave (Šojat 2009: 17).

Početni glas *h* čuva se u primjerima *hižu* 16, *hižic* 23, *hiže* 24, 78, 85, *hiža* 64, *hodi* 92, a u primjerima *armoniku 14, rastov pen 18, lebeka 19, itila 21, ladu 30, 39, ital 45, ižica 62, iti 84, očeš 94* početno se *h* gubi. U turopoljskim se govorima početno *h* najčešće gubi (Šojat 1982: 356). U središnjem slogu *h* se mijenja u *v* ili *j*, a vrlo rijetko se gubi, npr. *kruva* 11, 12, 17, 19, 36, *kuvače 14, puvala 18, kruvek*

[1] Među rijetkim unošenjem govornih crta u jezik stare kajkavske književnosti izdvaja se promjena *pro-* > *pre-* koja je relativno slabo zastupljena, dok je promjena *o* > *u* u priloga *kuliko* i *tuliko* redovita (Šojat 2009: 11–12, 16).

[2] Iznimku čine Vramčevi tekstovi i pokoje sporadično odstupanje.

[3] Iznimku čini Vramec koji ima nekoliko primjera sa sekvencom *ar*.

19, suve 20, ruvo 21, ruva 24, kuvarice 31, juva 31, kuva 38, puvati 42, strava 63; *oreja* 60, *oreji* 60, štijače 60, *sneju* 64; *poslune* 15. U turopoljskim se govorima središnje, a i završno, *h* često gubi ili zamjenjuje glasovima *v* ili *j* (Šojat 1982: 356). U završnom slogu *h* nije sačuvano u dosta primjera, najčešće u L mn., npr. *v* žule *zaraščene 10, na pleče 11, 17, 33, 37, na drvene kole 21, na zmučene vole 21, poslagane male hižic 23, na prste 36, na noga 36, po graba 37, po livada 54, na ruka 78*. Manji je broj primjera gdje se završno *h* čuva, npr. *svojeh 9, zlatneh* 12, *prah* 17, *zapuščeneh 69, oneh* 69, *zežulaneh* 88. Promjenu završnoga *h* u *j* ili *v* (> *f*) pratimo u sljedećim primjerima: *orej* 63, *kruf* 19. *H* se mijenja u š ispred *t* u oblicima glagola šteti (= htjeti), npr. štele 14, 19, štela 16, 18, 21, štelo 32, *štel 42, 95, šteti* 77. Skupina *hv* mijenja se u *f* u primjerima *zafalile* 25 i *fala* 50. Posljednje su dvije pojave razvidne i u turopoljskim govorima (Šojat 1982: 357). U staroj kajkavskoj književnosti, bez razlike u položajima ili pripadnosti pojedinim suglasničkim skupinama, redovito se čuva etimološko *h* (Šojat 2009: 27).

Protetsko *v* potvrđuje se primjerima *vuska* 11, *vure* 11, *vuski* 25, *vura* 85. To je osobina zajednička jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 349, 2009: 16).

Prijedlog *v* dobro je očuvan, npr. *v lubavi* 5, *v ruke* 10, *v trsje* 11, *v životu* 16, *v hiže* 24; nema primjera s prijedlogom *f*. Potvrđuje se i prijedlog *vu*, npr. *vutaj čas 5, vu krilo 9, vu vesejlu 15, vu jesen 33*. Vrlo rijetko završno *-v* prelazi u *-f*, npr. *sav* 73, *z orejov* 72; *kruf* 19. U jeziku starih kajkavskih pisaca i suvremenih turopoljskih govora potvrđuju se prijedlog *v* i *vu* (Šojat 1982: 344, 2009: 39).

Završno se *-l* i ono na kraju sloga redovito čuva, npr. *došel* 16, *misel* 33, *posel* 35; *selski* 14. Ista je situacija u staroj kajkavskoj književnosti i u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 359, 2009: 22–23).

Depalatalizacija glasa ļ pretežito se provodi, npr. *Turopolu* 5, *Turopole* 5, *lubavi* 5, *postelu* 10, *pola 12,* žuli *30, bolu 36, lut 45, lubičice* 56. Samo u primjerima *vesejlu 15, vesejlem* 39 depalatalizacija se ne provodi. U većini suvremenih turopoljskih govora izvršena je depalatalizacija glasa ļ, a u staroj kajkavskoj književnosti puno je toga ovisilo o pojedinim položajima u riječi ili sufiksima koji će omogućiti ili ne provođenje depalatalizacije (Šojat 1982: 359, 2009: 22–24).

Suglasnik ń realizira se u primjerima *po kunjice 31, konjske 31,* a depalatalizirani primjeri jesu *detinstva 11, pen* 18 i *sankala 38*. Primjeri s metatezom palatalnoga elementa kao *jn* najčešći su i potvrđuju se u primjerima *sejčajna* 9, *vajnkuša* 10, *živlejne* 10, *trplejne* 10, *trjne 11, najnu 11, kojne 32, pojne 23, 26, vujne 19, sečajnu 38, zajni 42, škrijnami 70*. U jeziku starije kajkavske književnosti broj potvrda za promjene ń > *n*, *jn* vrlo je malen (Šojat 2009: 24), a u suvremenim turopoljskim govorima to je redovita pojava (Šojat 1982: 360–361).

Refleks glasa *t`* u većini je kajkavskih govora dalo č, koji se fonetski i fonološ-

ki izjednačio s refleksom praslavenskoga glasa č. To je razvidno i u staroj kajkavskoj književnosti i u suvremenih turopoljskih govora (Šojat 2009: 29, 1982: 361), pa tako i u autoričinim pjesmama, npr. *nečeš 5, sečam se 9, sečajna 9, kučnoga 11, proleče 53*.

Refleks glasa *d`* ovdje je *đ*, npr. *pređe* 24, *tuđe* 77, *tuđu* 88, *tuđem* 98. To je osobina zajednička jeziku starije kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (Šojat 2009: 30).

U suglasničkoj skupini čl- posljednji suglasnik je ispao, npr. čovek 88, 95. U jeziku stare kajkavske književnosti oblik čovek potvrđuje se samo u Pergošića (RHKKJ 1985: 309).

Suglasnička skupina čr- nije izmijenjena, npr. črnoga 19, črlenele 27, črešne 41, črlene 41, črešnu 41, črlen 64, črn 67, črep 68, ali: *crte* 26. Gotovo je ista situacija i u turopoljskim govorima (Šojat 1982: 362). U staroj kajkavskoj književnosti uglavnom se bilježi skupina čr-, osim u pisaca s kraja 18. i početka 19. stoljeća koji je zamjenjuju skupinom *cr-* pod utjecajem štokavske književnosti (Šojat 2009: 32).

Promjenu *dn* > *n* nalazim u primjerima *jeno* 5, *jenu* 14, 50, *jene* 24, 45, *jenoga* 17, *jena* 21, *jen* 30, 97, *najenput* 74, *v jenom* 97, ali: *jedno* 28. Ta je promjena u jeziku stare kajkavske književnosti iznimno rijetka – za nju nalazimo tek nekoliko potvrda (Šojat 2009: 37). U suvremenim turopoljskim govorima provodi se redovito (Šojat 1982: 364, 405).

Promjena *kt* > *t* zabilježena je u primjeru *terom* 96. Suglasnička skupina *kt* čuva se u primjerima *nekteri* 31, *nekatero* 74. U suvremenih turopoljskih govora *k* se čuva samo u obliku *nekteri*, a u staroj kajkavskoj književnosti oblik *teri* uopće nije potvrđen (Šojat 1982: 362, 2009: 36).

Promjene *pč* > *č*, *pš* > *š* i *pt* > *t* nalazim u primjerima *čele 77, čelice* 95, *šenicum* 12, *šenica* 40, *tičicam* 41, *tiči* 41, *tice* 57, 70, *tičeke* 95. Te promjene nisu zabilježene u jeziku stare kajkavske književnosti, ali ih nalazimo u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 362, 2009: 36).

Suglasničke skupine *skj* i *stj* daju isti rezultat šč, npr. *smetlišču 23, dvorišče 33, 64, pišči 35, dvorišču 38, išče 66, iščem 81*. To je pojava zajednička jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 361, 2009: 34–35).

U primjerima *zdrčali* 16, *odrčim 28, zdrčale* 31 suglasnička skupina *-tr-* mijenja se u *-dr-*. Ista je pojava zabilježena u jeziku stare kajkavske književnosti i u turopoljskim govorima (Šojat 1982: 363, RHKKJ 1985: 473).

Promjenu *vs* > *s* nalazim u primjerima *sega* 13, 21, 28, *se* 14, 18, *sakojake* 14, *sakomu* 15, *sakom* 16, *saki 17, sakidešni 19, sekakvog* 21 i dr. Promjenu *vs* > *sv* nalazim u primjerima *sve* 15, 16, 54, *sav* 73. To je štokavski utjecaj. Neizmijenjena

skupina potvrđuje se primjerima *vsi* 16, *vse* 17, 78.

Promjenu *vz* > *z* nalazim u primjerima *zela* 10, *28, zeli* 33, *60, zemite* 100. Toj promjeni, a i prethodnoj zajednički je nazivnik – one se ne provode u staroj kajkavskoj književnosti ili su u njoj vrlo rijetke, a redovite su u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 357, 2009: 37).

Promjene *vč* > *č*, *vl* > *l*, *vn* > *n* nalazim u primjerima *čera* 30, *nutre* 18, *lasi* 9, 37, 65, ali: *vnukima* 51. To je tipično za suvremene turopoljske govore, a stari kajkavski pisci provode samo promjenu *vl* > *l* (Šojat 1982: 357, 2009: 37).

Palatalno *r* nalazim u primjeru *morje* 5. To je obilježje jezika stare kajkavske književnosti, ali se čuva, doduše rijetko, i u suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 358, 2009: 25).

Rotacizam nalazim u primjerima *nigdar* 5, 10, 18, 64, *nemre* 60, *nemreš* 78. To je osobina zajednička jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (RHKKJ 1991: 683, Šojat 1982: 358).

Neprovođenje sekundarne jotacije potvrđuje se primjerima *cvetje* 5, 54, *smetja* 23, *smetje* 69, *proletja* 73, *cvetja* 73, ali: *proleče 53, 86, proleča* 99, 106. U staroj kajkavskoj književnosti nema nijedne potvrde za promjenu *tj* > č, međutim, u suvremenim turopoljskim govorima rijetki su primjeri za navedenu pojavu (Šojat 1982: 359, 2009: 33).

U tekstu se potvrđuju nepremetnute i nejotirane suglasničke skupine *jt*/*jd* u prefigiranim oblicima glagola *iti*, npr. *pojde* 18, *dojdi* 18, *najdem* 28, *dojti* 35, *prejde* 35. Pojava je redovita u staroj kajkavskoj književnosti i u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 359, 2009: 34).

Promjene *ds* > *c* i *kr* > *r* nalazim u primjerima *gospocki* 50 i *ruške* 60. To su vrlo rijetke pojave u jeziku stare kajkavske književnosti, ali česte u mnogim kajkavskim govorima, pa tako i u turopoljskim (Šojat 2009: 40).

Gubljenje pojedinih suglasnika i samoglasnika nalazim u primjerima *nes* (=nesem) 13, 34, *jem* (=jedem) 27, *nem* (=ne bum) 28, *neš* (=ne buš) 53, *kunjice* (=kuhinjice) 31. Te su pojave česte u suvremenim turopoljskim govorima, a izostaju u jeziku stare kajkavske književnosti (Šojat 1982: 365)

U primjerima *slive* 19, 20, 60, *slivaru* 27 čuva se staro stanje zajedničko jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (Šojat 2009: 38).

Druga palatalizacija ne provodi se u primjerima *težaki* 11, 39, *radniki* 35, *koraki* 85. To je zajednička crta i suvremenih turopoljskih govora i jezika stare kajkavske književnosti.

Promjene *tm* > *km* i *tvr* > *tr* nalazim u primjerima *kmicu* 97, *kmica* 100, *trdi* 30, *trdo* 73. To je osobitost isključiva u suvremenih turopoljskih govora, a vrlo rijetka u jeziku stare kajkavske književnosti (Šojat 1982: 357, 362, 2009: 40).

Jednačenje po mjestu tvorbe u sandhi-položaju potvrđuje se primjerima *ž njimi* 68, *ž nim* 77, *ž num* 94. To je razvidno i u staroj kajkavskoj književnosti, a i u turopoljskim govorima (Šojat 1982: 363, 2009: 38).

Morfološke osobitosti

Imenice m. roda u V imaju nastavak *-0*, npr. *breg moj dragi* 60, a imenica *Bog* ima nastavak *-e,* npr. *naj me kazniti Bože 81, oprosti Bože* 81. Imenice sr. roda u L jd. imaju nastavak *-u*, npr. *v tem dvorišču 64*; u N mn. imenice m. roda imaju kratke oblike, npr. *svati* 21, *žuli 30, zidi 68*; u G mn. imenica m. roda nastavak *-ov* i *-i*, npr. *z orejov* 72, *zežulaneh prsti* 88, a u im. sr. roda nulti nastavak, nastavak *-i* i nastavak *-a*: *pred puno let 18, puno je prešlo leti 36, zapuščeneh pola 69*; imenice m. roda u D mn. nastavak *-em*: *stricem* 33, *sem ludem* 52; samo u jednom primjeru imamo štokavski nastavak *-ima*, npr. *vnukima reči* 51; u L mn. *-e*, npr. *v* žule *zaraščene 10*, *na pleče* 11, 17, 33, 37, na drvene kole 21, *na zmučene vole* 21*, na prste* 36; u I mn. *-i*, npr. *z radniki i đaki 35, ze žepi gliboki 44*. U jeziku stare kajkavske književnosti potvrđeni su svi nastavci, osim navedenoga *-e* u L mn. (Šojat 2009: 44). Razlog toj pojavi leži u činjenici što je kajkavski književni jezik, u odnosu na kajkavske govore, vjerno sačuvao glas *h* u svim položajima unutar riječi. Svi su nastavci potvrđeni i u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 387–393).

Imenice ž. roda u DL jd. imaju nastavak *-e*, npr. *mame* 9, 17, 32, živine 27, *k dušice* 37, *babice moje* 43, *fala zime* 52, *fala zemle* 52, *k meše* 58, *sake cure* 58, *v molitve* 10*, na ledine* 13, *v drvene hižice* 18, *v Odre* 23, *po zime* 24, *v svadbe* 27, *na zipke* 34, *vute siročije* 36; rijetko se u DL jd. potvrđuje nastavak *-i*,[4] npr. *sestrični* 13, *pri Kralevoj hiži* 18, *v domu staroj pemskoj hiži* 26, *pri meši* 58; u V jd. nastavke *-a* i *-o*, npr. *lepa moja Marica* 101, *pesmo moja* 49, *rodna grudo dedovino* 57; u I jd. *-um*, npr. *z motikum* 11, *stezum* 11, šenic*um* 12, *z bakum* 13, *s pesmum* 15, *z rosnum travum* 25, *z nogum* 34, *z decum* 38, *z kišum* 56, *glavum* 73, *kupicum* 92; u G mn. nalazim nulti nastavak i nastavak *-i*, npr. *nog* 9, *las* 12, *hižic* 23, *kokoš* 23, *rac* 23, *gusek* 23, *jato guski* 25, *bez zvezdi* 67, *jarek suzi* 82; u D mn. nastavak -am, npr. *jabukam* 27, *tičicam* 41, *svojem curam* 70; u L mn. stari nastavak *-a*(*h*) i analoški *-ami*, npr. *na noga 36, po graba 37, po livada 54, na ruka 78, v škrijnami 70*; u I mn. potvrđuje se nastavak *-ami*, npr. *s kumicami 35*. U jeziku stare kajkavske književnosti potvrđeni su svi nastavci, osim navedenih za V jd. *-o* i L mn. *-a* (Šojat 2009: 44). Svi navedeni nastavci, uključujući i one za V jd. i L mn., potvrđuju se u

[4] U istim primjerima nalazimo i nastavak *-e*, npr. *k meše* 58; *v bogečke te hiže* 18, *v hiže* 24, 50, *pri hiže* 27, 36.

suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 395–396).

Naglašeni oblici ličnih zamjenica *ja* i *ti* u DL glase *mene* i *tebe*, npr. *mene* 10, 18, 43, *vumene* 12, *pri mene* 101, *k tebe* 9; samo u jednom primjeru nalazim dativni oblik *meni* 37; u I *menum* 18, 33, *tobum* 49. U jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora ista je situacija (Šojat 1982: 402, 2009: 66).

Osobna zamjenica on u L glasi *jnem*, npr. *najnem* 18, *vujnem* 56, a u I *nem, z nem* 103; zamjenica *ona* u D glasi *je* 18, 73, 86, a u L potvrđena je oblikom *jne*, npr. *vujne* 19, *pojne* 23, 26. U jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora ista je situacija (Šojat 1982: 403, RHKKJ 2002: 505).

Osobna zamjenica *oni* u I glasi *njimi*, npr. *ž njimi* 68. U jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora ista je situacija (Šojat 1982: 402–403, RHKKJ 2002: 505).

Zamjenica *mi* u D ima oblik *nam* 16. U jeziku stare kajkavske književnosti i u suvremenim turopoljskim govorima ista je situacija (Šojat 1982: 402, RHKKJ 1991: 649).

Povratna zamjenica u D glasi *sebe* 18, a u I glasi *sobum* 33, 81. U jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora ista je situacija (Šojat 1982: 402, 2009: 66).

Od neličnih oblika zamjenica izdvajam: G jd. m. roda, npr. *oveg sveta* 17, 102; L jd. sr. roda, npr. *v tem dvorišču* 64, *pri tem* 66; DL jd. ž. roda, npr. *moje mame* 9, 17, *babice moje* 43, *sake cure* 71, *v bogečke te hiže* 18, *vute siročije* 36, *na nejne strane* 100; I jd. m. i ž. roda, npr. *s svojem ruvom 70, pred sakum 23;* G mn. ž. roda, npr. *svojeh mrzleh nog 9*; D mn. m. i ž. roda, npr. *govorim sem* 49, *sem ludem* 52, *svojem curam* 70. U jeziku stare kajkavske književnosti i u suvremenih turopoljskih govora potvrđuju se svi navedeni oblici, osim onoga za G jd. (Šojat 1982: 402–405, 2009: 59, 61).

Autorica rabi zamjenice *koji, nek(a)teri* i *teri*, npr. *koji 69, koju 69, nekatero 74, nekteri 31, terom* 96. Zamjenice *koj* i *nekteri* nalazimo u jeziku stare kajkavske književnosti, a *teri* i *nek(a)teri* nalazimo u suvremenim turopoljskim govorima (Šojat 1982: 405, 2009: 68).

Za zamjenicu *kto* autorica rabi oblik *gdo* 29, 86. To je zabilježeno u jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 405, 2009: 67).

Zamjenica *kaj* potvrđuje se oblikom *kej* 13, 17, 36, 50, 51, u neodređenim zamjenicama *nikej* 14 i *nekej* 16, a u prilogu *zakej* 63. Na četiri mjesta javlja se štokavski oblik: *niš* 82, *ništa* 17, 69, 82. Štokavski oblici *niš* i *ništa* potvrđuju se i u jeziku stare kajkavske književnosti i u suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 405, RHKKJ 1999: 282–283).

Od pridjeva izdvajam: L jd. m. roda, npr. *na latinskem* 58; L jd. ž. roda, npr.

pri Kralevoj hiži 18, *v bogečke te hiže* 18, *v drvene hižice* 18, *v domu staroj pemskoj hiži* 26, *po kunjice male* 31; I jd. m. i ž. roda, npr. *z dobrem tekom 35, z ljiljanom se belim 98, vuskom stezum zagaženum 11, z rosnum travum 25, z kišum proletnum 56*; G mn. ž. roda, npr. *svojeh mrzleh nog* 9, *zlatneh las* 12, *male hižic* 23; L mn. sr. roda, npr. *na drvene kole* 21; I mn. m. roda, npr. *ze* žepi *gliboki 44*. Svi navedeni oblici potvrđuju se u jeziku stare kajkavske književnosti i suvremenih turopoljskih govora (Šojat 1982: 398, 2009: 59).

Od komparativa zabilježeni su: *bolše* 29, 64, 81, *bolu 36,* črnje *67, vredneše 72, mejne 77, vekše 84, 98, jača 86, lepša* 86. Od superlativa zabilježeni su: *največe 56, najtenše 70, najslajša* 74. Svi navedeni oblici potvrđuju se u jeziku stare kajkavske književnosti i u suvremenim turopoljskim govorima.

Svršeni prezent glagola *biti* je potvrđen u primjerima: 3. l. jd. *bu* 19, *3. l. mn. budu 60, buju* 69. Zanijekani nesvršeni prezent istoga glagola ima sljedeće potvrde: 1. l. jd. *nes*: *nes ti rekla* 83; 1. l. mn. *nesmo, smo, smu*: *nesmo dočekali* 60, *došle smo* 13, *videli smo* 26, *odrastali smo* 36, *smo stali* 42, *složili smu* 33. U 3. l. mn. prezenta gotovo je podjednak broj primjera u kojima se provodi analogija prema 2. l. mn. prema onima koji tu analogiju nemaju, npr. *veliju 15, 21, 50, kosiju 30,* štrčiju *60, nafčiju 87, bojiju 95*, ali: *zlate se* 12, *plaše* 29, *vide* 69, *koče* 78, *hode* 80, *neču* 80.

Pri tvorbi futura drugog autorica pretežito rabi kratke oblike svršenoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*, npr. *bum zela* 28, *kupila bum* 28, *nem se prejela 28, bum došla 82, bu bolel 29, bu mi ostal 38, bu prešlo 39, bu stiral 95, bumo zaigrali 16, nemo mele 23, zeli bumo 60, bute spili 16*. Kao *što* se vidi iz primjera, potvrđeni zanijekani oblici glase *nem* i *nemo* (stegnuto od *ne budem* i *ne budemo*). Nema potvrda za 3. l. mn. Autorica rijetko rabi pune oblike, npr. *branila budem 49, karala se budem 49, ostavila budeš 49.*

Futur prvi je rijedak, npr. *ja neču ništa znati 82, zblejati se nečeš 5, babe neču više kreketati 80.*

Potvrđeni su sljedeći oblici imperativa: 2. l. jd. *dojdi* 18, *naj* 81, *nemoj* 81, *pogleč* 103, *dej* 68, 93; 3. l. jd. *nek ti dragi Bog podari* 17, *nek ga dosta ima 19, nek bu izdešni 19, nek selo vidi 21, nek se pojede 22, nek se rodi 22, nek ostane 82*; 2. l. mn. *dejte* 32, *zbudete se* 69, *zemite si* 100; 3. l. mn. *deca nek vide* 69.

Kondicional prvi potvrđuje se s oblikom *bi* i glagolskim pridjevom radnim, npr. *bi došel* 17, *bi povedal* 17, *bi* šte*l*a 18, 28, *bi* šteli 77.

Glagolski prilog sadašnji potvrđuje se nastavkom -č, npr. *mučeč* 30, *srameč* 73, *drščeč* 73, *strepeč* 73.

Supin se čuva, npr. *idemo popevat 15, pojde leč 18,* ali: *išlo se peči* 19.

Od svih navedenih glagolskih oblika potvrđuju se svi u jeziku stare kajkavske književnosti osim: oblika prezenta *nes, smu, nem* i *nemo* (**Šojat** 2009: 73, 81,

83–85, 88). U suvremenih turopoljskih govora također se potvrđuju svi glagolski oblici, osim 3. l. jd. imperativa tipa *nek dojde* (**Šojat** 1982: 406–418). **Česticu** *nek* u 3. l. jd. imperativa autorica preuzima iz **štokavskih** izvora.

Zaključak

Uspoređujući autoričinu pisanu građu sa stanjem u jeziku stare kajkavske književnosti (a) te u suvremenim turopoljskim govorima (b) možemo očekivati četiri moguće situacije: 1. jezične osobitosti koje su zajedničke (a) i (b), 2. jezične osobitosti vezane samo uz (a), 3. jezične osobitosti vezane samo uz (b), 4. jezične osobitosti koje ne pripadaju ni (a) ni (b).

Na fonološkom i morfološkom planu u istraženoj građi najčešće se potvrđuju osobitosti pod rednim brojem 1.

Pod rednim brojem 2. nalazim potvrdu samo na morfološkom planu (zamjenicu *koj*). Pod rednim brojem 4. nalazim potvrde na morfološkom planu (G *oveg* i zamjenicu *kej*).

Najzanimljivije su one potvrde pod rednim brojem 3., dakle fonološke i morfološke osobitosti tipične za suvremene turopoljske govore, a nepotvrđene ili vrlo rijetko potvrđene u jeziku stare kajkavske književnosti, a to su: promjene *a* > *e*, *čl* > *č*, *kt* > *t*, *pč-* > *č*, *pš* > š, *pt* > *t*, *vč* > *č*, *vn* > n, *vs* > *s*, *vz* > *z*, bilježenje slogotvornoga *r* kao *r*, gubljenje suglasnika *h* u svim položajima u riječi i zamjena s *v/j*, gubljenje pojedinih samoglasnika i suglasnika, provođenje sekundarne jotacije, nastavci *-e* za L mn. imenica m. i sr. roda, a nastavak *-a* za imenice ž. roda, nastavak *-o* za V jd. imenica ž. roda, zamjenica *teri, tera, tero* i prezentski oblici *nes, nem, smu* i *nemo*.

Literatura

Kološa, Nadica. 2018. *Ti se nedaj zaboravu*. Zagreb: Kultura snova.

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *1985. Knjiga prva, svezak 2, Cenitel – Drištavica. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF*

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *1991. Knjiga druga, svezak 6, Laž – Mučitelica. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za hrvatski jezik HFI*

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *2002. Knjiga treća, svezak 9, Okol –Pedesetoletni. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.*

Šojat, Antun. 1982. Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6: 317–493.
Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske. Jezik stare kajkavske književnosti. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

ON THE LANGUAGE OF NADICA KOLOŠA'S KAJKAVIAN POETRY

By Boris Kuzmić, Zagreb

SUMMARY

The language of the Kajkavian language poetry collection entitled Ti se nedaj zaboravu (2018) by Nadica Kološa (1951) is analysed in the paper. The analysis will show to what extent the author's contemporary Kajkavian literary language includes diachrony (knowledge of the old Kajkavian literature language) and to what extent there is synchrony (contemporary speeches of Turopolje, especially the one from Ogulinec, the settlement where of the author's mother tongue is spoken).

Key words: Kajkavian poetry, Kajkavian literary language; Nadica Kološa; Ogulinec, Turopolje

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

17. NATJEČAJ ZA STRUČNE RADOVE / DIJALEKTOLOŠKU OBRADU I OPIS HRVATSKOKAJKAVSKIH ORGANSKIH IDIOMA (NEDOVOLJNO, ILI SASVIM NEISTRAŽENIH KAJKAVSKIH LOKALNIH GOVORA)

Natjecati se mogu svi, a prednost u natjecanju imaju mlađi istraživači (studenti, znanstveni novaci, poznavatelji i zapisivači) žive kajkavske riječi s cjelokupnoga hrvatskokajkavskoga govornog područja.

Stručni rad - opsega najviše do 16 kartica u računalnom obliku i ispisu (po mogućnosti i u pdf formatu), proreda 1,5 – primjerene znanstvene obrade (npr., fonetsko-fonološki opis vokalizam, konsonantizam, akcentuacija; morfologija; sintaksa…) – uz sažetak, ključne riječi, bilješke i popis literature – valja poslati **na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo** časopisa **Kaj, 10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.; ili e-mail: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr**

Natječaj je otvoren tijekom cijele godine; najuspjeliji radovi – prema prosudbi znanstvenoga povjerenstva – objavljivat će se u časopisu Kaj.

***

Cilj je natječaja i programa Jezičnice kajkaviane poticanje znanstveno-istraživačkog rada, osobito mladih, u vrlo opsežnom,a nedovoljno istraženom, području kajkavske filologije.

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282 : 82.03 : 243 Kristijanović
Primljeno 2020-05-13
Prihvaćeno za tisak 2020-09-11

PARATEKST U SVETOPISAMSKIM PRIJEVODIMA IGNACA KRISTIJANOVIĆA

Barbara Štebih Golub, Zagreb

Sažetak

Temom ovoga rada jesu bilješke kojima je Ignac Kristijanović popratio svoje prijevode biblijskih tekstova objavljene u kalendaru Danica zagrebečka. Te veoma brojne bilješke, koje Kristijanovićevu prijevodu daju novu dimenziju i vrijednost, zanimljive su i iščitljive na mnogo načina: njima se propituju granice teksta, one sadrže stilizacije različitih tipova tekstova i žanrova. U ovome će ih se radu analizirati u sklopu – nužno modificirane – Genetteove teorije o paratekstu pri čemu ćemo se prvenstveno usredotočiti na sljedeća pitanja: tko je adresat tih bilježaka, zašto ih Kristijanović uopće piše (društveno-povijesni i kulturni kontekst) te koja je njihova funkcija.

Ključne riječi: Ignac Kristijanović; kajkavski književni jezik; Biblija; bilješke, paratekst

1. Uvod – teorijska polazišta i modifikacije modela

Godine 1997. svojom prijelomnom studijom G. Genette u znanost uvodi neologizam *paratekst*, naziv kojim označuje svekolike i raznolike elemente koji ne pripadaju tekstu, ali ga okružuju, nadopunjuju, kontekstualiziraju te utječu na njegovu recepciju. Autor paratekst razumijeva kao "nedefiniranu zonu" između glavnoga teksta i konteksta (Genette 1997: 2), tekstove smještene na rubnim dijelovima izdanja, tekstove na pragu (*treshold*). Paratekst obaseže mnogostruke oblike i pojavnosti, heterogene skupine praksa, diskursa različitih vrsta koji se ovisno o književnom razdoblju, kulturi, žanru, autoru, djelu i ediciji stalno mijenjaju (Genette 1997: 2–3). Međutim, u svim svojim oblicima paratekst jest fundamentalno heteronoman, pomoćni diskurs posvećen služenju nečemu drugome osim samome sebi što konstituira njegov *raison d'être* (Genette 1997: 12).

Genette se detaljno posvećuje sljedećim vrstama parateksta: nakladnikovim peritekstovima, imenu autora, naslovima, "please-insert", posvetama i inskrip-ci-

jama, epigrafima, predgovorima, naslovima poglavlja, bilješkama, javnom i privatnom epitekstu.

Kao što je razvidno iz naslova, u okviru ovoga rada bavit ćemo se *bilješkama* koje Genette (1997: 319) definira kao iskaze varijabilne duljine (dovoljna je jedna riječ), povezane s manje ili više određenim segmentom teksta, postavljene nasuprot tekstu ili pričvršćene za njega. Kao vrste bilježaka kroz povijest autor spominje glose, margine i na kraju *fusnote*. Svima im je zajednička lociranost na marginama, između redaka, na kraju poglavlja ili knjige (Genette 1997: 320).

Kako su predmet našega istraživanja bilješke uz prijevode biblijskih tekstova koje je načinio Ignac Kristijanović, nužna su bila odstupanja i modifikacije Genetteova modela. Naime, Genette (1997: 405) pogovorno objašnjava da je iz svoje studije izostavio neke prakse čija je paratekstna relevantnost neosporna, no bavljenje svakom od njih pojedinačno nadišlo bi okvire bavljenja temom kao cjelinom.[1] Jedna od tih izostavljenih praksa jesu i prijevodi.

U slučaju prijevodnih tekstova Genetteov bi model valjalo proširiti uvođenjem – uz autora i nakladnika – još jedne instancije: prevoditelja. Primjerice, prema Genetteu (1997: 9) nešto nije paratekst osim ako autor ili netko od njegovih suradnika za njega ne preuzme odgovornost. Tako službenim paratekstom smatra paratekstni sadržaj koji otvoreno prihvaćaju autor, nakladnik ili obojica (Genette 1997: 109), a neslužbenim ili poluslužbenim paratekstom podrazumijeva autorske epitekstove (npr. intervjue), za koje autor odgovornost može uvijek više ili manje poreći (Genette 1997: 10). U raspravi oko pragmatike parateksta, tj. karakteristika komunikacijske situacije u kojoj se određuju primatelj i pošiljatelj parateksta, Genetteu je također glavni kriterij uloga autora i / ili nakladnika, pa autorskim paratekstom naziva onaj kojem je pošiljatelj autor, nakladnikovim onaj kojem je pošiljatelj nakladnik, a alografskim onaj koji je (autor ili nakladnik) povjerio nekome trećem, ali ga i autor i nakladnik prihvaćaju. U slučaju prijevoda lako je zamislivo postojanje prevoditeljeva službenog parateksta (npr. prevoditeljev predgovor s kojim je suglasan nakladnik, ali ne nužno i autor), kao i prevoditeljskog epiteksta (intervju u kojem prevoditelj govori o prijevodu). Nadalje, uloga autora u prihvaćanju parateksta (u našem konkretnom slučaju bilježaka) postaje upitna. Autor ne mora poznavati ni prijevod ni prevoditelja, prijevod može biti načinjen nakon autorove smrti. U samome se tekstu mogu razlikovati dvije bitno različite vrste bilježaka: autorove bilješke (autorov paratekst) koji je prevoditelj samo preveo ili prevoditeljeve bilješke (npr. objašnjenje pojedinih prijevodnih rješenja), što pak implicira da autor ne mora biti ni svjestan postojanja druge vrste bilježaka u

[1] „I have likewise left out three practices whose paratextual relevance seems to me undeniable, but investigating each one individually might demand as much wort as was requerd here in treating this subject as a whole." (Genette 1997: 405)

prevedenom tekstu. U našem konkretnom slučaju problematična je i instanca samoga autora. Tko je naime autorom *Biblije*, odnosno njezinih pojedinih dijelova? S druge pak strane uloga nakladnika i prevoditelja kao nove varijable u Genetteovu modelu postaje iznimno bitna.

Međutim, sam Genette pojmu parateksta priznaje određenu fluidnost, promjenljivost, prilagodljivost: "The situation, I must make clear, is not at all paradoxical, and still less is it perplexing: if the paratext is an often indefinite fringe between text and off-text, the note – which, depending on type, belongs to one or to the other or lies between the two – perfectly illustrates this indefiniteness and this slipperiness. But above all, we must not forget that the very notion of paratext, like many other notions, has more to do with a decision about method than with a truly established fact. "The paratext" properly speaking, does not *exist*; rather, one chooses to *account in these terms* for a certain number of practices or effects, for reasons of method and effectiveness or, if you will, of profitability. The question is therefore not wheater the note does or does not "belong" to the paratext but really whether considering it in such a light is or is not useful and relevant." (1997: 343). Stoga smo mišljenja da je uz manja odstupanja od modela opisanoga u Genetteovoj studiji i bilješke kojima je autor prevoditelj teksta, a prema kojima autor djela ni na koji način nije zauzeo stav (u našem su konkretnom slučaju nastale stoljećima nakon smrti autorâ), moguće smatrati paratekstom.

Budući da i sam Genette (1997: 8) ističe kako je status paratekstnoga elementa definiran obilježjima komunikacijske situacije, tj. prirodom pošiljatelja i primatelja te ilokucijskom snagom same poruke, tekst i njegov paratekst nužno je promatrati ne samo na razini djela već i u širem kontekstu. Stoga ćemo se u okvirima ovoga rada usredotočiti na sljedeća pitanja:

a) tko je Ignac Kristijanović, prevoditelj biblijskih tekstova na kajkavski književni jezik i autor bilježaka uz prijevod,

b) tko su adresati, čitatelji kojima je Kristijanović namijenio svoj prijevod, a time i popratne bilješke,

c) u kojem društvenom, kulturnom i gospodarskom kontekstu nastaje Kristijanovićev prijevod;

d) koja je funkcija Kristijanovićevih bilježaka?

2. Ignac Kristijanović – prevoditelj biblijskih tekstova na kajkavski književni jezik

Ignac Kristijanović (Zagreb, 31. VII. 1796. – Zagreb, 16. V. 1884.) bio je svećenik, vjerski pisac, značajan pučki prosvjetitelj, slovničar i posljednji borac za kajkavski književni jezik i kajkavsku grafiju. Bio je jedna od znamenitih ličnosti

onodobne Banske Hrvatske te je obnašao niz značajnih crkvenih dužnosti (kanonik zagrebačkoga kaptola, kanonik lektor, čazmanski arhiđakon, naslovni biskup omiški) kao i svjetovnih dužnosti (vrhovni školski nadzornik, cenzor, dekan, predsjednik Ženidbenoga suda). Njegov bogati opus obaseže desetak nabožnih djela, prijevode dijelova *Svetoga pisma,* književnokajkavski prijevod Ezopovih basna, gramatikografski rad. Tijekom obnašanja svećeničke službe iz prve je ruke upoznao život i potrebe puka. Shvativši da nije dostatan pastoralni rad, nego da je prisutna i potreba da se zaostale seljačke mase prosvjetno, zdravstveno i gospodarski uzdignu, zaključio je "da puku nije dovoljno dati molitvenik, nego jeftinu knjigu poučnoga i zabavnoga sadržaja" (Šojat 1968: 112). U razdoblju od 1834. do 1850. izdavao je najdugovječniji, prilozima najbogatiji i najčitanji kajkavski kalendar *Danicu zagrebečku*, u kojem je objavio i dio svojih svetopisamskih prijevoda.

Od Kristijanovićevih djela svakako valja istaknuti *Blagorečja* (1830.), zbirku nedjeljnih propovijedi na kojima je radio punih 11 godina, a koje je namijenio svećenicima u osamljenim i udaljenim zagorskim župama "koji sami za takav rad nisu imali ni znanja ni snage" (Šojat 1962: 12). Naime, iz nastavka teksta bit će razvidno da iz teksta mnogih bilježaka progovara upravo Kristijanović propovjednik.

Potaknut nakanom da neobrazovanome puku s područja sjeverozapadne Hrvatske pruži Božju riječ na njegovu vlastitom jeziku odlučuje se na izniman prevoditeljski poduhvat: prevođenje *Svetoga pisma*. Prema vlastitim riječima preveo je čitav *Novi zavjet* i veći dio *Staroga zavjeta*:

"Kaj se pako dotikava siromaštva rečih horvatskoga jezika, morebiti ni tak čisto siromažek i neprikladen da se vu njem vre sada za podvučenje i horvatskoga puka ne bi mogel ispisavati potrebne knjige kak to svedoče po meni vre do sad vu horvatskem jeziku ispisane i izopčene knjige, kak takaj celo *Novoga zakona*, velika pako stran *Staroga zakona Sveto pismo* vu naš materinski jezik prenešeno i koje ja do sada, zvun nekojeh samo knjig, jedino zbog pomenjkanja stroškov van dati nesem bil moguč." (Kristijanović 1848: 117)

Dakle, nije uspio tiskati cjeloviti prijevod – za to nisu dostajala financijska sredstva – već je dio objavio kao samostalne knjižice, dio u *Danici zagrebečkoj*, a dio je ostao u rukopisu. Svoje je prijevode Kristijanović popratio brojnim, djelomično veoma opširnim bilješkama.

Za razumijevanje i interpetaciju tih Kristijanovićevih bilježaka bitni su sljedeći elementi njegove biografije:

a) pastoralni rad po siromašnim selima sjeverozapadne Hrvatske u kojima se upoznao sa životom puka i njegovom neobrazovanošću

b) njegova prosvjetiteljska nastojanja (od vjerske izobrazbe puka do konkretnih, gospodarskih savjeta u *Danici zagrebečkoj*)

c) propovjedničko iskustvo.

3. Adresati Kristijanovićevih bilježaka

Nakon što smo u kratkim crtama opisali život, djelovanje i prosvjetiteljske ideje Ignaca Kristijanovića, okrenut ćemo se adresatima, tj. ciljnoj publici njegovih prijevoda. Smatramo da je samo na taj način moguće potpuno razumijevanje i interpretacija bilježaka.

Adresata Kristijanovićevih bilježaka – dakle čitatelja njegovih prijevoda najvećim dijelom objavljenih u *Danici zagrebečkoj* – prikupljanjem podataka iz sekundarne literature (povijesne, književnopovijesne, političkopovijesne) smjestit ćemo u kontekst sociopolitičke, kulturne, pa i jezične povijesti, koji ćemo opisati u najkraćim crtama.

Godine 1840. na selu je živjelo ukupno 85 posto stanovništva hrvatskih zemalja (Stančić 1985: 5), a najveći su gradovi, Zagreb i Osijek, jedva prelazili brojku od 12 000 stanovnika. Krajem 19. stoljeća u Civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji čak je 60 posto stanovništva bilo nepismeno (Stančić 2002: 125).

Civilna Hrvatska, tj. sjeverozapadna Hrvatska koja je obasezala zagrebački, križevački i varaždinski komitat, u Kristijanovićevo je doba bila višejezična sredina. Latinski je bio jezik znanosti, Katoličke crkve i politike, a njemački svojevrsna *lingua franca* i jezik visokoga prestiža u javnoj komunikaciji. Njemački je također bio i jezik gradskoga stanovništva, trgovaca i obrtnika. Najširi seljački slojevi koristili su se kajkavskim organskim govorima. Istodobno postoji i kajkavski književni jezik, polifunkcionalni, standardizirani idiom koji na području sjeverozapadne Hrvatske funkciju jezika pismenosti zadržava od sredine 19. stoljeća.[2] Upravo kajkavskim književnim jezikom – njegovanim i stilski dotjeranim – piše Ignac Kristijanović.

Kristijanović sve svoje tekstove, pa tako i prijevod *Biblije*, piše prvenstveno pred očima imajući upravo *horvatski*, seljački, neobrazovani puk kojem su molitvenik i *Danica zagrebečka* bili jedino štivo. Dakle, pri analizi bilježaka uz Kristijanovićev prijevod *Svetoga pisma* na umu valja imati da su one namijenjene neobrazovanom čitateljstvu kojem se želi pomoći kako bi proniknuo Božju riječ, ali mu se objašnjavaju i različiti pojmovi (geografski, etnografski, kulturološki) za koje se pretpostavlja da su mu nepoznati.

[2] O jezičnoj situaciji na području sjeverozapadne Hrvatske Kristijanovićeva vremena v. Novak 2012: 45–71, Novak; Štebih Golub 2012: 127 –134.

4. Korpus

Polazište za odabir korpusa bili su prijevodi biblijskih knjiga što ih je Kristijanović objavio u svojoj *Danici zagrebečkoj*. Prvi bitan kriterij bilo je, dakako, postojanje bilježaka uz prijevod pojedinoga teksta. Naime, iako su bilješke u Kristijanovićevim svetopisamskim tekstovima pravilo, postoje i iznimke. Primjerice u dvama godištima *Danice*, iz 1839. i 1840., nalazimo prijevode *Reči mudrosti Šalomona kralja* i *Reči mudrosti Ježuša, sina Sirakovoga* koji nisu popraćeni bilješkama. Nadalje, u korpus smo uključili starozavjetne i novozavjetne knjige kako bismo usporedbom utvrdili eventualne razlike (primjerice u brojnosti i sadržaju bilježaka). Odabrani tekstovi su transkribirani, pa ih pri citiranju donosimo suvremenim slovopisom i pravopisom.

Analizirani korpus čine:

a) 1845. Knjiga Tobijaša iz Svetoga pisma Staroga zakona na horvatski prenešena po Ignacu Kristijanovič kapelskem plebanušu. *Danica zagrebečka*, str. 33–72. (KT)[3]

b) 1846. Knjiga Judite iz Svetoga pisma Staroga zakona na horvatski prenešena po Ignacu Kristijanovič, kapelskem plebanušu. *Danica zagrebečka*, str. 49–96. (KJ)

c) 1847. Tri listi Svetoga Januša apoštola iz Svetoga pisma Novoga zakona na horvatski jezik prenešeni po Ignacu Kristijanovič, slavne fare kapelanske plebanušu z pridavkom življenja sveteh apoštolov Januša i Jakopa ter svete mučenice Sabine. *Danica zagrebečka,* str. 49–56. prvo životopis Svetoga Januša, str. 56–86. sam prijevod. (TSJ)

d) 1848. Jonaš prorok. *Danica zagrebečka*, str. 46–55. (JP)

e) 1849. Svetoga Petra apoštola Petri list. *Danica zagrebečka*, str. 48–86. (SPA)

5. Analiza korpusa

5. 1. Lokacija parateksta

Pojmom *lokacija parateksta* označuje se prostor na kojem se paratekst pojavljuje u djelu i / ili u tekstu. Lokacija bilježaka u tekstu može varirati, što ih ujedno bitno razlikuje u odnosu na neke druge paratekstne elemente, npr. naslov. Smatramo da lokacija bilježaka određuje u kojoj se mjeri čitatelju otežava čitanje teksta, tj. koliki angažman od njega iziskuje iščitavanje teksta i praćenje bilježaka. N. Jovanović pišući o paratekstnim elementima rabi sliku grebena i granja koji strše

[3] U zagradama donosimo pokrate kojima ćemo označivati pojedine biblijske knjige pri citiranju u daljnjem tekstu.

iz rijeke: "Dok tekst teče i nosi čitaoca sa sobom, marginalije čitaoca *zaustavljaju*, skreću mu pažnju na pojedina mjesta." (Jovanović 2003: 30)

Genette (1997: 4) napominje da je čitateljima pušteno na volju žele li čitati pojedine paratekstne elemente, što znači da čitatelj s jedne strane odlučuje o količini truda koju je voljan uložiti u iščitavanje teksta, a s druge da čitatelji, ovisno o strategijama (ne)čitanja bilježaka, percipiraju različite tekstove. U tome je kontekstu čitanje teksta popraćenoga bilješkama slično čitanju hiperteksta.

U analiziranim Kristijanovićevim prijevodima lokacije bilježaka variraju, a ovdje ih opisujemo hijerarhijski prema količini truda koji njihovo iščitavanje iziskuje od čitatelja. Naime, čitanje bilježaka smještenih na istoj stranici na kojoj je i tekst (tj. dio teksta) na koji se odnose, iziskuje znatno manje truda i vremena od iščitavanje bilježaka smještenih nekoliko stranica dalje od dijela na koji se odnose.[4]

a) U *Knjizi Tobijaša* i *Jonašu proroku* bilješke su podrubne, tj. donose se na dnu stranice na kojoj se nalazi i tekst na koji se odnose.

b) U *Knjizi Judite* bilješke nalazimo podrubno na kraju svakoga pojedinoga dijela te biblijske knjige.

c) U poslanicama *Svetoga Petra apoštola Petri lista* bilješke su locirane na kraju svakoga pojedinog dijela svake poslanice (*lista*).

d) U tekstu *Tri listi Svetoga Januša apoštola* bilješke su smještene na kraju svake od triju poslanica (*lista*), ne njihovih pojedinih dijelova, naslovljene kao *Paske* (*Pazke*).

5. 2. Funkcija i sadržaj parateksta

Genette ističe da je bitno obilježje parateksta upravo njegova funkcionalnost, a ne pitanje njegove estetike.[5]

Naime, cilj parateksta, pa tako i bilježaka, jest da služe čitatelju, da mu olakšavaju razumijevanje djela. Upravo zato se autori parateksta uvelike prilagođavaju svojoj publici. Imajući na umu sve ovdje već rečeno o autoru bilježaka (v. 2.) i njegovoj ciljnoj publici (v. 3.), razumljiva je brojnost bilježaka u Kristijanovićevim prijevodima. Naime, on je kao propovjednik i prosvjetitelj brojnim bilješkama svojoj neukoj publici nastojao približiti i protumačiti *Sveto pismo* donošenjem

[4] Primjerice, u TSJ tekst na koji se odnosi prva bilješka nalazi se na stranici 56., a tekst same bilješke na stranici 65.

[5] „The most essential of the paratext's properties, as we have observed many times (but, in concluding, I still want to insist on it), is functionality. Whatever aesthetic intention may come into play as well, the main issue for the paratext is not to „look nice" around the text but rather to ensure for the text a destiny consistent with the author's purpose." (Genette 1997: 407)

najrazličitijih podataka.

S obzirom na njihov sadržaj Kristijanovićeve se bilješke mogu podijeliti na sljedeće skupine:

1. Bilješke kojima se upućuje na odgovarajuće mjesto iz *Biblije*, pri čemu je moguće razlikovati više podtipova:

a) Bilješke koje sadrže samo uputnicu na odgovarajuće mjesto u *Svetome pismu*. Primjerice:

Tak da je on tretje ***leto***[6] *novakom vu veri i tuđinam vsu desetinu podeljuval*. KT 36

bilješka: *V. 5. Moj 14, 28. 29*. KT 36

b) Bilješke koje sadržavaju objašnjenje teksta i uputnicu na mjesto u *Bibliji*. Primjerice:

Ar kakgoder se blaženomu Jobu jesu posmehavali ***kralji****, ravno tak se jesu njegvi rođaki i znanci zesmehavali iz njegvoga življenja govoreči:...* KT 41

bilješka: *Oni tri Jobovi prijateli koji su bili arapski pastirski knezi. Job* 2, 12. KT 41

c) Uz uputnicu na mjesto u *Bibliji* bilješka sadrži i objašnjenje teksta na koji se upućuje. Primjerice:

Gospone, Bog mojega oca Simeona, koj si njemu dal meč na obranenje suprot tuđinam koji su vu svojoj nečisti nasladnosti oskrunili divojku i njejine stegno ogolili na ***sramotu...*** KJ 74

bilješka: *Ova pripovest nahađa se vu 1. Knjigi Mojžeša delu 34, a redu 26 i sledečeh. Vu tem događaju moraju se dvoja dobro razlučiti: a) zažganost Simeonova i Leviova, vraženo poštenje Božje i svojega puka braniti i b) način kojem se ovo branenje naprvo vzelo. Ona, najmre, zažganost, je bila pravična, način pako je bil nečlovečen i suprot vsoj naroda pravici. Onu hvali Juditu i nju želi imati, ovoga pako ona odurjava končemar vu svojem srcu kak Jakop, Simeonov otec, i Levi jesu njega odurili. V. 1. Moj 34, 30, 49, 5–7.* KJ 76

2. Bilješke kojima se upućuje na mjesto u Kristijanovićevu prijevodu. Unutar ove skupine moguće je razlikovati tri podtipa:

a) Bilješkom se upućuje na mjesto u prijevodu. Primjerice.

Ar almuštvo izbavlja od smrti i ovo je koje očiščuje od grehov i čini najti milosrdnost i vekivečno ***življenje***. KT 66

bilješka: *Vidi odzgor 4, 11*. KT 66

b) Bilješkom se upućuje na mjesto u prijevodu i mjesto u Bibliji. Primjerice:

I on prime svoje kčere desnu ruku, položi nju vu desnu ruku Tobijaša i reče: Bog

[6] Podebljano ističemo riječi uz koje stoji bilješka.

*Abrahama, Bog Izaka i Bog Jakopa naj bude z vami i on naj vas skupzveže i nad vami naj ispuni svoj **blagoslov**.* KT 56

bilješka: *Vidi gore 6, 22, 1. Moj 1, 28*. KT 56

c) Bilješka sadrži objašnjenje teksta i uputnicu na mjesto u prijevodu. Primjerice:

*Dogodilo se je on isti dan da je Sara, Raguelova kči, vu **Ragesu** medijanskem varašu takaj spočitavanje čula od jedne zmed dekelj njejinega oca*. KT 43

bilješka**:** *Ali Ekbatana (prisp. dole 7, 1 z 9, 3) koj je takaj ime Rages imal, anda je bil razlučen od gornjega Ragesa (1, 16, 5, 8) gde je Gabel stanuval.* KT 43

3. Bilješke kojima se objašnjavaju riječi ili izrazi za koje prevoditelj smatra da su čitatelju iz nekog razloga nepoznate ili nerazumljive. Unutar ovoga tipa također je moguće razlikovati više podtipova.

a) U bilješci se donosi onomastičko i / ili etimološko objašnjenje pojedine riječi. Primjerice:

a. *I angel Gosponov, sveti **Rafael**, je bil poslan da bi obodva zvračil pokehdob su vu jednem času njihove molitve pred licem Gosponovem bile zvršene*. KT 45

bilješka**:** *Rafael znamenuje <u>vračtvo božje</u>*.[7] KT 45

b. *....i med velikum vnožinum svojega roda bil videl stradati Gabela koj je bil iz njegvoga pokolenja, je njemu na rukopis spomenutu vagu srebra **dal***. KT 37

bilješka**:** *Spomenjenu glavnicu. Reč <u>vaga</u>*[8] *otud dohađa kajti starinska vremena je bilo zlato i srebro vagano, a ne kovano brojeno*. KT 37

b) U bilješci se riječ koju se ocjenjuje kao manje poznatu čitateljstvu, zamjenjuje onom koju se smatra uobičajenijom, razumljivijom. Primjerice:

a. ***Karali** su pako njega vsi njegvi susedi i rekli: Vre je bilo zaradi toga dugovanja zapovedano da se skončaš i komaj si smrtnomu dopitanju vušel, vre ipak zakapaš mrtve.* KT 39.

bilješka: *I kudili su njega*. KT 39.

b. *On se* (sic. *sz*) *je nagražal moje **međe** popaliti, moje mladence z mečom poražati, moju decu za rob, moje divojke vu sužanstvo dati...* KJ 94

bilješka: *Moju domovinu.* KJ 96

c) U bilješci se parafrazira ili nadopunjuje dio teksta koji se ocjenjuje kao slabo ili teško razumljiv neobrazovanom čitatelju. Primjerice:

a. *Gde ti je tvoje ufanje za kojega volju jesi daval almuštva i mrtve **pokapal**?* KT 41

bilješka: *Gde je ono zemeljsko naplačenje kojega se ti za svoja dela jesi nadejal*?

[7] U izvorniku istaknuto kurzivom.

[8] U izvorniku istaknuto kurzivom.

KT 41

b. *...i ravno tak zveđajte sada je li je takaj to iz Boga kaj sem ja dokončala včiniti i molete da Bog stalno včini moje* ***nakanenje***. KJ 73

bilješka: *Da me Bog vu njem objači i nje ispelja. Kak ste goder vi opsvedočeni da to kaj sem rekla, je iz Boga, ravno tak morate biti opsvedočeni da takaj ono kaj sem nakanila včiniti, od njegvoga Duha ishađa i da je opravek njegvoga nadehnenja*. KJ 74

4. Prevoditelj se u bilješkama osvrće na neke osobitosti biblijskoga stila ili uporabu pojedinih riječi specifičnu za biblijski stil. Primjerice:

a. *Arfaksad anda medijanski kralj je vnoge narode svojoj oblasti podložil i on je* ***zezidal*** *kruto močni varaš kojega je on Ekbataniž imenuval*. KJ 51

bilješka**:** *Zidati vu svetopismenem govorenju znamenjuje višeputi takak vtvrditi (Jož 6, 26). Fra-Ortež je olepotil i vtvrdil od svojega oca Deioceža zezidani varaš Ekbatana*. KJ 52

b. *Ar njihov mogučni ni opal po mladencih niti ga nesu Titanovi* ***sini*** *skončali niti se njemu visoki velikani nesu suprotstavili, nego Judit Mezarijeva kči je njega z lepotum svojega lica oslabila.* KJ 94

bilješka: *Titani zoveju se vu navuku od poganinskeh bogov sini neba i zemlje koji su kanili nebesa z silum zavjeti i iz njih Jupitera izegnati. Onde njihovo ime stoji mesto Rafaima ali Enakima z kojemi imeni vu Svetem pismu navadno ozivaju se velikani, to je veliki ljudi*[9]*. Vu ostalem opažuje sveti Hieronimuš da ako li Svetoga pisma pisci gde koju reč jesu vzeli iz poganinskoga bogov navuka, tak to nesu hoteli včiniti kak da bi oni takvem človečanskoga razuma zmišlenjam hoteli kakvu važnost dodati, nego da se po tom razumljiveše činiju*. KJ 96

5. U bilješkama se katoličkog vjernika upoznaje s time kako određeno mjesto glasi u *Bibliji* namijenjenoj pravoslavnim vjernicima. Primjerice:

a. *Zatem pako kad bi Gosponov* ***svetek*** *bil i vu hiži Tobijaša dober obed bil pripravljen...* KT 38

bilješka**:** *Primerom grčkoga trojački svetki*. KT 38

b. *I onu istu noč kada vužgeš jetra* ***ribe****, bude vrag pregnan.* KT 54

bilješka: *Vu grčkem srce i jetra*. KT 54

c. *I pozove svoju službenicu, izide dole vu svoju* ***hižu****, položi iz sebe svoju pokornu opravu i sleče svoju vdovičku opravu.* KJ 77

bilješka: *To je: iz gornje vu doljnu hižu gda je ona, primerom grčkoga prenašanja, samo po sobotah i svetkih stanuvala*. KJ 79

6. Prevoditelj u bilješkama ispravlja pogreške u izvorniku. Primjerice:

[9] U izvorniku istaknuto kurzivom.

a. *Zakaj med vsemi koji od **istoka** stanuju, ravno ovi nas zametavaju ter nesu nam naproti izišli da bi nas vu miru prijeli?* KJ 60

bilješka: *Namesto od istoka*[10] *bi moralo stati proti zahodu*,[11] *kak se vu grčkem i asirijanskem čteje. Židovska zemlja je Asiriji proti zahodu ležala*. KJ 62

b. *Včinjeno je pako kad bi ove reči bila čula Judit vdovica koja je bila Merariova kči, sina Idoksovoga, sina Jožefovoga, sina Ozijaševoga, sina Elaiševoga, sina Jamnorovoga, sina Gedeonovoga, sina Rafaimovoga, sina Akitebovoga, sina Melkijaševoga, sina Enanovoga, sina Natanijanovoga, sina Salatijelovoga, sina Simeonovoga, sina **Rubenovoga***. KJ 70

bilješka: *Namesto Rubenovoga bi moralo stajati Jakopovoga ali Izraelovoga, kak stoji vu grčkem i sirijanskem i pri svetem Fulgencijušu. Kajti odzdol 9, 2 Judit imenuje otprto svojega velikoga deda Simeona koj je bil sin Jakopov*. KJ 73

7. U bilješkama Kristijanović, pučki prosvjetitelj, donosi niz podataka iz različitih struka:[12]

a) geografski podatci

a. *Tobijaš je bil iz pokolenja i varaša Neftali koj leži vu gornjeh stranah Galileje, **nad** Naasonom, **za** putom koj pelja proti sunčanemu zahodu koj iz leve strani ima varaš Žefet.*

bilješke: 1. *Severno od Naasona*.

2. *Zapadno od puta*. (KT 35)

b. *Onda su kralji i poglavari vseh varašev i držav, najmre od mezopotamske Sirije, Sirije Žobal i **Libije** v Cilicije poslali poslenike koji dojduči k Holofernušu, rekli su*:... KJ 55

bilješka: *Libija leži vu Afriki, morebiti bi moralo Licija stati, koja je blizu Sirije ležala*. KJ 56

b) kulturološki podatci

a. *...on je hranil gladne i golem je daval odeču i mrtve ter **vmorjene** je skrbljivo pokapal*. KT 37

bilješka: *Tela zločincev nezakopana ostaviti je bilo veliko osramočenje ar stanovnik juterneh orsagov drži si za najvekšu nesreču da bi se njegvo truplo za hranu zgrabljivoj zveri ostavilo (Jer 8, 2: 22, 19) i zato je pokapanje ovakveh tel osebujno ljubavi iskazanje*. KT 37

b. *I kad bi on bil odišel, povrnuvši se vjavi njemu da jeden zmed izraelskeh sinov leži na cesti zadavljen. I on brzo skoči gore iz svojega **ležišča**, ostavi obed i dojde tešč*

[10] U izvorniku istaknuto kurzivom.

[11] U izvorniku istaknuto kurzivom.

[12] Određenja struka kao i znanstvenost podataka koje donosi Kristijanović valja, dakako, iz današnje perspektive promatrati *cum grano salis.*

k mrtvomu telu.

bilješka: *Iz mesta gde je ležal, iz naslanjača ali druge kakve za ležanje prikladne stolice. Istočneh stran ljudi više leže nego sede pri stolu*. KT 39

c. *Kad bi anda Judit bila videla Holoferneša pod rasprestrtem* ***zagrinjalom*** *sedeti koje je bilo z škrlatom i zlatom vtkano, šmaragdom i dragem kamenjem obloženo*... KJ 79

bilješka**:** *To je bil situ spodoben zastor koj je branil pred letečum nesnagum koja vu vručeh orsagih je zevsema neprilična*. KJ 80

c) zoološki podatci

a. *I angel reče njemu: Zgrabi ju za njejine* ***čeljusti*** *i potegni ju k sebi! Kaj kad bi on bil včinil, potegne nju van na suho i ona pričme pred njegvemi nogami trepetati.* KT 51

bilješka*: Čeljusti imenuju se na ribji glavi oni koščeni pokrovci z traki k češlju spodobnemi, z kojemi na mesto pljuč sapu vu se potežeju*. KT 51

b. *I Gospon je pripravil veliku ribu da Jonaša* ***požere****. I Jonaš je bil vu ribe trbuhu tri dni i tri noči*. JP 50

bilješka: *Kakva je to bila riba, to se ne poveda. Kit, kak nekoji štimaju, ni mogel biti pokehdob ova riba ima vužeši požirak, nego da bi mogla človeka prežreti. Bila je riba morski pes (Carcharias) zvana. Ova vu poldnevnem morju najvekša riba koja se takaj žeruh*[13] *ljudih zove, zraste do trideset cepelišev dužine i njejin želudec meri prečki pol devet cepelišev dužine, a zbog svoje požrljivosti i jakosti imenuje se morski ris. Njejin požirak je tak širok da more čisto lehko celoga človeka požreti. Primerom razlučneh vuz zubih okolo ležečeh mišic more ona razlučni red svojeh zubov položiti ali zdignuti ali vse na jenkrat vu gibanje postaviti. Ovem načinom je moguče da ona oblečenoga človeka, dapače konja, more pozdroknuti prez vsakoga vraženja tak da ipak čisto nevražen i živ iz nje more van iziti, od česa naravoslovci vnoge pelde naprvo stavljaju. Ovak je pred nekulikemi letmi nekoj engleski mornar bil opal vu morje i bil je od ovakve ribe požrt, to videči drugi mornari jesu suproti tu ribu počeli preganjati koju jesu takaj srečno vubili i mornara iz nje živoga i zdravoga van zvlekli, ov isti mornar je potlam samoga sebe i ovu ribu naduvenu po engleski zemlji za peneze kazal. Bila riba kakvagoder, tak se vendar to, kak sveti Hijeronimuš opažuje, jedino čudnovitomu božanskomu pripomaganju mora pripisati da je Jonaš tuliko časa vu trbuhu ribe ostal pri življenju, da ni pogubil nazočnost duha i da je vu njoj Bogu hvalu daval. Medtemtoga ovo čudo ima cilj Bogu dostojni ar ovo je pelduvalo ne samo buduče Ježuša Krištuša od mrtveh iz pokopališča gorestajanje, nego takaj Ninivetanci, poklamkam bi ov čudnoviti događaj bili čuli, jesu se z tem predi na pokoru morali genuti*. JP 50

[13] U izvorniku istaknuto kurzivom.

c) botanički podatci

I Gospodin Bog je pripravil ***bršljan*** *i ov je zrasel zvrhu Jonaševe glave da bi zvrhu Jonaševe glave bila senca i njega je pokrival (ar si ni dobro čutil). I Jonaš je se veselil z velikem veseljem nad bršljanom*. JP 55

bilješka: *Vu židov. kikajon*.[14] *Po ovi reči razmevaju nekoji zlateničnjak, drugi razmevaju tikvanju, ipak drugi, kaj je najprimerneše, stanoviti grm kojega steblo brzo zraste i široko kakti trs listje ima*. JP 55

d) podatci kojima se žele precizirati vremenske odrednice povijesnih događaja opisanih u Bibliji

a. *Vu dvanajstem anda* ***letu*** *svojega kraljuvanja je vojuval Nabukodonozor kralj asirijanski, koj je vu velikem varašu Ninive kraljuval, proti Arfaksadu i njega je obladal.* KJ 53

bilješka**:** *Vu letu po stvorjenem svetu 3333., a pred Krištuševem narođenjem 671.* KJ 54

b. *Vu* ***trinajstem*** *letu kralja Nabukodonozora, dvadeset i drugi dan prvoga meseca, je se vu hiži Nabukodonozora kralja asirijanskoga razglasila reč da se on kani fanititi*. KJ 53

bilješka: *Trinajsto leto Nabukodonozorovo (Ažarhadanovo) slaže se primerom računa onoga katoličanskoga pismozveđavca Derezera z dvadeset i osmem letom kralja Manaseša, najmre z letom od stvorjenoga sveta 3334., a Krištuševoga narođenja 670*. KJ 54

e) podatci kojima se određene podatke iz teksta nastoji jasno predočiti suvremenim čitateljima. Primjerice:

Kad bi pako bil došel vu Rages varaš Medijancev i od onoga z čem je bil od kralja nadaruvan, jošče deset talentumov ***srebra*** *bil imal...* KT 37

bilješka: *Okolo četrnajst jezer škud*. KT 37

f) vjerovanja iz pučke medicine.

A žuč je dobra za oči mazati na kojeh je ***mrena*** *i budu zvračene*. KT 53

bilješka: *Da se je z žučjum stanoviteh rib mrena na očih mogla zvračiti, to su starinski vrači iz spoznanja znali*. KT 53

8. Bilješke u kojima Kristijanović kao propovjednik čitatelju tumači pojedina mjesta iz *Biblije*. U njima se jasno ocrtava njegov svjetonazorski horizont jer nerijetko starozavjetne tekstove tumači kroz prizmu kršćanskoga morala i povezuje s kršćanskim svetcima. Primjerice:

a. *Ti pako kada nju vzemeš i stupiš vu spalnicu, zdrži se tri dani od nje i z njum se ničesa drugoga kak molitve* ***drži***.

[14] U izvorniku istaknuto kurzivom.

bilješka: *To zadnjič ne zapoveda krščanska Cirkva, ali ona pri blagoslavlanju hištva spomenuje iz neprispodobljive čistoče Tobijaša i Sare i to čineč kani pri zakonskeh tu želju obuditi da se oni vu zakonskoj čistoči obdrže, Boga vu nuternjem svojega srca opčuvaju ter njega prosiju da tak zvrhu njih kak takaj zvrhu njihove dece blagoslov krščanskoga hištva pošlje.*

b. *Bila je pako ona kruto lepoga lica i njejin muž je njoj ostavil veliko bogatstvo i obilnu družinu i ladanja z čredami volov i ovec* ***napunjena***. KJ 71

bilješka: *Dobrovoljno siromaštvo i vživanje ovoga sveta sebi skratiti vu obilnosti je zvrhunaravska krepost koju neg samo oni moreju zvršavati koji se od božanskoga Duha vodiju. Na peldu Judite jesu takaj druge vdovice živele. Blažena Angela od Folignj je svoj veliki imetek razdeljila med siromake i je sprevađala siromaško, vu Bogu skrovno i pokorno življenje. Akoprem se na to ne zavežuju vse vdovice, tak su vendar dužne čedno i Bogu podložno življenje voditi. Ar vdovica koja vu nasladnosti žive, veli sveti Pavel, je živuča mrtva.* KJ 73

c. *Daj mojemu srcu stalnost da ga zamečem i moč da ga* ***pogubim***. KJ 75

bilješka: *Judit hoče Holoferneša, ali vendar ne tak da bi mu kakti tovarušica služila, po svojoj lepoti zavjeti da ga more vmoriti. Ovo nakanenje ni bilo grešno ar pokehdob da je bil Holoferneš neprijatel židovski, tak je ona vu boju, kojega je on krivično bil započel, imala pravicu njega ali z prevarum ali z silum skončati. Da pako ona za njega preslepiti i pod svoju oblast spraviti k tomu potrebuje svoju lepotu i blagorečnost, to je zato včinjeno kajti* (sic. *kojti*) *ona kak slaba žena nikakvo drugo ali končemar nikakvo jakše oružje ni imala. Ali je li je njoj bilo dopuščeno ovakvo oružje potrebuvati pokehdob da je potom Holoferneš vu pogibel grešenja bil postavljen? Ako li je Holoferneš vu lepoti i vljudnosti Judite našel priliku k čutljivem nasladnostjam, tak to ni bila Juditina, dapače njegva krivnja pokehdob je ona z svojem kinčom i miloščum svojeh rečih jedino to i nikaj drugoga nakanila da k njem blizu dojde i njegvu zaufanost zadobi, kaj njoj vendar je moralo biti dopuščeno*. KJ 77

d. *Onda odgovori: Ja jesem hebrejska kči i ja sem od njih zato pobegla kajti sem previdela da vam budu na porob predani zato kajti su vas zametavali i nesu se hoteli vam dobrovoljno povdati da bi pred vašem obličajem našli* ***milosrdnos*t**. KJ 78

bilješka: *Ovde i dole niže je Judit izvustila takve reči koje su bile suprot njejinomu opsvedočenju, anda suprot istini, anda su bile lažljive. Judit se vu tom ne more opravičiti kajti laž nigdar vu nikakvi priliki ni dopuščena, ali se vendar more ispričati. Kak štima sveti Tomaš, Judit je bila vu neobladljivoj bludnosti da laž zbog takvoga plemenitoga čina, kojega je ona nakanila zvršiti, i pokehdob da je bila pri neprijatelih je dopuščena. Vu ovoj bludnosti je se mogla ona viteška i sveta žena nahađati, ali zato vendar njejine velike kreposti nesu nikaj vu ceni zgubile. (V. 1. Kralj 28 paska 1) Vnogi vučeni i krščanski navučiteli jesu potvrđavali da je laž vu stanoviteh prilikah dopuščena! Ako se je to od navučitelov z svetlostjum krščanstva rasvečeneh moglo*

vučiti, kak se ne bi moglo spričati ako li se jedna nevučena Izraelka nahađala vu tem bludnem štimanju koje Bog koj je nju drugač ravnal i vodil, poleg svojeh skrovneh namenenj vu njoj jošče je prepuščal. KJ 80

Znatan broj Kristijanovićevih bilježaka nije moguće svrstati u jedan od navedenih tipova jer sadrže više vrsta podataka. Primjerice:

Tobijaš je bil iz pokolenja i varaša ***Neftali****...*

bilješka: *Vu grčkem prenešanju imenuje se Tižbe. Tobijaš anda je živel vu držanju oneh deseteh pokolenj koja su bila od Jude otpala ter se zlatomu teletu jesu vklanjala. On vendar je bil zažgani pravoga Boga klanjavec i med hmanjemi je ostal Bogu podložen i dober*. KT 35

Iz bilješke saznajemo dakle kako tekst glasi u prijevodu namijenjenom pravoslavnim vjernicima, nadalje podatke o Tobijinu rodu i vjeri.

O brojnosti Kristijanovićevih bilježaka i o njegovoj želji da čitateljima čim više približi, pojasni i protumači tekst svjedoče primjeri poput sljedećega:

...i opere svoje telo i namaže se z najdragšum ***mastjum*** *i lasi svoje glave raščeše i postavi kapu na svoju glavu i obleče svojega veselja opravu i obuje* ***papuče*** *na svoje noge i vzeme narukve i minđuše i navušnice i prstene i nakinčila se je z vsem svojem* ***kinčom****.* KJ 77

bilješka 1: *Stanovniki juternjeh držav pereju se z dišučemi vodami ter se mažeju da od sebe dobru duhu davaju.* KJ 79

bilješka 2*: Ili opanjke (šandale).* KJ79

bilješka 3: *Ovem načinom je se Judit neg samo jedenkrat nakinčila da more pred Holoferneša puščena biti i onda se je ipak, kuliko je njoj bilo moguče, vu samoči zadržavala. Ali je žen koje vu čalarneh cifrah vsaki dan prez vsakoga zroka ishađaju, suprot prepovedi apoštola govorečega: "Lepota žene naj ne bude zvunešnja vu spletanju lasih i zavijanju z zlatom ali vu oblačenju lepeh oprav, nego nuternjega skritoga človeka vu njegvem srcu kinčiti po neoskrunjenoj čistoči krotkoga i mirovoljnoga duha, to je Božjeh očih najdragši i najpreštimaneši kinč*." (1 *Pet* 3, 3, 4) KJ 79

Dakle, uz jednu se rečenicu donose čak tri bilješke koje sadrže različite vrste podataka: kulturološke podatke, jezično pojašnjenje i tumačenje kojim se opravdava Juditin postupak i daje moralna pouka.

6. Zaključak

Za potrebe ovoga istaživanja modificirali smo i proširili Genetteov model parateksta. Analizirali smo bilješke kao paratekstni element u prijevodnome tekstu nepoznatih autora. Upravo se iz tih razloga uloga prevoditelja (u ovome slučaju i nakladnika), na koju se Genette uopće ne osvrće, pokazala kao iznimno važna i vrijedna pažnje i proučavanja.

Kristijanović je većinu svojih biblijskih prijevoda popratio brojnim bilješkama čija dužina varira od jednoga retka do nekoliko stranica.[15] Bilješkama se potiče nelinearno iščitavanje teksta, pa se, kako su u pojedinim knjigama smještene na različitim lokacijama, može pretpostaviti da je i taj čimbenik utjecao na njihovu recepciju kod čitatelja. Čitatelj može sam odabrati želi li čitati bilješke ili ne, pa na taj način zapravo odlučuje i o tome koji i kakav tekst čita. Naime, čitatelj koji ne čita bilješke, onaj koji čita neke od njih i onaj koji ih čita sve, čitaju različite tekstove.

Autor, prosvjetitelj i vješt propovjednik, bilješke je namijenio svojim čitateljima, vjernicima uglavnom veoma niskoga stupnja obrazovanja, kako bi im pojasnio i približio Božju riječ, ali ih istodobno i podučio. Razdioba bilježaka prema vrsti podataka koje sadrže (od biblijskih poveznica do geografskih i zooloških podataka, tumačenja *Svetoga pisma* i poduke u kršćanskome moralu) zorno pokazuje bogatsvo i raznovrsnost Kristijanovićevih intervencija koje su kojiput nužno pomagalo u čitateljevu raščinjavanju semantičkih niti, a koji put demonstracija autorova, za ono vrijeme, bogatoga znanja iz različitih područja ljudske djelatnosti koje bi, kada bismo ga izdvojili u zasebnu publikaciju, činilo za ono doba reprezentativnu publikaciju kataloško-leksikonskoga tipa i iz prirodnih i iz društvenih znanosti. Dakako, da među bilješkama prevladavaju biblijske reference i tumačenja, a one su i očekivane od svećenika itekako voljna tumačiti nemuštomu puku *Sveto pismo* i podučiti ga kršćanskom moralu.

Na kraju, Kristijanovićev prijevod *Biblije* i bilješke kojima ga popraćuje ukazuju na veliko bogatstvo, nažalost, još uvijek nedovoljno istražene književnokajkavske pisane riječi.

Vrela

1845. "Knjiga Tobijaša iz Svetoga pisma Staroga zakona na horvatski prenešena po Ignacu Kristijanović kapelskem plebanušu". *Danica zagrebečka* 12: 33–72.

1846. "Knjiga Judite iz Svetoga pisma Staroga zakona na horvatski prenešena po Ignacu Kristijanović, kapelskem plebanušu". *Danica zagrebečka* 13: 49–96.

1847. "Tri listi Svetoga Januša apoštola iz Svetoga pisma Novoga zakona na horvatski jezikprenešeni po Ignacu Kristijanovič, slavne fare kapelanske plebanušu z pridavkom življenja sveteh apoštolov Januša i Jakopa ter svete mučenice Sabine". *Danica zagrebečka* 14: 49–86.

1848. "Jonaš prorok". *Danica zagrebečka* 15: 46–55.

1849. "Svetoga Petra apoštola Petri list". *Danica zagrebečka* 16: 48–86.

Kristijanović, Ignac. 1848. "Nekaj o horvatskem jeziku". *Danica zagrebečka* 15: 113–121.

Kristijanović, Ignac. 1849. "Jošče nekaj o horvatskem jeziku". *Danica zagrebečka* 15: 113–114.

[15] Najduža bilješka iz našega korpusa potječe iz poslanica Tri listi Svetoga Januša apoštola (TSJ) i obaseže tri stranice (62–64).

Literatura

Barthes, Roland. 1992. "Uvod u strukturalnu analizu pripovjednih tekstova". u: *Suvremena teorija pripovijedanja*. Biti, Vladimir (ur.). Zagreb: Globus. 47 – 78.

Buljubašić, Ivana. 2017. "Pojam parateksta Gérarda Genettea u okviru suvremene naratologije". *Anafora* IV / 1: 15 – 35.

Fludernik, Monika, Olson, Greta. 2009. *An Introduction to Narratology*. London, New York: Routledge.

Genette, Gérard. 1997. *Paratext: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jembrih, Alojz. 2001. "Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća". *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 12/13: 227–243.

Jovanović, Neven. 2003. "Paratekst i *loci biblici* kao put od stila do tumačenja Marulićeva *Evanđelistara*." *Colloquia Maruliana* XII: 23 – 46.

Korade, Mijo. 2001. "Značenje Kristijanovićevih duhovno-propovjedničkih djela". *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 12/13: 179–185.

Meister, Jan Christoph. 2009. "Narratology". u: *Handbook of Narratology*. Peter Hühn, John Pier Wolf Schmidt, Jörg Schönert (ur.). Berlin: Walter de Gruyter. 329 – 350.

Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca. Jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog*. Zagreb: Srednja Europa.

Novak, Kristian; Štebih Golub, Barbara. 2012. "Deutsch im Diskurs der Illyrischen Bewegung (1835–1843): Bedrohung, Leitbild, Überbrückungsinstrument." *Zagreber germanistische Beiträge* 24: 127–149.

Percan, Josip. 1984. "Ignac Kristijanović (1796–1884) i njegov pokušaj prevođenja Svetoga pisma". *Bogoslovska smotra* 54 /1: 88–103.

Peternai Andrić, Kristina. 2014. "Kontekstualnost i interdisciplinarnost suvremene naratologije". *Književna smotra* 171/1: 31 – 38.

Stančić, Nikša. 1985. "Hrvatski narodni preporod 1790–1848." u: Stančić, Nikša (ur.) *Hrvatski narodni preporod 1790–1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskoga pokreta*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt. 1–30.

Stančić, Nikša. 2000. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat.

Šojat, Olga. 1962. "Život i rad Ignaca Kristijanovića". *Rad JAZU* 11: 63–114.

Šojat, Olga. 1968. "Ignac Kristijanović i Danica zagrebečka". *Kaj* 1/1: 11–27.

Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

PARATEXT IN IGNAC KRISTIJANOVIĆ'S BIBLE TRANSLATION

By Barbara Štebih Golub, Zagreb

Summary

The name of Ignac Kristijanović , priest, grammatographer, an important public educator and a prolific author and translator of sacred writings, can typically be found in connection to his opposition to the Illyrian linguistic concept, as the "last Mohican" (Vince

2002: 198) of the Kajkavian literary language. The fact that, he was the only one to nearly implement the idea of Bishop Vrhovac to translate the Bible into the Kajkavian literary language is barely mentioned. Kristijanović's translation work on the Bible was substantial, but has never been comprised and published in a book. Kristijanović published some of his Holy Scripture writings in his lectionaries or in the Danica zagrebečka almanac, while others exist in manuscript. Acting in pastoral spirit and out of desire to bridge the gap between the people and his translations, he added numerous and comprehensive notes that lend them a new dimension and literary value. These notes are interesting and open to many interpretations, pushing textual boundaries and providing stylizations that vary in type and genre.

In this paper they will be analysed within Genette's paratextual theory that has been modified for this purpose. Genette (1997: 319) defines the notes, a type of paratext, as a statement of variable length (one word is enough) connected to a more or less definite segment of text and either placed opposite or keyed to this segment. He considers these places in the text to be especially complex because in a certain sense they run afoul of the paratextual nature by existing at the borders of the eminently transitional field of paratext. This research will primarily focus on the following questions: who is the addressee of these notes, why is Kristijanović writing them in the first place (sociohistorical and cultural context) and what is their function. Special emphasis will be placed on their pragmatic characteristics.

Key words: Ignac Kristijanović; kajkavian literary language; The Holy Bible; notes, paratext

(Prijevod: autorica)

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 (497.5 Buzet)
Primljeno 2021-10-12
Prihvaćeno za tisak 2021-10-15

BUZETSKI DIJALEKT I KAJKAVŠTINA

Mijo Lončarić, Zagreb

Sažetak

Buzetski dijalekt jedan je od šest čakavskih dijalekata, kako uzimamo od Brozovićeve klasifikacije čakavskoga narječja 1970. Danas se upotrebljavaju i nazivi gornjomiranski (Pliško) te buzetsko-gornjomiranski dijalekt. Dobro je istražen i poznat.

Uvodno se osvrćem na povijest istraživanja, kada se i zašto govorilo o buzetskoj kajkavštini (Aleksandar Belić, Mieczysław Małecki, Fran Ramovš i Tine Logar, Josip Ribarić, Mate Hraste, Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Božidar Finka, Petar Šimunović, Silvana Vranić i dr.).

Prvi je termin „buzetski dijalekt" u značenju u kojem se i u suvremenoj literaturi percipira upotrijebio Dalibor Brozović (1970). Ranije su buzetski govori tretirani kao spoj čakavskoga narječja i slovenskoga jezika, kajkavskoga i čakavskoga narječja ili kao dio ekavskoga čakavskoga dijalekta.

Razlikuju se dva poddijalekta, sjevernoistočni većinski i jugozapadni manjinski. Na sjeveru je veći utjecaj slovenskoga jezika, više je slovenskih značajki, a na jugu je više čakavskih karakteristika.

U glavnom dijelu priloga analiziraju se osobine posebno u odnosu na kajkavko narječje.

Ključne riječi: buzetsko-gornjomiranski dijalekt, čakavsko narječje; kajkavsko narječje; slovenski jezik; buzetska kajkavština; ekavski čakavski dijalekt; povijest istraživanja; sjevernoistočni ‖ jugozapadni poddijalekt[1]

MJESTO U HRVATSKOM DIJALEKTNOM MOZAIKU

Buzetski dijalekt zauzima buzetsko područje u Istri. Nije velik, ali je raznolik. Na jugu su mu ikavski južnočakavski govori, na istoku ekavski govori istarskoga poddijalekta sjevernočakavskoga dijalekta. Neki granič-

[1] Tekstovi u ovoj rubrici u sklopu su programa Kajkavskoga spravišča KAJ & ČA: PROŽIMANJA I PERSPEKTIVE/ Kaj & ča kolokvij *(op. ur.)*

ni govori imaju osobine susjednih, ekavskoga sjevernočakavskoga dijalekta. Govori su mu u kontaktu ikavsko-ekavskim govorima opatijskoga područja. Na sjeveru dijalekt graniči s govorima slovenskoga jezika.

Jakov Volčić 1859. godine svrstava buzetske govore u kajkavske, stanovnike Buzeta zove *Fućkima,* misli da su to kajkavski govori s puno čakavskih osobina. Imaju dosta hrvatskih riječi jer su u crkvi dugo imali glagoljaštvo.

Po njemu Aleksandar Belić tada istražene buzetske govore uključuje u dijalekt *Fućki* **(**1912).

U dvadesetim godinama 20. stoljeća Istru istražuje Poljak Małecki. Buzetske govore svrstava u čakavsko–slovenske govore. Neki autori iza Małeckoga nazivaju buzetske govore kajkavskima, a glavni je razlog za to upitna zamjenice ***kaj***, a ne ***ča,*** kao u ostaloj Istri. Zamjenica je preuzeta iz kajkavskih slovenskih govora, s kojima su u kontaktu.

Proučavanjem se utvrdilo da je Małecki dobro prikazao buzetske govore, da su oni prvenstveno čakavski, jer čakavskih crta ima više, a uz njih ima i slovenskih.

Fran Ramovš i Tine Logar smatraju ih „slovenskim dijalektima u Istri" (Ramovš 1935., Logar 1961/62)

Josip Ribarić 1940. godine naziva Buzećane *Bezjacim.* Drukčije od Volčića, Ribariću su *Fućki* žitelji Vrha, Medveje i Kosirige, koji izgovaraju ***š*** i ***ž*** meko, kao poljsko *ś* i *ź.* Misli da su dijalekti Bezjaka i Šavrina (jedni su išli u hrvatske, a drugi u slovenske škole) kajkavsko–čakavski prijelazni dijalekt koji ima pretežno kajkavske osobine. Vivoda kaže da danas u buzetskim govorima *prevladavaju čakavska obilježja* – to će pokazati i ovaj rad. U Ribarićevo je vrijeme stanovništvo ovog kraja više gravitiralo Kopru i drugim, danas slovenskim krajevima, pa je utjecaj slovenskoga bio veći. Ribarić tumači veliku sličnost hrvatskih i slovenskih govora tamo utjecajem crkvenoslavenske liturgije hrvatske redakcije, koja je išla do 19. stoljeća. Pavle Ivić smatra ih organskim prijelaznim govorima između slovenskoga jezika i čakavskoga narječja. (1961)

Kada Mate Hraste 1963**.** govori o rasprostiranju kajkavskoga narječja, kaže: "Njim se govori ... nešto u Žumberku i u Istri." Za Istru misli na buzetski govore. No također kaže za njih da je ranije to područje bilo "bez primjesa kajkavsko-slovenskih", ne smatra ga kajkavskim. Za *kaj* u govorima kaže da "je ta zamjenica u tom obliku primljena u jezik toga kraja kasnije, i to iz slovenskoga jezika, a ne iz kajkavskoga dijalekta".

Tone Peruško 1965. godine smatra Buzećane "istarskim kajkavcima". Navodi da je dosta čakavskih i slovenskih crta, zbog "međusobnog dodira" jezika. Slovenski jezik prelazi u hrvatski upravo preko buzetskih govora. Postavlja

pitanje jesu li to hrvatski ili slovenski govori i zaključuje da je to ipak hrvatski dijalekt (zbog mekog izgovora glasova *ć* i *đ,* zbog dugog glagoljaštva i glagoljskih spomenika pronađenih na tom području). Vivoda kaže da se danas slovenske osobine gube, njihovo mjesto preuzima hrvatski književni jezik, koji sve više ulazi u te govore.

Prvi buzetske govore smatra posebnim dijalektom Dalibor Brozović, koji ih naziva *buzetskim ili gornjomiranskim dijalektom,* i to zbog zbog važnih osobitosti: neutralizacije *ije* u akcentuaciji, fonološke vrijednosti naglašenoga jata kao *ę,* prema *ę* (< **e*=**ę*), prijelaza **u* > *ü*, **l̨* > *u* te posebno **ǫ* > *a.*

Na svojoj karti čakavskoga narječja Božidar Finka svrstao je buzetske govore u ***ekavske govore*** (1973).

U novije vrijeme o istarskim i posebno o buzetskim govorima pisao je Petar Šimunović. Petar Šimunović i Reinhold Olesch na karti *Die čakavischen Mundarten Istriens* imaju buzetski tip govora (1983). Nakon toga Šimunović govori o posebnom tipu idioma, u okviru ekavskih govora Istre (kastavsko područje i područje do Bakra, 1985). U početku buzetske govore smatra čakavsko-kajkavskim prijelaznim dijalektom, ali poddijalekatskim tipom čakavskoga dijalekta (1970: 36, 49)16. Kasnije ih naziva čakavskim dijalektom (1985: 67), a na karti označuje kao buzetski dijalekatni tip govora. (1992: 33). Šimunović kaže: "(...) Na gotovo cjelokupnom južnoslavenskom (pa i slavenskom) jezičnom prostoru jedva je moguće naći tako šaroliku i izdiferenciranu dijalekatsku krajinu kao što je Buzetska zavala (...) (...) uvjeren sam kako su to autohtoni čakavski govori s primjesama iz slovenskog dijalekatskog adstrata, koje se lako objašnjavaju lingvističnom geografijom."

1. FONOLOGIJA

1.1. Akcentuacija. Većina govora nema modulacijske ni kvantitativne opreke, kao međimurski i dio gornjolonjskoga kajkavskoga dijalekta. Bio je sigurno romanski utjecaj. Jug dijalekta ima fonološku kvantitetu akcentuiranog i predakcenatskog sloga (*rûh* "rog", *sūdȁc*); naglašeni slog ostvaruje se redovno silazno. Mjesto naglaska obično je osnovno čakavsko. Na sjeveru je kratki naglasak pomaknut s ultime (*kozà* > u *kòza)***,** a dijelom je pomaknut progresivno *(gòspod* > *γospùt),* kao u slovenskom jeziku i nekim zapadnim kajkavskim govorima. Po vokalizmu se predviđa kvantiteta prije nestanka te opreke (prefonologizacija kvantitete u kvalitetu – "pochylenie").

U slučajevima kao *brat – brata* na jugu bilo je kratko ***a***, i sada je *a.* Sjeverno je drukčije (*brat – br`ɔ̲ta, naš – n`ɔ̲ša)***,** duljenje kao u slovenskom

jeziku. Metatonijski cirkumfleks dolazi u prezentu (s tematskim *e*) (*rîžen),* kao i u sjeverozapadnočakavskima govorima. Kajkavština ga ima u većini prezenta. Cirkumfleks je i u slučajevima kao *stuàri.* U tim govorima pokraćene zanaglasne duljine.

1.2. U **vokalizmu** velika je raznolikost u dijelovima dijalekta, s brojnim tipovima.

Važan je refleks jata. Na zapadu naglašeni jat dao je zatvoreno ***e*** (*brẹh* "brijeg" V. Mlum). Nenaglašen jat je otvoreno *ị* (*zvịzdà*). Istočno kratki naglašeni jat ima zatvoreno *e* (*d`ẹlat, r `ẹzat),* a dugi ***i*** **(***brìh, srìda*). Nenaglašen je otvoreno *ị* (*mlị kò*).

Većinom je *u* > *ö* (*jöra* "sat", *nök "unuk"* V. Mlum), a značajno je *u* > *ü* (*č`üda* "mnogo", *mühà).*

Redovno je kontinuanta slogotvornoga *l* (*l̨*) stražnje *u* (*duh* "dug" , *vuk,* la), *puh*). Naglašeno *l* je dalo otvoreno *u* (*jabuka*), s iznimkama /*sonce, sozi***,** Draguc).

Veoma je specifično da je kontinuanta stražnjeg nazalnog samoglasnika u nekim kategorijama

a (*papak* "pupak", *varnat* "vratiti", *ban* "budem"' *pusada* "posu da", *trabac* "usna", nastavak A jd. a-osnova). Dolaze i drukčiji slučajevi: kontinuanta je > *O* (*poknat* "puknuti", *notre* Nugla),

> *u* (*mus, kus* Draguc, /*z/ duvku* "s udovicom", *jtju* "jedu", *guska* – Nugla). Negdje je diftongizacija (*guas* "gust" Nugla). Takva posebnost dolazi u plješivičkoprigorskom poddijalektu plješivičko-ozaljskoga kajkavskoga dijalekta i nekim drugim kajkavskim govorima (*dignati, viknati*), *a* < *ǫ* u glagola II. vrste.

Prednji nazalni samoglasnik *e* (*ę*) izjednačen je sa **e,* većinom s vrijednošću otvorenog *e* (*ž'ætva*).

Dugi poluglas dao je *a*, a kratki *a, o,* otvoreno *e* (*danàs, dàska*). Ima slučajeva s otvorenim *o* **(***d͡ɔn,* t͡ɔs "tast") te dvoglasom *ua* (*duan* "dan", *vuas* "selo").

Postoji slogovno *r* (*pr̀va* Brul). Gdje je opreka po kvantiteti, dugo slogovno *r* pokraćeno je; nenaglašeno je *ər* i *ar* (*gərmẹ̀lu* **"**grmjelo", *òtpar* "otvorio" Draguc).

Sekvencija *əje* ima poseban čakavski razvoj > *-i* (*grojzi* "grozde"). Draguc). Negdje je *o* > *u* (*utrok* "dijete", *zubat* "zobati").

Proteza: *v* dolazi ispred *u* te kontinuante stražnjeg nazalnog samoglasnika (*vuosku* "usko", *vusta*). Sekvencija *v+ə* različito se razvila (*vnuka, duvac* "udovac", *ciera* "jučer", *senac* "us"). Protetsko *j* u *jimela* "imala".

3. Konzonantizam. Praslavenski **tj, *dj* > *ť* (*maťaha*. *puoť*), *j* (*mlaja,*

rojen), ali *puojden.*

Za * *skj, *zgj* dolazi *sť* (*ìsťæju* "traže", *mòžjani).* Palatalno *ļ* > *j* (*bòje, zìbje*); finalno -*l* > *v*|| *w,* rjeđe *f* (*sav* "isao", *znav, tupof* "topola"); iznimno slučajevi kao *tr;l* "htio", *delal* "radio". Finalno -*m* u nastavcima i u nepromjenjivim adrijatizam > *n* (*osan,* nosin).

Protetsko *v* može doći ispred refleksa stražnjeg nazala i ispred u: *vuosku* "usko", *vusta.* Slijed *v* + swa daje različite rezultate, ponegdje je *un`ük.* Palatalna afrikata *č* obično > *č.* Početno *čr-* čuva se kao *čr-* (*črn*).

Finalno ne dolaze zvučni šumnici, zamijenjeni su bezvučnim parnjacima (*golup*)… U slijedu -*st* redovno *t* otpada (*guos* "gust", *jęs* "jesti") uz dubletnost (*næs* || *næst* "nositi). Nova jotacija zastupljena je (*vesìeji* "veselje"). Spirant *x* obično se čuva, negdje se izgubio (*krüh, plüh* "plug"; *tęl* "htio"). Finalno *g* zamjenjuje se sa *x* (*ruh* "rog").

Za prijedlog 'u' dolaze *u* te *v* (*u vrt ę, v rakàh* "u rukama"); negdje se gubi (*gremo Hum* "idemo u Hum"). Negdje se *v* gubi (*saki* "svaki**",** *luosi* "vlasi", *ruabàc* "vrabac").

Često su izgubljeni rezultati sibilarizacije (*ròγi*).

U suglasničkim skupovima ima dosta promjena (*ct* > *st osta); mr* > *br (bravtnac); ramntea* "ravnica", *zckmnja* "zemlja".

Finalno ne dolaze zvučni šumnici, zamijenjeni su bezvučnim parnjacima (*golup*).

Morfološke i leksičke značajke također su vrlo znatne, manje su važne od fonoloških.

2. MORFOLOGIJA

Morfološki su sustavi i podsustavi neujednačeni. Donose se opće karakteristike i posebno one iz Sv. Martina (Vivoda). S brojevima 2, 3, 4 posebna je konstrukcija, s **dvojinskim** oblicima.

2.1. Imenice

Sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala množine nema.

o-osnova. Muški rod, jednina: Akuzativ za neživo jednak je genitivu (*brękȧ́*). Muški i srednji rod imaju dativ i lokativ sa -*y*||-*e*||-*i*; instrumental ima -*on*||-*en*, prema palatalnosti osnove. Množina muškoga roda kratka je, nominativ -*ę***;** genitiv -*i*|-*ę*||-*o*. Srednji rod ima u genitivu -**ø** (*mę̇st*). Muški i srednji rod imaju nastavke: dativ –*on*||-*ęn;* lokativ -*ix,* instrumental -*i*||-*ę.*

Vlastita imena muškoga roda tipa *Bepo, Toni, Jure* sklanjaju se kao stara t-deklinacije: *Bepeta, Toneta, Jureta.*

a-osnova. Imenice ženskoga i muškoga roda roda sklanjaju se ovako:

‘ruka’	Jednina	Množina
Nominativ	*ruàka*	*ruàki*
Genitiv	*rakiè*	*ruòk*
Dativ	*rakè,*	*rakàn*
Akuzativ	r*uàka*	= nominativ
Vokativ	= nominativ	= nominativ
Lokativ	*rakè*	*rakàh*
Instrumental	*rukuò,*	*rakàmi*

Od takve promjene imenica oksitoničkoga tipa razlikuju se imenice s pomaknutim akcentom (*bàčva, sìla*), koje u nominativu, akuzativu, vokativu množine imaju nastavak *-e* (*kràve, sìle*). Ako je u Sv. Martinu u jednini za instrumental nastavak *-on,* u množini nominativu ima *-e* (*ròke*), genitiv *-o* ili *-ø* (*čerèšnjo*, *žen*).

2.2. Pridjevi imaju uglavnom oblike neodređenga vida.

Pridjevsko-zamjenička promjena ima nastavke palatalnih osnova, sa *ę* (*dubrę́ga*). Dativ i lokativ jednine ženskoga roda ima imenički nastavak *-ę* (*dubrę́*).

Komparativ se obično tvori sa *- ęj-* (*krvavę́ji*), a neki pridjevi ga imaju prema starijoj posebnoj tvorbi (*vę́ći, bǫ́ji, lę́pči, dę́bji, mą́nji*)

2.3. Zamjenice.

Imeničke zamjenice: upitno-odnosna zamjenica za ‘što’ jest *kaj*, za ‘tko’ glasi *ki*; uzročni prilog ‘zašto’ ima lik *zakaj.*

Lična zamjenica za 1. lice ‘ja’ ima likove *jas* || *jes*. U govorenju dolazi do reduplikacije oblika zamjenice, dulji + kraći oblik (*Njęga ga nič ni brį́ga.).*

2.4. Glagoli

U prezentu u 1. licu jednine fonološki je adriatizam *-m* > *-n* (*jį́n* ‘jedem’). Svršeni prezent ‘biti’ u 1. licu prezenta glasi: *ban* || *buo* || *bon.*

U 3. licu množine obično su dulji, **kombinirani** nastavci (*pečeju, jejo*), kao u kajkavskim govorima. Futur odgovara tzv. futuru I, tvori se enklitičkim oblicima nesvršenoga prezenta pomoćnoga glagola ‘htjeti’ (*ćun, ću, ćon*) +infinitiv.

Kondicional odgovara kondicionalu

I., tvori se aoristom ‘biti’ (*bin, biš, bi, bimo, bite, bijo*).

U **leksiku** ima tuđica, naravno, najviše talijanskih. Snažno ulaze književne riječi, nazivi.

LITERATURA

Brozović, Dalibor (1970) „Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora", Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, 8, 5–32.

Finka, Božidar (1971) „Čakavsko narječje", Čakavska rič, 1, 11–71.

Finka, Božidar (1973) „O čakavskom identitetu", Suvremena lingvistika, 7–8, 11–16.

Hraste, Mate (1963) „Refleks nazala **ǫ** u buzetskom kraju", Ivšićev zbornik, Zagreb, 129–135.

Ivić, Pavle (1961) „Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 6, 191–212.

Ivić, Pavle "Paralele poljskome 'pochylenie' na srpskohrvatskom terenu", *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski,* Krakow 1963, str. 227-243.

Kalsbeek, Janneke (1984 – 1985) „Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri", Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, 27–28, 313–320.

Klarić, Alvijana; Rašpolić, Luka (2018): Dijalektološki opis mjesnoga govora Paladina: prilog istraživanju buzetskih govora. Jezikoslovlje, 19/2, 303-321. Osijek.

Lisac, Josip (2001) „Fonološke značajke buzetskoga dijalekta", Čakavska rič, 2, 13–22.

Lisac, Josip (2009) Hrvatska dijalektologija, 2. Čakavsko narječje, Golden marketing – Zagreb

Logar, Tine (1961 – 1962) „Slovenski govori u Istri in njihova geneza", Slavistična revija, XIII, Ljubljana, 88–97.

Lončarić, Mijo (1996) Kajkavsko narječje. Zagreb : ŠK.

Lončarić, Mijo (1999) „Hrvatsko-slovenski jezični odnosi", Logarjev zbornik, ur. Zinka Zorko i Mihaela Koletnik, Slavistično društvo Maribor, Maribor, 254–268.

Małecki, Mieczysław (1930) „Przegląd słowiańskich gwar Istrji", Prace Komisji językowej, 17, PAN, Kraków

Małecki, Mieczysław (2002) Slavenski govori u Istri, HFD, Rijeka.

Moguš, Milan (1977) Čakavsko narječje. Fonologija, Školska knjiga : Zagreb.

Pliško, Lina (2005) Istarska enciklopedija, LZMK : Zagreb = Buzetski (gornjomiranski) dijalekt, str. 123; Čakavsko narječje u Istri, str. 153–154; Małecki Mieczysław, str. 464; Ribarić, Josip, str. 687–688.

Prodan, Ida „Fonologija govora Prodana", 2016., diplomski rad, diplomski, Filozofski fakultet, Rijeka

Ramovš, Fran (1935) Historična gramatika slovenskega jezika, VI, Ljubljana.

Ribarić, Josip (1940) „Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri", Srpski dijalektološki zbornik, 9, 1–207.

Sujoldžić, A., B. Finka, P. Rudan, P. Šimunović (1990) „Gradišćanskohrvatski govori u međusobnom odnosu prema nekim govorima u Hrvatskoj", Wiener Slavistisches Jahrbuch, 8, Croatica, Slavica, Indoeuropea, Wien, 223–238.

Šimunović, Petar (1970a) „Dijalekatske značajke buzetske regije", Buzetski dani, Čakavski sabor: Pula, 35–49.

Šimunović, Petar (1976) „Takozvana buzetska kajkavština", Istra, 6–7, Pula, 41–44.

Šimunović, Petar, Reinhold Olesch (1983) Čakavisch-deutsches Lexikon. III. Teil, Čakavische Texte, Slavistische Forschungen, 25/3, Böhlau Verlag, Köln – Wien.

Šimunović, Petar (1985) „Mozaik istarskih govora", Istra, 3–4, 66–72.

Šimunović, Petar (1992) „Ogledi govora na Buzeštini", Buzetski zbornik, 17, Buzet, 33–42.

Šimunović, Petar (2011) Čakavska čitanka, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.

Tominić, Larisa (2015) Čakavsko narječje u istri (diplomski rad, FF Pula)

Vivoda, NatašA (2005) *Buzetski govori.* Annales : Kopar.

Vranić, Silvana (2013) Zasebnosti čakavskoga buzetskoga dijalekta u odnosu na čakavski

ekavski dijalekt. Od indoeuropeistike do kroatistike : zbornik u čast Daliboru Brozoviću, 519-536, Zagreb: HAZU.

Willem Vermeer (1982). On the principal sources for the study of cakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents". *Studies in Slavic and General Linguistics,* 2, 279-341.

THE DIALECT FROM BUZET AND THE KAJKAVIAN DIALECT

By Mijo Lončarić, Zagreb

SUMMARY

The dialect from Buzet is one of the six Čakavian dialects, based on the 1970 Čakavian dialect classification by Brozović. The names gornjomiranski (Pliško) and buzetsko-gornjomiranski dijalekt are also used today. This dialect has been thoroughly researched and is well known.

There is an introduction on the research history; when and why the Kajkavian dialect from Buzet had been researched (by Aleksandar Belić, Mieczysław Małecki, Fran Ramovš and Tin Logar, Josip Ribarić, Mate Hraste, Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Božidar Finka, Petar Šimunović, Silvana Vranić and others).

The term „buzetski dijalekt" with the same meaning as precepted in contemporary literature was first used by Dalibor Brozović (1970). Previously, the Buzet dialects had been treated as a combination of the Čakavian dialect with the Slovenian language, the Kajkavian dialect with the Čakavian dialect, or as a part of the Ekavian Čakavian dialect.

There are two subdialects: the Northeast major dialect, and the Southwest minor dialect. There is greater influence of the Slovenian language in the North with major Slovenian characteristics, and there are more Čakavian characteristics in the South.

The basic part of the paper gives an analysis of the dialect's characteristics, mainly in respect to the Kajkavian dialect.

Key words: 'buzetsko-gornjomiranski dijalekt'; 'čakavsko narječje', 'kajkavsko narječje'; 'slovenski jezik'; 'buzetska kajkavština'; 'ekavski čakavski dijalekt'; research history; Northeast subdialect, Southwest subdialect

PISMO ŽAKNU JURJU IZ ROČA

Tomislav Milohanić (Slavić), Poreč

Ne znam kako da počnem. Ali mora se početi. Lako je početi ako je srce puno. Kao kad se kreće u glagoljaški Roč. Odlaže se imperativ rada, žurbe i hitnje. Važna je samo ljepota, prisjećanje na bogate slojeve prošlosti koji oplemenjuju dušu i daju joj razlog da visoko poleti. Iznad krovova, iznad zvonika, put planinskih visova...

Sumještani su ovdje i danas tako srdačni, topli, susretljivi, otvoreni – sigurno tako bijaše i u tvoje doba, žakne, kad si – ozarene duše – na rub knjige upisao *Vita, vita, štampa naša gori gre...* Krenuo sam prema unutrašnjosti Istre, i umah se senzori mekoće i opuštenosti usmjeriše prema nebosklonu i ljepoti starine. Osjeća se tu na svakom koraku stamenost trajanja, taloženje novih slojeva na slavne velove prošlosti. Slovo na slovo. Riječ na riječ. Ton na ton. A sve blagoslivlja zvona zvon. Ročki zvonar Pino, široka osmijeha na licu, donese tri bijela platna, da ih kreacijom ispuni i ljepotom podari slikar Emil Bobanović Čolić, umjetnik s Pelješca. Pred četrdeset i više godina došao je u Istru, nakon kratkog zadržavanja, pobjegao iz Vrha vidjevši dva vola, pet kokoši i župnika; nastanio se i oženio te dugo boravio u Labinu. Srdačno je dočekan ovdje u prijateljskom Roču od skladatelja i kantautora Bruna Krajcara, pjesnika Slavića i vrlog domaćina Vladimira Pernića, na devetom susretu Prijatelja Roča, ovih kasnih listopadnih dana godine Gospodnje 2001.

Trio umjetnika - pjesnika, glazbenika, slikara – u svoje toplo okrilje prima rustikalno zdanje. Vatra krcka na ognjištu. Štafelaj i boje. Emil oran za kreativan rad. Jučer je počeo. Jarke, žive, optimistične boje donose sunce i oganj u kameno starinsko zdanje. Dobro prija medica i med. Nazdravlja se prijateljima Roča. U kutu, nikom na putu, začinju se prvi versi.

Kanun zvono vrh
Hiža ton biska

Teran zemja smih
Potok žrvanj stih
Bičišće švik liska
Gromača viška srh

Toče se kao drevno prapočelo. Nesputani, otkačeni, otkotrljani. Čast je biti gost i prijatelj glagoljaškog Roča. Posebno čuvstvo i dragost u nutrini. Domaćin Vlado daruje umjetnicima dva zbornika dosadašnjih Prijatelja Roča. Zloguko navješćuje, ovogodišnji Prijatelji Roča - po svemu sudeći – bit će posljednji sudionici s kojima će Susreti biti zaključeni.

- Cuker na kraju...

- Samo da ne bude cuker u krvi...

Slikara Emila prati supruga Ljiljana. Ljupko oslovljava svog dragog – ljubavi! potičući i mlađe kolege da razgale dušu dok s druge strane žice odjekuje glas supruge, žene, drage...

Vlado snima emisiju *Dobro nam došel prijatelj* s Emilom. Razgovor emotivan, sugestivan. Mekoća nježnosti preplavljuje sjećanje na djetinjstvo. Razgovor teče spontano, nenamješteno, neposredno; ročki i pomalo proročki. Tijekom emisije voditelj citira pjesnike. Elokventno, dojmljivo, opušteno. Emil raspleće svoju životnu priču: El Shat – kikiriki – razvod braka – sudska rasprava – trokut Pelješac (Kuna) – Labin – Milano... Umjetnik dolazi iz mjesta gdje je rođen Celestin Medović i drugi umjetnici. Emisija će završiti konstatacijom: Da nisam slikar, zasigurno bih bio ribar!

Drugi dio kreativnog rada. Ispod slikarove ruke izlaze ocrtana platna za staru i mladu poštaricu, za zvonaricu, za muzu... Za prijatelje.

Pjesnik glazbeniku daruje svoju najnoviju pjesničku zbirku *Ti si jedna nedopjevana pjesma*; sugerira koje bi pjesme eventualno mogao uglazbiti.

U pet sati popodne izlet u nepoznato. Vlado vozi i zagonetno se smješka. Sa zapada se zari ruj i zlatna nit. Prekrasni vidici u sutonu. U prvi mrak stižu do kušaone u brdima. Ljubazni domaćin Miro Petohleb nudi opojne eliksire.

- Peti hljeb je ispečen, treba ga kušati – pala je dosjetka.

Dugo su ostali u kušaonici. Kušali encijan, eliksir života, ružu, koprivu... Popričaju usput o entuzijazmu i volji da se napravi nešto vrijedno i dobro u životu. Na policama kušaone boce raznih oblika, dizajna, raznorazni suveniri. Vinski brevijar, za koji je Vlado napisao uvodne stihove, sadrži dvije boce izvanrednog eliksira. Domaćin dadne svakom umjetniku jednu bocu po vlastitom odabiru.

Nakon kušaone slijedi pohod na Vrh. Naselje Vrh je s 396 metara nadmorske visine, točno 1000 metara niže od Učke. Đir po mjestu. Hodeći Vrhom dojam je uznosit, kao da se putuje put oblaka. Cilj je Stara konoba Adrijana Grpca. U

starinski uređenom interijeru sačuvan je kameni pod (*sališ*). Tu je pod Italijom bila pošta. Ljubazni domaćin nudi autohtoni pjenušac čija je tradicija pravljenja stara preko sto godina. Traje neprekidno od godine 1874. i prenosi se s koljena na koljeno. Adrijano pred gostima vješto demonstrira zatvaranje čepa starom metodom na drveni bat. Nazdravljaju u velikim, oblim čašama, kao peharima.

- Kupljene su na kraju Istarske ulice, u Trstu – duhovito napomene domaćin.

Sjetno se razliježe zvon Zdravomarije ponad zadrijemalog Vrha.

Pjesnika zanima formula pravljenja napitka 'bužolea', a slikar se prisjeća svog oca koji je proizvodio veću količinu plješevičkog plavca.

Zidove stare konobe krase mnogovrsna priznanja, pehari, medalje. Spoj starine i modernog pristupa, splet tradicije i novih tendencija i tehnologija koje su primijenjene od poduzetnih mladih ljudi. Svijet dolazi ovamo. Europa je tu. Ne treba srljati već mudro raditi i ići dalje.

Po mrklom mraku umjetnici se vratiše u mirni, ponositi, drevni, usnuli gradić Roč. Večera se sprema. Društvu se priključuje urednik Radio Pule Marko Bijažić, nastavlja s društvom na večeri, i potom – briškula i trešete do deset. Sve u šesnaest. Prpošna Tamara, simpa 'nefrefita' frizure, poslužuje goste. Teče razgovor o svetcima zaštitnicama župa u Istri, tradiciji, narodnoj predaji, prezimenima, porodičnim stablima.

O, žakne, skoro te zaboravih... Ali tvoj duh se osjeća na svakom koraku. I treba nam ljepote duha, hrabrosti volje i neodustajanja, e da bi se moglo nastavljati dalje. Kroz strune božanske iskrenosti. Čežnja je velika a naslage energije bubre novim uzletima i letovima. Na svakom se koraku potvrđuje da su umjetnici zapravo velika djeca. I nikad ne odrastaju. Ne zahvaća ih kora okoštalosti i ukrućenja; ostaju u sferama slobode, prpošnosti, razigranosti; prepuštaju se lakoći leta i impulzivnosti zaveslaja kroz trnje i cvijeće, oganj i iskrenje, preko zaleta i padova, preko ushita i bolova, put vrhunaca i dolova...

Bože daj mi krila od ljepote
I da strah odnesu
Preko brda ptice
Naseli trenutke moje
(rastezljivi su i puno u njih može stati)
Uspori dane usplahirane
Kojma se žuri
I koji su u hitnji preskočili sebe

***

Roč, drugi dan. Listopadska bura badri preko ćićkih hridi. Bistri duh i olakšava dah. Doručak uz ognjište. Na zidu trofeji lovački, etnografski predmeti,

artikli starine. Kod galerije Ronz, uz plamsanje vatre ognjišta i plamenova 'baklji' elektroničkih, ugodno je i opušteno. Okupljena družba umjetnika u iščekivanju novinarke Gordane Čalić Šverko.

- "Lotos u zjenama", na kraju romanse – zagonetno dometne Emil, ubrzavajući potez kista.

- Baš tako – potvrdio je pjesnik. – Slikar je postao poeta.

Priprema se prilog za Glas Istre. Fotosi: 'namještena spontanost'. Kadrovi: Emilova slikarska platna živih, optimističnih boja; kod ognjišta; ispred Jurine i Franine, galerije kipara Alojza Čargonje - Čarlija. Svatko od trojice umjetnika izreče poneki kroki, izričaj, impresiju, doživljaj...

(ROČKI HIP)

Pride hip u kapji nasmihnut
Priskoči zeleno i jubi ruj
Stija bi zviknut i kripko riknut
Letiti bizero tondo kaj babuj

Priko ramena i stine olaki ližu
Zbabne su boške poja lihe potok
Ognjišće krcka vilenjak najde hižu
Srebrni did reče: tote je cok

Neće se note raspasti na škrači
Neće se slovo privrči u grč
Kantaju roženice puti su krači

Za ubajti mista di će lipoita pecetu vrč'
Ročki je hip do oblaki škok
Iz stupice i žrvnja cidi se cok

(ALEJA)

Sivo je plavo
Aleja glagoljaša
Kamene suze

(SRODNOST)

Oganj iskrom vri
Sunce krvari tone
Prijateljstva pir

Točno u podne posljednji ročki zvonar Pino poteže konop u trošnom zvoniku.

Zajednički ručak u Ročkoj konobi. Kroz dokolicu razgovora i ognjicu stvaranja, umjetnici postaju sve bliži i bliži.

Popodnevni sprovod u glagoljaškom Roču. Skupljaju se ljudi oko crkvice svetog Roka. Ovdje svi sumještani dođu ispratiti pokojnika. Ćuti se u zraku zajedništvo, suosjećanje, sraslost duše i tijela s ovim prostorom, ambijentom, podnebljem. Iz gorskog vigora u vječni mir odlazi mještanin. Kolona kreće dugo, sporo. Klizi procesija, niče pjesma...

(PROŠIŠJON GRE)

Vnuk u naručju
Spodobna staros i diteta ublić

Prošišjon lazi gre gre
Ruze potrgane spe

Spuha se švik
Štufa čovik

Nakon ispraćaja dođoše poneki mještani da pozdrave umjetnike, prijatelje Roča. Prepoznaše Emila, koji je u ovdašnjoj osnovnoj školi predavao jednu školsku godinu. Iako davno to bijaše, urezao se u sjećanje ondašnjih mještana. Omiljeni učitelj koji je dojedrio na krilima broda s rodnoga Pelješca. Ukusna *biska,* svakim srkom sve je bolja. Raste i dobra volja! Zar nisu tu prijatelji i ljudi dobre volje!?

Dohode u razdragano društvo kipari Alojz Čargonja i Dario Krivičić. Uključe se u razgovor, životan, sočan, temperamentan. Kipar Čargonja, Čarli – kako ga od milja zovu – raspreda o ženi, o zetovima, o raku glasnica koji je uspješno izliječio ljekovitim napitkom od gloga. Čarli stvara žestoko, temperamentno i strasno. Život grabi objeručke u zagrljaj. Glas mu šuštav, bez tonaliteta, ali izrečena besjeda vitalna je, zdrava i jedra. Majstor je u pripravljanju ljekovitih napitaka od prirodnih sastojaka i ljekovitog bilja. Niže recepte. Pomno opisa recept za glogovaču. Slikarova supruga Ljiljana pažljivo sluša i upija recepte.

- Ti zapamti, moj kompjuteru! Ubaci na disketu – sugerira joj Emil. – Neću se opterećivati svakodnevnim sitnicama, usputnicama...

- Zapišite mi svojeručno recept u moju teku, da to bude originalno – zamoli pjesnik.

I Čarli zapisa recept za glogovaču.

- I autogram, molim.

Ispod zeleno ispisanog recepta, Čarli stavi potpis.

***

Društvo Prijatelja Roča, okupljeno oko ognjišta, zajedno pođe u prostorije KUD-a "Željezničar" na pretpremijeru skladbe *Zvona.* Uz gitaru i sintesajzer, Bruno Krajcar po prvi put izvodi ovu skladbu skladanu na stihove Vlade Pernića za klapu "Roč". Pljesak i čestitke. Bruno časti društvo pićem iz boce 'pljoskice' koja fino prianja uz tijelo. Žestica još finije klizi niz grlo. Večeras će skladbu izvesti na završnoj večeri sudionika Prijatelja Roča – ljudi dobre volje.

E, moj žakne, sve si mi bliži. Želja je pjesnikova da obiđe Nuglu. Zajedno su pošli, pjesnik i kantautor, u prekrasno, raskošno predvečerje. Bruno uze sa sobom demo CD, snimku s Oliverom, i kasetu *Šperanca,* koju će u Gornjoj Nugli darovati pjesniku. Prekrasni proplanci, livade: steru se redovi trsova. Divne su ljepote na domak ruke i oka. Prolaze mimo mjestašca Hlaji, rodnog mjesta voditelja Udruge Prijatelji Roča. Suputnici konstatiraju kako je Vlado zapravo, duboko human čovjek, dobronamjeran, stamen; vertikala oko koje se puno toga okuplja i događa. Posebna duševna dragost: postupno upoznavati ljepote Istre i Lijepe naše. Blago onom tko je obdaren mudrošću da to spozna dok je još mlad. I da se napaja iz zavičaja duha, tog neiznjernog i neiscrpivog izvora.

(ŽAKNOVA SLUTNJA)

Ti znaš ili samo slutiš žakne
da knjiga je knjiga
i kad se slovo makne
da zid je zid
i kad se o kamen spotakne
i da zna biti teže
kada duši lakne

Prođoše preko pruge. Put pod noge do Donje Nugle. Slute u dubinama odjeke Misala kneza Novaka. I tvoj usklik oduševljenja, moj žakne! U zanosu upisanu glosu na rubu Prvotiska (*Vita, vita...).* Na sljemenu brda crkva svetog Petra. Provire u sjenovitu unutrašnjost sakralnog zdanja. Ispred crkvice veliki krošnati

hrast. Ljepota krajobraza opaja pogled na gorski lanac Ćićarije, na bujnu prirodu, raskoš boja. U Gornjoj Nugli crkva posvećena sv. Jeleni. Sva ta ljepota uokolo mami čovjeka da širi ruke prema nebu, da uzdiše, da puni dušu zahvalnošću: Hvala ti, Bože, što sam stvoren tako čudesno!

- Kako bi bilo divno ovdje dočekati zoru kako se budi preko ovih brda. Udisati svježinu zraka. Upijati mir i ljepotu... – u zanosu izusti pjesnik.

***

Oproštajna večer u Ročkoj konobi. Umjetnici i gosti u ugodnom čavrljanju.

- Sve je zapisano u zvijezdama. U Božjem smo planu – zaključi pjesnik nakon podužeg promišljanja, u društvu Ljiljane i Mirjane, Ljiljana se složila. Mirjana nazdravila.

Večernji susret počinje nastupom klape "Roč". Na sam početak stigao je i maestro Duško Prašelj sa suprugom. Duško je veliki prijatelj Roča i zaljubljenik u Istru.

Voditelj Vlado maestralno najavljuje bogat program, uvertirno pozdravlja sve okupljene. Njegov proslov dotiče samu bit održavanja Susreta Prijatelja Roča. U glasu se provlači sjetna potka zbog nekih nesuglasica i nerazumijevanja koji su doveli u pitanje i samo održavanje Susreta.

Maestro Duško bodri, daje svesrdnu podršku i predlaže da se svi prijatelji Roča okupe i veličanstveno proslave deseti, jubilarni susret. Vlado je sjetan i skeptičan. Pozove slikara Emila koji, eto, nastavlja putešestviju po Istri, ročkim skokom, svojom inventivnošću i imaginacijom. A dogovor i dalje važi: susresti se opet za deset godina i susret oplemeniti kiparskim djelom. Kao znamen i kao amen! Emil dojmljivo iznese svoje utiske. Povratak to je njegov u zavičaj duha, raspetih i raskriljenih jedara.

Pjesnik krasnoslovi uplovljavanjem u bajku. Kad čovjek iz vreve i užurbanog nemira krene u ove glagoljaške, poticajne, inspirativne krajeve koji nadahnjuju i zagrle dušu, ne može a da ne bude blag, krotak i dobar. Prijatelj pravi i vjerni.

(ISKORAK STAMENI)

Na sljemenu brda zidine se steru
Kamena slova nazubljuju davninu
Žilavom korijenju hrane nadu i vjeru
Otajstvenim velom trajnosti prosinu

Glagoljaši sabiru kavalkade ab ovo
Nisu zalud savita na knjigama uha
Sveti Bartol i Antun slažu štivo novo
Abecedarij moli: bit će vina i kruha

Freske se osmjele objava još traje
Sloj na sloju jaši tajne još se troše
Tko je gubio prije sada više daje
Prosuta dobrota stišće cekine i groše

Sve je veselije, opuštenije na završnom druženju u Roču te kasnolistopadne večeri. Maestro Duško je za ovu prigodu iz Čakavske katedre Pul Matetićeva ognjišća Ronjgi donio nova izdanja članova katedre i sabrane uratke Zorana Kompanjeta. Bruno izrazi svoju veliku zahvalnost za sudjelovanje na ovim susretima. Izuzetno je počašćen, kaže, ovim susretom, i želio bi i nakon četrdeset i devet godina (kao što se to sada, na ovom devetom susretu Prijatelja Roča, događa Emilu Bobanoviću!) doći u Roč na ovakav ili sličan susret. Pred oduševljenim sudionicima oproštajne večeri izvede skladbu na stihove Pernića. A potom i skladbu *Roža,* prvonagrađenu skadbu na Melodijama Kvarnera. Moderator večeri i voditelj susreta Vlado podijeli sudionicima po bocu biske i glagoljašku abecedu otisnutu u tiskalnici Roč.

Ud miline i svitla rascvita se plac
Kuraj je puštiti suzu
Slikar dohaža biti poeta
Poeta dohaža biti slikar
Sve meštre ud arta mužika ukupa
Zatancaju skupa dišeći mac
I sve stane pod jenu ruzu
Kuraj je muški puštiti suzu

Veselo je i raspjevano u Ročkoj konobi, dugo u jesenju noć. Potajno se naslućuje u zraku tiha sjeta zbog skorog rastanka, ali i zbog neizvjesnosti daljnjeg tijeka i opstanka kulturne manifestacije Prijatelji Roča...

Zbogom Jurju žakne...! Zbogom Roč! Treba poć'!

Tik prije pola noći srdačno, uz najljepše želje, rastadoše se umjetnici, prijatelji Roča.

Iznad Roča srebrn se mjesec smješka;
prosipa melem i pelin.
Ruže drhte stisnute uza zid.
Latice trepere u noći...
Srce je puno! Bilo je kratko. Ali odjek traje. Ostaje trag.
Kojem se čovjek želi vratiti.

U Poreču, listopada 2001.

13. HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS (II.)*

VIDIO SAM SVAKI IZLAZAK SUNCA U SVOM ŽIVOTU

Tomislav Marijan Bilosnić, Zadar

Finca Vigía, imanje na kojem se nalazi kuća Ernesta Hemingwaya, zasebna je priča i teško bi ga bilo definirati u jednoj rečenici. Voćnjak, Dolina badema, vrt, sportski tereni, bazen, izvor, Toranj, palme, bambusi, sva ta stabla kojima ne znam ni imena, na trenutke prava prašuma, na prvi pogled odaju činjenicu kako u prirodi vlada ugoda i spokoj. Iako se u svemu osjeća red, gotovo je svaka biljka našla prostor kako bi istakla svoje zadovoljstvo i svoju prisutnost. Baš kao i gušteri različitih vrsta. Isto čine i ptice kubanski trogon (tocororo), šarama sličan nacionalnoj zastavi, bumbarski kolibrić, kažu, najmanja ptica na svijetu, ali i prepelice koje se ovdje pojavljuju u jatima. Sve me to na neki daleki i čudesni način podsjeća na uzbudljive trenutke djetinjstva, istina s daleko drukčijom šumom i vegetacijom u Zemuniku, ali s istim pućpurikanjem prepelica, cikom kolibrića, i kliktanjem djetlića. Iako je park s primjercima orijaških stabala, samo stabala manga ima osamnaest vrsta, a vrt bujan i pun cvijeća, sve me to podsjetilo na naše krajeve, na Hrvatsko primorje. Cvijeće je onih vrsta koje me podsjeća na sre-

* Završno, u ovom dvobroju, objavljujemo sljedećih osam izabranih putopisa (prema ocjeni stručnoga povjerenstva) *s 13. natječaja za hrvatski književni putopis* koji su 2019. - u sklopu Dana Franje Horvata Kiša – raspisali *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor. Putopisi su to: Tomislava Marijana Bilosnića (nagrada Organizatora), Đurđe Lovrenčić (dobitnice „Loborskoga srca" za 2019.), Željka Bajze, Dinke Borota, Biserke Goleš Glasnović, Katje Matković Mikulčić, Denisa Peričića i Mile Željeznjak. U prošlom dvobroju (1-2/2021.) objavili smo radove osmero nagrađenika. Također, po prvi put donosimo radove četiriju učenica Osnovne škole Franje Horvata Kiša iz Lobora, kojim se tekstovima – tzv. *Malim putopisom* - ta škola kreativno uključila u tradicionalne Dane i njihov središnji program Hrvatski književni putopis. Autorice su Lea Šala, Monika Pakšec, Marta Mađar i Lana Brčić. U *Godini čitanja 2021.* s ponosom ističemo kako su upravo putopisi među najčitanijim štivom u časopisu Kaj. *(Uredništvo)*

dozemno, jadransko ozemlje, pa se pitam nisu li sestre Car imale kakvog utjecaja i na izgled okoliša Hemingwayeve vile. Ali, za izgled svega što zatječemo u prirodi, bez obzira koliko čovjek u svemu intervenirao, odgovoran je samo Bog. Drukčije ne mogu razumjeti ovdašnji idealni izvor kombinacije svjetla i sjena koje istodobno otkrivaju samo ono što nam je potrebno i skrivaju ono što ne bi htjeli vidjeti. Misleći kako oko mene ničega i nema izim čistoga zraka, Finca Vigíu sam doživio kao samostansko mjesto pogodno za kontemplaciju i opuštanje, upravo kao prostor za pisanje čovjeku velike energije.

Toranj na imanju visok je četiri etaže, vrlo prostran i četvrtastog je oblika s po dva prozora na svakom katu, i zasebnom terasom na krovu. Do vrha vode unutarnje i vanjske skale. Uz Toranj su dvije palme koje ga natkriljuju, kako su prozirne i tankovite čovjek bi pomislio da je potrebna samo gumica koja će ih obrisati s nebeskoga obzora. Nešto niže kamo se pruža pogled prema Havani, treća je palma zadivljujuće visine i elegancije. Viđenu ljepotu ne bih vam znao objasniti. Reći da je riječ o jednoj od dvanaest uređenih vrsta Kraljevskih palmi na Karibima ne čini mi se dovoljnim. Gledajući s Vidikovca čini mi se da se pod njezinom visokom krošnjom raširenom u obliku kultnog kišobran Coco Chanel u hladovini odmara cijela Havana. Uokolo su stabla s korijenjem visoko izdignutim iznad zemlje poput grebena na kamenitoj obali, oko kojih se uzdižu razne puzavice, grmovi ruža i lovor višnje. Korijenje je tako snažno da se bojim kako će u neko buduće doba podignuti kuću, a terasa mi se čini već načetom. Vrijeme gradi, vrijeme razgrađuje. Žalosno i turobno, pa ne znam čemu gnjaviti nečim o čemu znamo malo ili ništa. Vratimo se palmama, onim pod nebom, i onim koje svojim granama gotovo pužu po tlu, bambusima oblim poput drvenih telegrafskih stupova ispisani raznim riječima i porukama. Ne znam što vam kazati: osjetio sam se kao u kakvoj Bashōovoj biblioteci. Tu je i aleja četinara s gotovo prozračnim iglicama među čijim se pukotinama u dubinu parka javlja izvor, zapravo bunar. Svojom bjelinom izvor vode negdje u dubini parka otvarao je i pokazivao njegove nove kutke, kao da brani sve ono što se u parku nalazi skriveno.

U blizini Tornja nalazi se i bazen, a do bazena je *usidrena* jahta „Pilar", o kojoj kruže priče i legende kao i o njenom vlasniku, od one da je brod tijekom Drugoga svjetskog rata služio za otkrivanje njemačkih podmornica, do one kako se radnja romana „Starac i more" odigrala na ovoj jahti. Isto tako postoji priča kako je ovdje na ovom imanju 1942. godine osnovana i posebna agencija za antifašističku borbu. Kako sam se uz provu „Pilara" dao fotografirati sad i ja imam svoju priču. Može vam izgledati suludo, ali meni se čini kako sam i ja plovio na ovom brodu, i to s Josipom Granićem na Kornatima, o čemu sam već objavio priču u „Vikendu" osamdesetih godina prošloga stoljeća.

Činjenica je da je Hemingway dobar dio života proveo na jahti „Pilar" napravljenoj od crne američke hrastovine. O njezinoj građi koja je započela 1934. godine možemo drugi put. Ona je danas izložak na Vidikovcu, i sad uređena, pažena i mažena, očuvana, lakirana i sjajna kao u doba slavnih plovidbi. Kao da čeka svoga zapovjednika Papu, kako su morskog vuka Ernesta na ovoj brodici oslovljavali svi, i prijatelji i gosti. „Pilar" je dokaz želje svakoga čovjeka da mu se spomene ime. U Havani je to najčešće spominjano ime. Jahta je uske prove i široke krme to može biti samo jedna rečenica. Ali opis prostranog bifea za piće ne može stati ni na jednu karticu. To je razlog što ću priču okrenuti činjenicama: „Pilar" je registriran u havanskoj luci pod brojem 18E741, ali uz njegovo ime stoji i ime grada i otoka Key West (španjolski Cayo Hueso) u Floridskom tjesnacu**,** od Kube udaljenom svega sto pedeset i tri kilometra**.** Na Key West glasila je matrikula, temeljna isprava koju svaki pomorac mora imati da bi se uopće mogao ukrcati na brod. Neki ljudi i danas govore kako se Hemingway dvoumio oko idealnog mjesta za sebe, između Havane i Key Westa na Floridi.

Ovdje u tropskome San Francisco de Paula, na imanju Finca Vigía, Hemingweyev „Pilar" uz azurno plavi i prostrani bazen ne prestaje ploviti dalje. Je li to zato što je ovaj brod najpoznatiji poslije broda Kristofora Kolumba koji je prvi doplovio na Kubu, ne znam. Samo znam da su „Pilaru" u današnjemu svijetu svi vjetrovi naklonjeni. A kako smo civilizacija koja daleko više cijeni imati negoli biti, moguće je da uskoro nadživi i svoga Papu.

Odavde s Finca Vigíe Hemingway bi svoga „Pilara"odvlačio do mirne uvale u Cojimaru, obližnjem ribarskom mjestu. Svi su ga ribari primili kao ravnoga sebi. „S vama ću na čistu stranu", kazao bi Hemingway. I odlazili su na ribarenje prema otvorenim Karibima, koristeći se toplom i brzom Golfskom strujom koja izvire na samom vrhu susjedne Floride**.** U Cojimaru pisac se zbližio i intimizirao s ribarima, držali su ga jednim od sebi jednakih. Svojim. Jednoga dana oni su mu kazali kako je on taj koji mora uloviti najveću ribu, oni će ga naučiti, a njegovo je da prihvati. U vrućici i buncanju, kada su ga svi ostavili, Papa je otišao na duboko more. U tmini, samoći i snu, dogodilo se ono što čitamo u pripovijesti „Starac i more". Koliko je Hemingway bio povezan s kubanskim ribarima govori i ova priča: kad je pisac završio svoju životnu plovidbu, siromašni su ribari donirali brončane propelere svojih brodica kako bi se slavnom književniku izradilo brončano poprsje.

Danas, onaj daleko bogatiji sloj svijeta, u ime sjećanja na strastvenog ribolovca, dolje u Havani, u modernoj Marini Hemingway, svake se godine održava Hemingway International Billfishing turnir. O tome bi se dalo pričati nadugo, ali dovoljno je kazati kako turnir grli najbogatije, a takvih je u Havani malo.

I bazen je bez kupača, prazan i plav, baš kao danas nebo nad San Francisco de Paulom**,** poslije strašne noćne oluje**.** Kiše, zapravo pljuskovi, javljaju se svakih nekoliko sati, bez utjecaja na temperaturu zraka. Naime, od svibnja, pa do listopada, ovdje su kišne sezone, pa bi bazen da mu nisu odvodi otvoreni i očišćeni i danas bio pun vode. Dok je Hemingway ovdje pisao, a potom se kupao, odmarao, čitao novine, i slušao glazbu, Mary je njegovala ruže i uređivala vrt. Ona se družila s ljudima iz okolice, a Hemingwayu su u posjet dolazili ljudi iz svijeta. Dakle, znalo se tko drži red, tko znanje, a tko imanje. U mnogim stvarima Hemingway se uzdao u Mary, a nju nikad nije varao osjećaj za njega. Jedno je mislilo o stvaranju, a drugo o svijetu.

Ovdje se znalo skupljati društvo i piti do zore, ili tek u zoru nastaviti bančenje dolazeći iz havanskih barova. Bazen u kojemu se gola kupala Ava Gardner služio je za osvježenje. Ova se priča povjeravala rijetkima, ali bilo je i drugih daleko nesputanijih. U posjeti Finca Vigíji bila je i Adriana Ivancich (Ivančić), Hrvatica, talijanska kontesa, piščeva prijateljica, zapravo Renata u romanu „Preko rijeke pa u šumu". Nešto kao da je u pitanju Nazorova pjesma „Čamac na Kupi". Djelo je u Italiji izazvalo skandal. Pisac je izričito tražio da se roman u ovoj zemlji ne objavi za njegova života. Devetnaestogodišnju Hrvaticu, plemkinju s Lošinja, upoznao je za jednoga lova na patke nedaleko Venecije, u kući baruna Franchettija. Kad je ugledao kako raščešljava crnu kosu uzeo joj je češalj, prelomio ga na dvoje i jednu polovicu zadržao za sebe, a drugu vratio Adriani. Što je bilo između i poslije, teško je reći, ja bih bio posljednja osoba koja bi provjeravala ovakvu priču. Ne znam ni koji su razlozi da je kontesa poslije piščevoga suicida također izvršila samoubojstvo, kao što ne znam razloge Mary Welsh zbog kojih joj nije bila mila posjeta Adriane Ivančić Finca Vigíji. Kažem to zato što je Mary u Africi gotovo poticala Ernesta u vezi s mladom Kenijkom Debbom, misleći da je dobro što ima „djevojku koja ne zna ni pisati ni čitati". A sada zbog Adriane svađa se toliko rasplamsala da se Hemingway stao zalijevati većom količinom alkohola. Inače, pisac nije bio tolika ispičutura, kao što o njemu kruže priče. U javnosti je znao potegnuti, a onda bi se povukao u osamu i rad, istoga časa kad bi shvatio kako mu piće ne služi pisanju. Bio je brbljavac koji je znao na vrijeme začepiti gubicu.

Kako danas Hemingwaya nema na Finca Vigíji, ovamo hodočaste turisti, kao što su za njegova života dolazili poznati književnici, umjetnici, novinari, glumci, posebno glumice, toreadori, boksači, holivudski meštri. Evo samo nekih koji su hodali ovuda, uz spomenutu Avu Gardner, od glumaca to su Spencer Tracy, Katherine Hepburn, književnik Jean-Paul Sartre, svjetski boksački šampion Rocky Marciano, toreador Dominguín Ordónez, general Buck Lahman, i tko bi ih sve zapamtio. Treba znati samo da sudbina više od interesa spaja i razdvaja ljude, pa je tako postupila i sa svima koji su ovdje boravili. Ne vjerujem da je to i jedna

žena vjerovala Hemingwayu, pa ni Mary, iako su žene i danas najčešći posjetitelji imanja. Žene nikad nisu sigurne dokle seže uspjeh njihovih muževa, kao i uspjesi onih koje tajno obožavaju.

Nastojeći to zaboraviti, sjeo sam s dva nezrela ploda manga u ruci nedaleko vile i slušao gitaru čiji su zvuci dolazili odnekud daleko, vrlo daleko, vjerujem iz Granade, a onda shvatio kako je to lišće bambusa glazba. Osjećao sam se kao da me za vrat svojim bijelim zubima ujela ona crnka u suvenirnici. Bila je ljuta na mene što nisam kupio bedž ni jednog kubanskog junaka. Ili možda zato što se nisam ponio kao Hemingway, misleći da sam baš ja taj koji je stvoren za bitke i uspjehe. Moguće i za parenje. Ali da ne otežavam s pričom: Hemingway je očito živio dvojan život, s jedne strane onaj poznat u javnosti, kao raspojasani avanturist i filmska zvijezda, a s druge je strane bio potpuno netko drugi. Družio se i fotografirao s glasovitim glumicama i toreadorima, boksačima, nerijetko i gangsterima, odlazeći na španjolske koride i u Afriku u lov na lavove i nosoroge, zalazeći u svjetske lokale, dok je s druge strane sve to bila prikaza, tek dokaz postojanja. Odgovor na pitanje tko je Hemingway ni danas ne postoji. Uopće sumnjam da će se jednoga dana i znati. Hemingway nije baš čovjek kojemu je do knjige, ali on je i onaj drugi koji se povlačio u osamu i pisanje. S njim se ne možete tek tako rastati, a vjerujem da je bilo još teže živjeti. Čak i kao posjetitelj Finca Vigíje. Ni havansko sunce nije toliko jako da rasvijetli njegovu sudbinu.

Možda bismo više znali kad bi o tome bilo što rekla Sonja koja mu je spremala omiljenu juhu od kornjače. Tko ga je opskrbljivao viskijem, rumom i vinom? Govorio je kako samo u dva slučaja ne valja piti „kad se piše i kad se ratuje". Ipak u jednom pismu Ivanu Kaškinu, ruskom književnom kritičaru, piše: „Kad radim glavom vrlo intenzivno cijeli dan, što može bolje rastresti misao nego viski?" Ili: „Ima li išta bolje od ruma da bi se dobro osjećao prije napada?". I ovo: „Vino mi pomaže da pucam u lovu". Gdje je nestala zagonetna Hrvatica Sonja? Je li bilo sve u najboljem redu s njenom sestrom Anom? Kakvu je tajnu sa sobom odnijela Ivančićka? Ni od jedne od tri Hrvatice nema odgovora, kao ni od ljubavnika svjetskoga glasa. Ni od mene o tome nema riječi.

Meni je krenuti kroz park pješčanom stazom koja završava u malim oazama gdje se može sjesti i predahnuti. Željka je to doživjela kao spasenje. Mokrom je maramicom obložila vrat, pijući vodu koju je ponijela sa sobom. Sunce mi je provrilo mozak, ali ja sam na vodu zaboravio. Sve sam mogao primijetiti i zapamtiti, i zvukove i boje, šumove, pa i ono što mi se činilo natprirodnim, ali u raspoloženju u kojemu sam bio nisam ništa znao privesti činjeničnim stvarima. Poslije svega i ne znam pričam li istu priču, a sve o čemu vodim računa je to da ne bih pretjerao. Ovaj živi muzej koji govori o sebi i svome vlasniku, čas osunčan, čas u debelom hladu, Finca Vigía, ili Vidikovac, s bijelom stražarskom kulom, utvrđena

je kuća, koja otvorena izgleda kao sablast. Pa ipak, imanje zajedno sa svim pratećim objektima nešto je više od muzeja, od prostora u kojemu očekujete ispovijed. Istodobno sve je jasno i sve je zbunjujuće, toliko da ne treba opovrgavati ni laž.

Hemingway je čovjek koji je život i smrt pretvorio u osobnu neobičnu predstavu. Individualac koji je sudjelovao u stvaranju povijesti, uvijek u suprotnosti s onim u čemu je bučno sudjelovao. Ubijao je lavove, a mazio mačke. Isticao ljudsku snagu i vrline, a loše mislio o ljudima i Bogu. Sreo sam i takve koji su mi tvrdili da je sve što sam čuo o ovome čovjeku ili pročitao da je izmišljotina i propaganda, ali sam se u Havani uvjerio kako je susret s njim i danas svakodnevna radost.

Ernest Hemingway u svojoj kući na Kubi proživio je pune dvadeset i dvije godine. Trećina njegova života odnosi se na boravak i život na Kubi. Finca Vigía brežuljak je s prekrasnom kućom u cvijeću i u začaranoj šumi na čijim puteljcima svakoga časa očekujete ili Crvenkapicu ili vuka. Odavde se vide naselja oko Havane, a i Havana sa svojim zaljevom. A dalje sjaji Karipsko more i nad njim sunce, ono isto u koje su preko puta s poluotoka Yucatán gledali Maye.

Iako je bio „jedan od njih" (ili „naših", kako je pisao kubanski dnevnik *Revolución*), volio Kubu i kubanski narod, ovdje proživio svoje najljepše dane, pa dobio i Nobela za ovdašnju priču, ipak je na koncu otišao za zovom slobode, u svoju domovinu u kojoj je sve povezano s osjećajem individualnosti. Otišao je, kažu, i zbog sve snažnijih psihičkih smetnji, ali u krizu su došli i njegovi odnosi s kubanskim vođom i diktatorom Fidelom Castrom. Prije odlaska rukopise i umjetnine spremio je u sef u banci u Havani. Ernestova kolekcija sadržavala je blizu šest tisuća knjiga. Čitao je Dostojevskog, Thomasa Manna, Gustavea Flauberta, Jamesa Joyca, Lava Tolstoja, Andrea Malrauxa… Sve je sačuvano i zbrinuto, samo ne i mačke i nesretne Hrvatice. Dok se o Ani i Sonji Car više ništa ne zna, polidaktilne mačke s genetskim poremećajem (šest prstiju), koje je obožavao danas se nazivaju „Hemingwayevim mačkama".

Napuštam Finca Vigíju s osjećajima koje ne mogu podijeliti ni sa Željkom. Čini mi se, ona je ovaj posjet doživjela kao lijepi izlet, a mene se sve to dojmilo kao nešto što je izvan ljudskog iskustva, a znam da nije tako. Sa svijetom smo povezani samo osjećajima, i ništa više. To i jest razlog što se o našim životima pletu različite priče o kojima istinu zna samo Bog. Hemingway je odlazeći odavde izlagao se smrtnoj opasnosti, bilo da je odlazio u Afriku u lov, na more u ribarenje, u Europu ili Kinu kao ratni izvjestitelj. Samo je ovdje bio u miru, siguran i zaštićen, a baš je ovdje doživio paranoidne deluzije, maničnu depresiju, psihoze. Preživio je rak kože, dvije zrakoplovne nesreće, frakturu lubanje, dva slomljena diska kralježnice, iščašenje ramena, opekline lice, oštećenje sluha i vida, upalu pluća, malariju, dijabetes, rupturu bubrega, slezene i jetre, automobilsku nezgodu s rezultatom od pedeset šavova, ranjavanje u ratu, pogodak mitraljeskih metaka

u noge, eksploziju bombe u sobi, i sve je zlo koje ga je pratilo bilo uzalud. Kao što je Arbanas Krsto Petani, kum moje pokojne sestre Danice, govorio kako ga može ubiti samo sjekirom, tako ni Hemingwaya nije moglo ništa i nitko ubiti do njega samoga. Posljednje što čujem na ovom imanju Hemingwayeva je rečenica: „Vidio sam svaki izlazak sunca u svom životu. To je pola stoljeća zora. Čim se probudim moj um počne sastavljati rečenice, i moram ih se nekako riješiti; ili ih zapišem ili ih ispričam".

(Nagrada organizatora / domaćina – UKS „Franjo Horvat Kiš" i Općine Lobor)

KNIN

Druotni puti[1] rieči

Đurđa Lovrenčić, Sveti Križ Začretje

Trebale je oderičiti čvuore i drote splesti h miljejček de saka očica zna kam pelja, s teru je hparjena[2], tere paše. Elji nejde. Tu preju su hplelji netermajni pauki hižni, nehvredni, teri miljinu preje, klaruš rosnati na blagomu vietru ranja nigdar neju spoznalji. Naj je fljetne hloviti i glad htežiti. Zglediju tak droti obiešeni na nuove e derutne stene hižne, s pruosci na hiže, prek hiže na druge hiže, kak rascuofane paučine po hižne vugle. Droti pot zemlju derhtiju boječi: naj pehati da rieči po nami putujeju. A dugcajt nišči nie hunje piehnul. Dugcajt nie nišči skerbel o drote: začehnjene, tumpljami potumpljane, h nuove tuoke hvergnjene. Mijenjalji su gazde, tipe tvuorničke, pločnike su nuove delji znad njeh i stare šahte nuovi pokluopci pokrilji. Zaprelji sme se i zakeljilji h mrežu.

Si gruntam; ke gradu nie več dost sikakve teguobe? Ne čuti dost tuguobe? Tak zategnjen h čerašnje svoje; od pervoga fundamentuma Ninia na briegu Spasa prek hižišče zapise zacajhane kak Tignino, Tenen, Tiniense, Teneno, Tenenium, Tenenum, Thenum, Tininium, Tininum, Tnin, Tenenim, Tnenum, Tninum, Tenin, Tin, Tnin, Thelen, Tina, Clin, Clino, Chnin do grada Knina[3]; od knezof Trpimira i Mutimira, kralje Svetoslava i Držislava prek kralja Dmitra Zvonimira do Petra Krešimira IV. i Stjepana II.; od vladare Ugarske, Turske, Venecije, Francuske do Austrije; od prošecij za teremi se prašina zdigala na zavojite pute do štreke i cuga. O ščerašnjemu, ke još se pamti, nie najti rieči. O tomu rietke i droti derhtiju. Hude je grad zaprejen h svoje ščerašnje pak o zutrašnjemu misljiti ne more.

[1] žičani put, telefonski kablovi, telefonska mreža

[2] telefonski kabeli broji par žica (2-žilni kabel, 4-žilni kabel…)

[3] https://hr.wikipedia.org/wiki/Knin

A denes zgledi fejst pocajten i tihuoben ak i kraste z vugljiče poskrivečki kričiju. Morti je maleveč strašljivi. Morti je kuraža zgubil, morti su žitelji prešlji na nekakef čuden, večljietnje dopust, počivanje. Ilji je muder h svoje duobi kak kralji teri su hu njem stolovalji pak je z Ninom i Biogradom na Moru dobil titulu horvatskoga kraljevskoga grada.

Vertime se po pijacu, h štacunu, da si vode pripravime. Jakopoščak je i vruče je. Kupujeme friške sadje na kiosku krej nuove popločenoga Starčevičevoga terga z vodoskokem i spomenikem Oluja 95. Bljizu je kolodvor de stajeju cugi z putniki ljičke štreke (od Oštariji i Ogulina prek Gospića do Knina zdielane) i dalmatinske štreke (od Splita do Knina z račvami do Šibenika, Zadra i diela unske štreke). Guste je te tunele i moste geodetem za zmeriti, guste luknji odrediti, guste put briegof spustiti i raspuščena oberšja hpitomiti. Puoljek je strošena, hsidrena cugmašina na mertvom peruonu pak joj se sčuđavame kak stanovniki Maconda da španansku su galjiju našlji huste i misljilji da je morje tak daljeke[4]. Mečeme ju na kipec. Ajzljiban još furt fučka po živuče štreke, stihu i vuhu.

Provela je noć na putu/ kojim kreću od davnina/ naši snovi prema svijetu/ s Perkovića preko Knina./…/Provela je noć na putu/ na kojem se nade gase,/ ostala je svu noć budna/ u vagonu druge klase.[5]

Ljetrika nas pelja h okoljicu grada tera se kak grad broji. Iščeme stare i nuove drote kak galjija, hsidrena na suhomu, svoje morje. Gubime orjentiere. Tehnika nuovoga vieka nam velji kak h gradu Kninu nie Zadarske vuljice. Sateljiti ju niesu našlji. A je je, je. H desne pelja od Vuljice 7. gardijske brigade, prek Bulin mosta I i II de se združujeju potoki Radljevac i Butižnica prie nek, zeleni i bistri, ljetne pocajtni, h Krku htečeju. Zadarska se vuljica na kartu diela da Žagrovići i Raškovići su vuljice dobilji i nuove hižne numere pak po zakonske parafem i broju živuče, gradem postalji. Onak kak denes Marija Bistrica i Veljike Trgovišče živuče pribiraju. Buniju nas numere po hiža, one stare i one nuove i de tera, prastara. Drugačke su vane, drugačke su na papieru, drugačke h ljiste teru sme suobu zelji. Sega toga papier terpi. Žižek začetka h nami se začernel kak brieg zgorieti znat Žagrovići, znat vuljice, prek ljičke štreke pak h brieg. Z vuljice nie videti kuljike je černe okolji, kuljike je černe h nami, elji priljična se pričinja ta černina. Niesme sam mi, dojdeki, zgubljeni. Gubiju su i domači ki h ista hiža živiju, znad njeh štreka fučka, šturi željiezni muost ljičke štreke da cug ga hlecne, ofce na ljiete blejiju h tuore. Ljehke nas poznaju. Od muh se kak norci branime, rukami mašeme i tirame zuječe, duosadne guoste čes otprieti obloke ljetrike dotepene. Zgubilji sme muhe da zaterhižilji sme blage i tak se odvadilji. Ofce su blijzu. Ljudi

[4] Gabriel Garcia Marquez: Sto godina samoće

[5] Arsen Dedić: Djevojka iz moga kraja

nam pruobaju pomoči. Pripoviedaju nam; mienja se ove, mienja se one, a veter z Dinare furt je jednaki. Svežejši je dien ljetne vručine če i nemre na kraj z muhami. Oni su vajni i se se lježe podnese.

Da lukanjem dosegnem goru, se ljudem vajne h zapisu, h pripoviedanju, h gruntanju nestaje. Nie videti meje, nie znati imene tere su ljudeki dodelji za visine ni kruoje zdavnja skrojene, nie h cajtu misljiti na „važnejše" ke čovek nase perti. Čutim sam pruosti, kameniti kuraž, kamenitu tihuobu, kamenite mudruovanje spot daljekoga, gljibuokoga, tajnovitoga plavila i trunčec biele oblačeke znad ruba da čoveku pokaže kak saki obljik postoječi na tomu svietu ma svoj mehek diel; bielu, pernatu dušu. Golji verhunci h dalšine, jarki gljibuoki i breščeki pred nami, scifrani senčinami oblačeke, zgledиju kak igračke za veselu diečju igru rashitane. Nespripoviedane su dalšine gorah hu mane. Ne iščem od njeh več od naluknuti se. Ne htičem hu nje bajke, ne rievljem im kuraž teroga mučiju ni teret da na drugoga hičeju. Sam ih h oke spravljam.

/ Pitaš me zašto sam ostajem na zelenoj planini. / Smiješim se u tišini, dok mi duša slobodno luta. / Potok nosi pupoljak breskvinog cvijeta u nepoznato, / Odvojen od svijeta ljudi, imam svoje nebo i zemlju.[6]

Bielji verhunec, vietri zbrušeni kak dragi kamen, verh je Dinara ilji po domači Sinjal, znad morja zdignjen h nebese 1831 metre i najvekšeši je verh Horvatske. Na vrhu, teri je jezeru Peruća okrenjen, je mierna točka, a spram nje je križ postavljeni. Nekak gruntam da me posel ne otpeljal h goru, odeljenu od svieta i ljudi, kakti je on za ljudeke zvezan, ljudeke teri se z ljudeki sviete vežeju. A si sme tuj je, jednak bljizu i jednak daljeke.

Vuljica Petra Krešimira IV. Pred nemi pepelnjasta, na nuove pofarbana hiža i tabla Veleučilište Marko Marulić. H iste su hiže HRT i Radio Knin, a male dalje po vuljice Narodna knjižnica i vučenički duom. Se te išče vezu svietem. A drot se mota i plete. Pot zemlju. Nad zemlju se je popločene, hšminkane, forpucane… i guole… puste. Napuščene posluovne komuore na pijacu okuolji vuljice Kralja Tomislava i Vukovarske vuljice steršiju kak posušena, nepociepana koruznica na nijve da na nju biela tihuoba zime sedne. Zamusikane šajbe obljepljena su abišisanemi novinami. Na vratmi piše: *ne dielame* ilji *komuora se terži* ilji *iznajmljuje se*. Pecige pecigaju. Vruče je. Ljete je. I če su „*turisti*" i domaj prešlji, nešči bu se vernul, misljime. I da se verne, neke bu ga dočakale. Dobilji buju nuove drote. Morti ih novi droti, kak štriki povezitni, na kup deneju. Dovlječeju morje galjije pak buju si, teri perst h morje htekneju, spoznalji se svetske obale.

Rieči h druotu su sviete rieči. Se gustejši droti svietem zrastaju. Zvan nie videti kak koren pot zemlju černi. Proveravame znucani koren spodi čvuorne hiže[7].

[6] Li Tai-Pe: Pitanje i odgovor na planini

Spuščame se h kmičen podrum. Priginjeme se i šepečeme kak se te h stranjske i kmične komuore diela. Tuftna je duha. Razvlječeni droti se pentraju na svekljejše čes veljike ljuknje pur-pienu zapriete ke se dežovlje ilji miši ilji štakori, morti i kača tera, ne bi vrnulji nazaj. Nektere su drote pustilji da se verneju. Pot pokluopcem šahta čujeme korake po Vuljice Dr. Franje Tuđmana, glavne vuljice grada; fljetne soldatske škornje k puoslu hodeče, vajene korake puoščara do susedne pošte, mehke korake i cvilječe kotačeke tuorbe h štacunu natovarjene. Se se scijeja pot dupljični pokluopec. Ove delje nie videti znat zemlje hodečem, a ke nie videti te kak da nie, denešnji ljudi veljiju. Daljeke od očie, daljeke od serca. -*Nu muora klapati*, - govorime si. - *Najlježeše je onem teri ne znaju... kuljike paučine*… -

/Umrla sam zbog ljepote – i jedva / Što sam se smjestila u grobu, / Jednog koji je zbog istine umro / Položiše u susjednu sobu - /… / Govorili smo iz sobe u sobu - / Dok nam mahovina ne dosegne usne - / I pokri – ime i dobu -[8]

Zbunil me grad. Večput si zmišljame meste po nečemu ke polukneme e huodu čujeme, po diežu ili suncu ke nas prati, po pervomu čoveku teroga zastaneme na vuljice, merkoga e nasmejanoga, onak kak sme ljete spravljeni suditi po pervomu bielomu e žutomu metafulju. Ovak, grad zdol me zbunil. Mi se čini kak da je zguor isti. Si bi se, baš kak droti, razbiežalji na se strane da z nečem se spojiju, „*conektieraju*“, da z njimi i njihove rieči putujeju, da se čujeju, da se svietem združiju. Nie do drote, znam. Morti je do vietre. Nešči muora biti krif. Takef je cajt. Morti je hudiejši pak otpuše se ke pot zemlju nie. Nu veter donaša i slatku duhu pretujeti. Žmehka je vudienka zasela.

Prešlji sme puoljek najvekše cirkve horvatske, cirkva Gospe Velikog Hrvatskog Krsnog Zavjeta, bez špičastoga, starinjskoga turnja s križem ke živem i mertvem zvoni (maju oni zvuon sam veljiju da je moderni, da je drugač hu njega lukati, huti kvadratni turenj z dupljičnem križem na verhu). Veljiju da je cirkva znuter sa od mramora, sa biela i svekljieča kak duša sama. I da je fejst koštala, pak i vriedi. Rietka cirkva h teru se niesam naluknula. Nisam razmiela da je te cirkva. Kesniejše sem na karte prečitala.

Stari, kameniti grad nies mogla ne videti visuoke na briegu, z veljiku horvatsku trobojnicu zažuknjenu na vietru kak orjentier za se drugač gruntajuče. Pot nami, razišla se štreka i rieke. Sedam rieki broji grad. Dalšine se plaviju, bieljiju se visuoki verhunci gorah. Pot nogami štienge. Maljičke je od siejma spelancij sried-

[7] Telefonska centrala, mjesto od kojeg kreću svi kablovi telefonske mreže

[8] Emily Dickinson, Umrla sam zbog ljepote

[9] Zvonimirovi dani – tradicionalna srednjovjekovna manifestacija koja se održava u lipnju na tvrđavi Knin

[10] stup srama – srednjovjekovna sprava za mučenje, nije smrtonosna, služi za javno ponižavanje

njega vieka h jenomu vugljecu grada ostale[9]: šator, barjak z gerbem, obljeka toga cajta i prostec srama s tri luknje[10] h tere glavu i ruke htičeju denes zantiželjniki kipeca željni. Med njimi plavi ormarek vodovoda. Par ljudi ide h obernjenomu smieru (a se se i ovde h krug verti). Bertija z vidikem i veljiku žutu strohu znat glavneh vrat z lancem za zdiganje mosta speteh. Jena zidanica muzeja. Vižeše, dva zdenci kameniti na popločene terace, zeleni pokluopci i luki za hapere privezati (valjda je gušterna za davne stanovnike grada… niesme melji koga pitati)… žmehke su mi noge od tuljike štiengi. Vidik čes puškarnice je *„ljepši nego ikad"* i *„ne nedostaje mu"*[11] friškoga; zelene hoje bljizu, kmične-zeleni bregi razgrajeni pustu, pepelnjastu vuljicu, svilnati mašlji plave-zelene vode obhiekljane čipkastem srebrem ljetne verbi blješčečemi na vietru i onie, zadnji rub sveklječe plave de se nebe z osunčanemi bregi spaja pak zgledi, nešči je scifrane fierunge obesil na kamenite rame. Pri verhu grada drieve. Do njega peljaju štienge složene od zljizane kamene h travu htonjene i dograjeni zid. Ljistje drgeče i blješči se na visuokomu viertu. Nie sadje i nie pokljem dieža, a jednak svetiečne zgledi. I tak, dojde čoveku misel pak se pita: duo je seme sim donesel i duo je, čez ljiete, skerbel o drievu.

Na Tergu oluje spomenik kralju Dmitru Zvonimiru. Derži mač, ma krunu, žezle, križ. Hudem luče plastičog medveda na detečem igraljištu h parku. A poznati je kak kralj teri duobre pomaže, a žločeste preganja[12]. Zgledi kak da če coper stirati, kak da Hrvate nie preklel na devetsto ljiet (da prešle je i tuo jezero devetsko osemdeseti devete ljete) nek na večnost tak da nigdar gospodara svojega jezika neju melji. Ma kakef bil tie plastični medek i otkič god došel (morti je z Kine došepiesal kak je i jezik kitanjski h naše šluole došepiesal), največ me razveseljil h vruče vudienke, če se malji ljudi i niesu po njem pentralji. Zmisljl me da je sviet negda bil tak grižav da rieči nie mel za se stvari pak sme je perstekem pokazalji.[13] Denes: „ELKA", „TESLA", „CORNING", „TIM"; dvožilni, četverožilni, osmerožilni; bakreni, olovno, obloženi, optički; podzemni, ljuftni; bakrena glava, olovna glava; lomari hižni, lomari samostoječi, lomari na pruosce; glavna paučina, razvodna paučina, hižna pučina…

Rieku Krku čez Knin pratiju Cesarića obala i obala Vladimira Vidrića. A komu dati meste krej spigane, zelene rieke ak ne pesnikem? Zmišljavam se stihe pesnike od mehke, prozračne rieči na papiere zapisane, za vuhe zateknjene, pak pijem kupicu vode z pipe scejene. Bila sam na pune mieste, na pune njeh se nies

[11] česti izrazi u žutom tisku; najčešće neprimjereno uporabljeni

[12] https://hr.wikipedia.org/wiki/Ljetopis_popa_Dukljanina#Legenda_o_smrti

[13] "Svijet je još bio tako mlad da mnoge stvari nisu imala imena pa si, da bi ih spomenuo, morao u njih uprijeti prstom."; Sto godina samoće

hsudila pruoste vode s pipe spiti. Negde su čak načerkčkalji cedulju e opomenulji na ulazu kak voda hotelu nie za pile. Ovde sam pruobala. Bila sam žejna. I spila kupicu friške, ledvene, žmahne vode. Došle mi je da nazdravim pesnikem, riekam i sem teri znaju kak cevi speljati, skerbeti z vodu i do žejnoga ju čoveka dopraviti. Pa na koncu, tuljiki „za" za jenu kupicu vode. Nisam se zmisljila prigod stihe naših pesnikov. Niesam se mogla zmisljiti e su nekoga probalji prepeljati h čamcu e odsukane galjije po rieke prema morju ak je i njihiva pesma bile samuoče za stuo ljet. Nu nekak mi je h mislji došel *Ozbiljan čas*[14].

Tko sad plače negdje u svijetu, / bez razloga plače negdje u svijetu / nada mnom plače. // Tko se sad smije negdje u noći / bez razloga smije negdje u noći, / meni se smije. // Tko sad ide negdje u svijetu, / bez razloga ide negdje u svijetu, / meni dolazi. // Tko umire sada negdje u svijetu, / bez razloga umire negdje u svijetu, / pogleda mene.

Se se bu zbistrile i staložile da se pomirim z droti. I duo bi opče denes znal kam bu čoveka drot otpeljal e dopeljal.

Donja Pačetina, 1.09.2018.

(Nagrada Općine Lobor „Loborsko srce" - za putopis, 2019.)

[14] Rainer Maria Rilke, Ozbiljan čas, prijevod Dobriša Cesarić

ČIJI JE ŠKRLJAK

Željko Bajza, Zagreb

Matoš je davno napisao: „Ali čemu putovati? Ta Hrvati ne poznaju još ni Hrvatsku. Tko može upoznati svijet ako ne pozna svoje otadžbine? Od svih putova najljepši su putovi Hrvatski...“ Poslušali smo Matoša i odlučili smo da nećemo putovati daleko. Posjetit ćemo podsljemenska naselja koja su odoljela nagloj urbanizaciji i uspjela donekle očuvati identitet i vrijednosti narodnog blaga i običaja. Smatra se da su ta podsljemenska naselja naselili Zagorci i Posavci koji su se tu počeli doseljavati u 15. stoljeću. Krenuli smo vijugavom usjeklinom ispod Laza gdje ljepota krajolika zaustavlja dah. Cilj našeg hodoljublja ovaj su put živopisna mjesta na jugoistoku Zagreba: Kašina, Vugrovec, Čučerje, Kučilovina, Psarjevo a onda za kraj i Šestine, Gračani, Mikulići i Markuševec.

Prvi posjed s imenom Kašina smjestio se oko gornjeg toka potoka Kašine na obroncima Medvednice i nazivao se izvorno Tera Cassina cum Blagussa. Granice tog posjeda opisane su još u povelji kralja Andrije iz 1217. godine. Taj posjed pripadao je zagrebačkom prepozitu Cirjaku i njegovoj braći koja su ga naslijedila, a oni bijahu iz obitelji Kuća od Gornje Kašine. Pedeset godina poslije Ljiljana udovica župana Pribislava, traži da joj se posjed u cijelosti vrati. Poslije parnice Kaptol je isplatio određenu svotu udovici i tako postao vlasnik. Crkva svetog Petra u Kašini najvjerojatnije još od 1217. godine tješi željne nebeskog spasa. Crkva osvijetljena noću uzvisuje se nad krajolikom i stoji kao orijentir duhu i nadanju. Prve prosvjetiteljske korake u Kašini napravio je mjesni župnik Stjepan Migić 1845. godine. Odrasle je mladiće dragovoljno podučavao u Župnom dvoru tri put na tjedan. Škola u Kašini osnovana je 1852. godine. Do šezdesetih godina prošlog stoljeća Kašinčani su još nosili prepoznatljivu odjeću - bijele rubače. Sada asfaltirana cesta građena je za bana Ivana Mažuranića da bude na korist Zagorcu i Posavcu, kako to lijepo piše na spomen-ploči uz cestu u Gornjoj Kašini.

Napuštamo Kašinu i ulazimo u Vugrovec. U Vugrovcu povijest oplođuje maštu pripovjedača još od 1200. godine kada se spominje u listini hrvatsko-ugarskog kralja Emerika. U njoj se spominje da posjed zagrebačke crkve Zelina graniči sa zemljom Ugrinovom. Prema jednima Ugrin je naziv za Mađara. Druga teza govori da je Vugrovec dobio ime po županu Ugrinu od roda Kukara, jednom od dvanaest hrvatskih plemenskih starješina koji su 1010. godine potpisali ugovor s kraljem Kolomanom. Godine 1201. Ugra se spominje kao zajedničko vlasništvo kanonika. 1255. za biskupa Stjepana Babonića Ugra prelazi u vlast biskupa. Za Rimskog Carstva kroz današnji Vugrovec prolazile su ceste prema Ptuju i preko Laza za Zagorje. Arheološkim iskapanjem tu je pronađena skulptura Ikara te rimski novac iz 3. stoljeća. Na brdu Karitašu iznad Vugrovca biskup Timotej sagradio je utvrdu. Narod i danas to mjesto zove gradom. U 18. stoljeću izgrađena je na tom brdu zgrada zagrebačkog nadbiskupa. Godine 1951. u zgradi je uređen planinarski dom "Sljeme". Stara velika vinska preša iz podruma čuva se u Tehničkom muzeju u Zagrebu. Crkvu svetoga Franje Ksaverskog sagradio je 1759. godine zagrebački biskup Tauszig. 1863. godine osnovana je ovdje jedna od najstarijih škola u Prigorju.

Godine 1593. za sisačke bitke zapovjednik utvrde bio je kanonik Mikac. On u svom pismu biskupu naručuje živež, oružje, ali i vino, i to vugrovečko. Danas Vugrovec ima oko četiri i pol tisuća stanovnika. Povezan je sa Zagrebom autobusom. Uz nove stanovnike zadržala su se i stara prezimena Galović, Pavlović, Popović, Hrenović, Ferenčak i druga. Vugrovčani s prezimenima Galović i Ferenčak nose i danas nadimak Štikari od glagola štikati – vesti. Nove zidanice smjenjuju stare malobrojne drvene kućice.

Pođi prijateljska dušo, pođi sa mnom! Ne ću te vodati kroz divotu i veličajnost tuđih zemalja kroz veličanstvo gospodnje u drevnim Alpama, kroz hladnoću dolomitskih bregova, gdje sja zlatnim sjajem kristalni pirit, a ametist otimlje rumenilo žarkome suncu; ne ćemo se verati po modrim i zelenim plazurima, niti puzati niz usove vječnog snijega i leda, nego ćemo pasti među divne hrvatske bregove... poći ćemo među drage brežuljke drevnog Čučerja. Tim riječima uvodi nas u Čučerje Hortenzije, priređivač knjižice o Majci Božjoj Čučerskoj, izdane u nakladi F. Matošića, župnika u Čučerju 1908. A svi znaju da se pod pseudonimom Hortenzije krije književnik Milan Pavić.

Kad smo dolazili u Čučerje, seoca u udolinama između brežuljaka odisala su mirom i spokojem. Srebrnasta maglica dizala se prema niskim oblacima. "O Čučerje dolica kak jako srećna si da Marija devica milošću te deli" početni su stihovi pjesme Majci Božjoj Škapularskoj što ih je napisao neznan pjesnik u 18. stoljeću a Čučerjani su ih o 790. godišnjici prvog zapisa o Marijinom Čučerju (1201.-1991.) upisali ispod pozlaćena kipa Majci Božjoj na glavnome trgu u

Čučerju. Stojeći tog popodneva u crkvi pokušavamo uz bogatstvo baroknih oltara u mašti vratiti vrijeme i sjećanje na tisuće onih koji su u toj crkvi u više od dvjesta godina nalazili utjehu.

Od prve polovice drugog stoljeća sve do propasti Rimskog Carstva to je područje bilo u sastavu Andautonije. Pisalo se res publica. Prvi pisani dokument s imenom Ziseria (Čučerje) bila je isprava kralja Emerika iz 1201. godine. Čučerje se sastoji od nekoliko zaseoka; Lepušići, Rustani, Krvarići, Talani, Mužići, Markovići, Kuntići, Sruki, Ištvanići, Micudaji i Strancarići. Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo Bosiljak osnovano je još 1896. godine, a radi i danas. Odakle ime Čučerje? Nije povijesno obrazloženo, a u narodu postoji predaja da je to zato što kuće čuče između brežuljaka. – Nisam čuo za to ali bih rado to prihvatio – komentira Dragutin Folnegović, rođen u nedalekom Slanovcu koji se nalazi na pola puta prema Medvedskom brijegu.

Idući prema Šestinama od Zagreba, prva točka za razgled popularni je Ksaver koji je dobio ime po franjevačkom samostanu sv. Franje Ksaverskoga. Crkva je sagrađena još 1752. godine. Obnovljena je 1925. u čast proslave 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva. Posebno je zanimljiv križni put na kojem je uz Isusovu golgotu na pojedinim postajama poistovjećena i golgota hrvatskog naroda u posljednjih dvanaest stoljeća.

Penjući se prema Šestinama izlazimo iz hladne zagrebačke magluštine. Sve je više sunca i sve se jasnije razaznaju krovovi, toranj i karakteristični plavi krov sa žutim cvjetovima, župne crkve svetog Mirka i mjesto gdje je nekad stajao dvorac Šestine, poslije nazvan Kulmerov dvorac. Na cesti prema crkvi stabla su se poput vojnika poredala u drvored. U sumrak kroz male povišene prozore u crkvi probija slabo svjetlo. Po cijelom kraju oko Šestina počinju se javljati tajanstveni noćni šumovi. ili to ipak samo vjetar njiše suhi list kukurozovine.

U početku je župna crkva sv. Mirka bila mala crkvica, Godine 1720. dozidane su joj dvije kapele. Godine 1889. dozidan je i piramidalni toranj. Crkva je temeljito obnovljena 1909. i proširena za dvije lađe. Župu je 1873. osnovao biskup Martin Borković, pavlin iz nedalekih Remeta. Šestinčani će vam se pohvaliti da je na njihovom groblju po vlastitoj želji 1896. godine pokopan popularni „otac domovine" Ante Starčević. U župnoj je spomenici zapisano da je za života Starčević tražio da u lijesu budu na njegovim nogama šestinske papuče, što je i učinjeno. Spomenik Starčeviću nalazi se nasuprot ulazu u crkvu. Otkriven je 1903., a isklesao ga je Ivan Rendić. Spomenik predočuje povijest Hrvata od vremena njihovog dolaska, pokrštavanja, prvih knezova Trpimira, Domagoja i Borne, hrvatskog kraljevstva pod Tomislavom, koji je 925. okrunjen za hrvatskog kralja na Duvanjskom polju krunom dobivenom od pape. Na spomeniku je lav spreman da zubima pregrize okove kako bi se oslobodio, a Vila Hrvatica

stisnutim šakama pokazuje spremnost da svlada sve one koji ugrožavaju samostalnost Hrvatske.

Ljudi su se u Šestinama bavili poljoprivredom a imali su i blago. Žene su prale veš i po tome su bile poznate u cijelom Zagrebu kao šestinske pralje. Muški su s konjima dovozili zamazani veš iz grada, a one su ga prale na potoku. Doma se paril veš u parionici s pepelom od drva i onda ga sušile. Zimi je bilo najgore. Muškarci su na potok donesli drva i grijali u loncima vodu da si one koje peru namaču ruke u toploj vodi. Veš su nosile sušit na Medvednicu gdje je bilo vedro i nije bilo magle.

Posljednji vlasnik dvorca u Mikulićima bio je 1945. Pongrac. Pongračev dvorac mlađi je od šestinskog. Tu su ljudi mogli zarađivati u kamenolomu u Mikulićkoj pećini. Dok su ljudi živjeli u zadrugama za stanovanje služile su kuće-domovi, građene od drveta, obično na kat. Na katu duž cijele kuće protezao se balkon otprilike metar širok iz kojeg se ulazilo u zadružne prostorije, glavnu hižu i sobe. Stupovi balkona bili su lijepo izrezani i ukrašeni. Kad je poslije Drugog svjetskog rata skupina Francuza potaknuta pisanjem u vodiču došla tražiti takve kuće, one su, među njima i ona Škrinjarićeva u Gornjim Mikulićima, već bile porušene. Od popisa težaka iz vizitacije 6. veljače 1746. godine sačuvana su do sad u Mikulićima prezimena: Noršić, Šipek, Čičko, Rajković, Maligot, Sobota, Suhina, Lis, Škrinjarić, Keleš, Vunarić, Galović, Grubišić, Fabijanić, Talan.

U Gračanima je nekad bila stara gradina koju je sagradio grof Prosenko tu gdje je danas gostionica Bošnik. Od dvorca danas nema više ni temelja. Crkva u Gračanima stara je više od 300 godina. Hrvatsko seljačko pjevačko društvo Podgorac osnovano je 1907. godine, a taj puni naziv upisan je na pročelju njihovog doma. Nama nije drago kad napišu da su nastupili Gračanci u šestinskim nošnjama, trebalo bi pisati nastupili su Gračanci u svojim nošnjama, kaže Rudolf Banić.

U Zagrebu se svake godine od 16. do 24. kolovoza održavao tzv. Kraljevski semen u čast Stjepana, kralja Ugarske. Sajmeni prostor nalazio se od Vlaške ulice duž cijele Draškovićeve do Glavnog kolodvora. Sa svake strane ulice poredali su se trgovci, lončari, postolari, licitari, kramari prodavači tekstila, pekla se kotlovina, točilo se vino pod šatorima. Ljudi iz Gračana išli su svaki dan na sajam. Zabavljali su se obično kod gostionice "Zebić".

Na kraju smo dohodočastili u prelijepu bijelu crkvu svetog Jude i Tadeja u Markuševcu začarani mirom i spokojem koji nam podaruje to sveto mjesto osjećamo dah prošlih stoljeća. Markuševec je od davnine bio poznat pod imenom Sveti Šimun sve do 16. stoljeća. Tada, prema predaji, dolazi na ovaj teritorij velikaš Markuscz koji novači na području župe Svetog Šimuna svoje sluge i kme-

tove za gospodarske i ratne svrhe. Prema tome njegovi radnici i vojnici bili su Markusczevi i tako se pomalo naziv mjesta mijenja u Markuševec.

Kao godina početka crkvenog života na ovom području spominje se 1076. Taj podatak navodi poznati historičar crkvene povijesti prof. dr. Krunoslav Draganović. Iako neki poriču taj podatak, pouzdano se može tvrditi da je župa svetog Šimuna i Jude Tadeja jedna od najstarijih u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Bilo kako bilo, 1976. godine u Markuševcu je proslavljena 900. obljetnica te župe. U pisanim izvorima crkva se spominje već 1328. godine u "Villa Sancti Symonis", a župna crkva u popisu Ivana arciđakona 1334. godine kao "Ecclesia sanctorum Simonis et Juda Apostolorum sub Montibus". Današnja crkva ima u zaglavnom kamenu nad glavnim oltarom uklesanu godinu 1476.

Stojimo pred crkvom, napajamo dušu ljepotom vizure krajolika. Oko nas breze i jele, svjedoci vremena, preko puta Hrvatski dom, a malo ispod tamburaški raj u kojem upravo danas vježbaju "Gazde". Na fontani ispred crkve proučavamo kamene odljeve s motivima iz bogate i burne hrvatske povijesti. Od davnine su u Markuševcu sela: Bačun, Markuševec Gornji i Donji, Štefanovec, Deščevec, Markuševečka Dubrava, Markuševečka Trnava, Bidrovec, Markuševečki Popovec. Posljednjih godina nastala su naselja Miroševečina i Medveščina. Nekad su kuće bile drvene i niske, uobičajeno su imale podrum. Danas stoji još samo gdje koja stara kuća. U obitelji Jantol bilo je dvadeset troje ljudi u jednoj kući, sad ih ima još 14. Svaka je obitelj imala kravu sad ima samo četiri-pet krava u cijelom kraju.

Markuševčani su oduvijek bilo spretni i vrijedni. Prije Drugog svjetskog rata bili su uglavnom zidari i cimermani. Sada ima dosta bravara vrlo poznatih. Tu je dolazio i Dragutin Domjanić i spjevao je pjesmu "Kapela pri Svetom Šimunu" koja završava: "Majka božja, a kaj bi te ja molil? Ni treba niš povedat, ti sama znaš če hoćeš vu srce mi pogledat".

"Cvijeće je u Markuševcu veliki biznis", piše Olga Supek-Zupan. Markuševčanke su poznate kao glavni proizvođači cvijeća za potrebe Zagreba. Prodaja povrća na zagrebačkim tržnicama također je njihov posao. Kad smo to popodne prošetali Markuševcem na kraju ulice pred kojom se po broju lokala, kafića i gostionica može sakriti Leibnitz i Nagykanjiža, iz vrta pokraj jedne kuće izlazi prelijepa djevojka s naručjem prepunim žutog, crvenog i plavog cvijeća kao da kaže: - Evo ja sam vam ilustracija za ovaj vaš napis.

Opisujući narodne nošnje okolice Zagreba Katica Benc-Bošković konstatira da muškarci u ovim krajevima postupno napuštaju narodnu nošnju između dva rata. Žene su zadržale narodnu nošnju znatno dulje. Tradicijska nošnja okolice Zagreba pripada panonskom tipu. Osnovni dijelovi te nošnje izrađivali su se od domaćeg lana ili konoplje. Muška i ženska nošnja slikovite su jer su detalji na odjeći vezeni ukrasi, crvene marame, razne brokatne vrpce, podvezice te opanci

od žute kože. Prema svemu, to bogatstvo i šarenilo boja oblikovalo se koncem 19. stoljeća.

Jedne kasne prohladne markuševečke noći završili smo svoje skitnje podsljemenskim slikovitim naseljima u koja se treba vraćati. U tim mjestima naći ćete otok spasa i poistovjetiti se s rodnom grudom. Možda treba ova podsljemenska mjesta uključiti u Matošev velegrad, ali to treba činiti vrlo nježno i oprezno da se osnova sačuva. I treba ne samo iz sentimentalnosti sačuvati šestinski kišobran i škrljak, makar oni iz Gračana, Markuševca i Mikulića misle da je riječ o njihovom škrljaku.

NA METI ČISTAČA CIPELA

Dinka Borota, Zagreb

Pijem kavu na Plesu (bio i ostati će), oderali me za 20 kn i ljutim se na naše, sunce im. Uzgred rečeno, pet dana kasnije kavu plaćam 3,50 €. Šutim, jer to su njihovi, a ovo su moji. Tuđe poštuj, po svojem pljuj!

Pijem pivu u avionu pa zaspim jer sam naučila kako se uspavati. Stojim i gledam oko sebe, ovaj tip me čudno gleda, a i onaj - Mala, niti te itko gleda, niti si zanimljiva. Gasi čik i idemo na metro. Pije mi se kava i gladna sam. - Sve sam to ja, **solo putnica** na (ne)djelu.

Kako to izgleda, barem u mom slučaju. Karta mi je strana, a ruku na srce, niti se trudim čitati ju. Pola sata hodam okolo-naokolo i vrtim se u krug, uđem u prvi hotel i ponosno kažem - Ja sam se izgubila! - a hostel u ulici iza ugla. Moje crvene lasi nekada je plava boja krasila, bit će - posljedice su trajne!

Güzel kız, da se upoznamo, Ja sam Istanbul, drago mi je…

A ja sam Dinka iz Zagreba. - *Güzel kız*, poznam tvoje prostore, vraćaju me u davnine kada mi ime bijaše Konstantinopol, a vaši vojnici zaustaviše naše osvajanje te 1593. godine. Kaži, kako je Sisak, pita li za mene? *Güzel kız*, plavo oko moje, dobro mi došla!

Kontam uz kavu kuda krenuti pa gledam u kartu, pišem na papir, a koji će mi i taj plan, ʻvako i ʻnako ću po svome. Nešto se prelomilo u meni, prestala sam trčati za tim što je hit i što treba vidjeti. Danas se gubim po ulicama i hodam bez karte, danas sam luda, a Bog čuva luđake.

Žena koja sama putuje na oprezu je duplo, a odabir mjesta za ručak ili večeru uvijek je izazov, pogotovo u zemljama kada svi skaču ispred tebe. Snašlo me da skaču ispred mene i pitaju me jesam li sama, nude mi besplatne večere i pića, grad pokazati žele, ma zvijezde će s neba skinuti. Ti si bio najmirniji i dobro sam te

odabrala.

- *Şehzade* džamija je drugačija, posebna. - priča mi. Tko je pratio Hurem znat će, tko nije, piši kući propalo! Princ umre, a Sulejman reče: „ Izgradite džamiju njemu u spomen!". Bijaše to Mehmet, najstariji sin Hurem i Sulejmana.

Jest, posebna je dok sjedim u vrtu i slušam poziv na molitvu. Jeste posebna je jer se dio mene slama, dio mene koji je uporno bježao, a sada je kucnuo čas za sastanak naš. Pustim suzu, dvije, tri, ma lažem - isplačem se k□o kišna godina pa mi vrijeme poći popiti, čaj ili pivo?

- Sviđaju mi se tvoje ulice, šarene su i spoj Istoka i Zapada. Sve je izmiješano, a opet skladno.

- *Güzel kız*, svaka žena me zavoli pa kao i svako žensko, nestane.

- Kad bi tvoje ulice pričale, čiju životnu priču bi ispričale?

- *Güzel kız*, gledaj, slušaj!

Rado viđen na ulicama, simbol prošlosti i davno izgubljenih vremena. Hodam, odjednom čistina i nas dvoje, ispadne mu četka, a kako će bez nje cipele čistiti, pa ga zovem, red je. Njegov pogled u moje čizme uprt, vala k'o da sam polje pregazila pa se posla hvata. – Ne! - kažem jer znam što slijedi i dok zbrajam lire u džepu on mi tužnu priču priča i hoće 20 €. K vragu, nigdje nikoga, dajem mu 20 kuna, psuje me, a ja hodam što brže od njega.

- *Güzel kız*, još voliš moje ulice?

- Da! Uostalom koja je razlika između tebe i Pariza?

O mačkama i psima

Dok pišem tekst slušam radio: „U Iranu zabranili pse kao kućne ljubimce" i zapad se čudi pa uslijedi stotine komentara. Mačke su simbol grada i psi također, mačke su umiljate, a psi namrgođeni. Mačke i psi su posvuda, prvih je više, a drugih manje, prvo je sveto, a drugo vražje! Mačke su svete životinje u islamu, a izreka kaže: „Ubiješ li mačku, Alah ti oprašta ako džamiju izgradiš."

U Islamu mačke su čiste, one štite i brane. A psi, što je s njima? Pas je prljav, a prema nekim vjerovanjima pas u kući sprječava dolazak anđela. Zašto? Njegova slina je nečista, uprljat će molitveni sag i okaljati najsvetije mjesto u kući. Na Zapadu je pas čovjekov najbolji prijatelj, na Istoku je zao. Na Zapadu je plavo oko čisto i nevino, a na Istoku…

- Imaš jako lijepe oči. Ja volim plave oči, tako su čudne i tako im je teško odoljeti. Dok mi priča gledam ga kako se gubi u mojim očima pa mi dođe da naočale stavim. jer čitala sam o plavim očima u islamu. Plave oči su zle oči, kažu stara vjerovanja i smijem se jer što ti je ironija sudbine. Što ćeš kada kucne čas za

sastanak naš i pogledaš u moje plave oči…

Vamo tamo, suvo mokro

Osuši mi se grlo i vječno muku mučim s tom vodom, nikako se napojiti. I tako ja tražim vodu, a on zapeo k'o sivonja pa mi hoće prodati nakit ili tepih, ne znam, nisam ga slušala. Oko mene divlji zapad na četiri kotača pa kontam - ako sam ikada pomišljala počiniti samoubojstvo, eto mi prilike.

Napojila se jesam, pa se mobitela uhvatila i dok tražim najbolji kut slikanja pravo na njega naletim, prodavača nakita ili tepiha. Pa gledamo u Plavu džamiju i šest minareta koji su prema legendi nastali zbog nesporazuma. Sultan htjedoše zlatne minarete, a arhitekt čuo šest pa izazvao problem u Meki. Dodao sultan još jedan minaret džamiji u Meki i riješio problem.

Dok gledamo, on priča o mojim plavim očima i poziva me na kavu i ručak. O sunašce, kud ćeš na me? Priča o pet stvari koje treba probati u Turskoj. Zapamtila sam hranu i zadnju, strastvene turske muškarce. Smijem se jer mi baba kazala - Ćerce moja, pamet u glavu, a dolje što uđe!

On ode desno, a ja lijevo i završi romantika na turski način. Dolje suvo, ali grlo pivom namočeno.

Pametna za kraj

Pijem kavu, brojim sitno do povratka i gledam u Bospor…

- *Güzel kız*, vražje oko moje, odlaziš? Žene! Zaljube se, a drugom se vraćaju. Znaš, vječno ćeš me se sjećati i svakog dana na me pomisliti kada se u 14h oglasi malo zvono katedrale. *Güzel kız*, poznam tvoje prostore, svakog dana slavite svoju pobjedu i naš poraz.

Pijem kavu, brojim sitno do povratka i gledam u Bospor…

RASKRIŽJE MISLI I DODIRA

Biserka Goleš Glasnović, Zagreb

Križevci su grad bogate prošlosti i multikulturalnosti, grad znamenitih ljudi i građevina, lijepih ulica, trgova i crkvi. No grad koji je dobio statut 1252. sačuvao je vrlo malo svojih izvornih svjetovnih i sakralnih spomenika. Ipak, grad ne čine samo spomenici, već prije svega ljudi. U srednjem vijeku Križevačka županija jedna je od najvećih u Hrvatskoj i u njoj se održavaju značajni sabori plemstva. Ako nacionalna povijest i nije dovoljno sigurna, usmena predaja stoljećima prenosi vijest o krvavom saboru križevačkom koji se dogodio u crkvi sv. Križa gdje je pobijeno hrvatsko plemstvo koje se nenaoružano odazvalo saboru. U Križevcima je na izmaku renesanse rođen i Marko Križevčanin, svetac koji je pogubljen jer se nije htio odreći svoje vjere, ali ne samo svetac već i *homo universalis,* svećenik, duhovnik, magistar filozofije i fizike.

O građanskoj tradiciji Križevaca svjedoče Križevački statuti iz 18. st., zbirka pravila o ponašanju za stolom u prigodi nekog slavlja napisana na kajkavskom jeziku. Da bi se postalo dio *pajdašije*, mora se ispiti *hižna kupica* (posuda iz koje se ispija zdravica), *bilikum* ili *svrablivec* (zanimljivo je da se taj izraz pojavljuje i u kajkavskom jeziku Tituša Brezovačkog). Prema Statutu, tri su zdravice obvezne, domovini, pajdašiji i ljepšem spolu. Hižni pak protokol u koji se zapisuju znamenite kućne zgode *fundamentuš* je pajdaškog spravišča. Kako su stari purgeri križevački *bili mekog i mirnog značaja i ljubili red vu celom svom življenju kak i vu veselom pajdaštvu*, odredili su da pri svakom stolu treba biti *starešinstvo* u kojem je prva glava *stolnoravnatel*, uz njega *oberfiškuš* zatim *fiškuš* pa *popevač*, *govorač*, *čuturaš* (*barilonosec* ili *peharnik)* i *vunbacitel*. Iz Hižnog protokola *o dogodovčinama hiže Štefa Jambreka* saznajemo kako je na dan 15. miholščaka domaćin zapisao, nakon što je odlučio da krštenje mošta bude u njegovoj kući: ..*Ja se bum pobrinul da si naši pajdaši i pajdašice buju pri nami, a gazdarici je red da nam mam sutra dene tri guske, dva purana i pet rackov šopati, tak da mlinci ne buju*

suhi. Zanimljivo je da su u ovim zapisima sačuvani stari kajkavski nazivi za mjesece: malobožičnak, svečen, malomešnak, miholščak i sesveščak.

Ovim izletom nastavili smo program u kojem nastojimo vratiti ugled starim hrvatskim gradovima i pokazati njihovu vrijednost unatoč dugom zanemarivanju njihove povijesti i hrvatske građanske baštine. Program nadopunjuje odlično osmišljene i organizirane izlete planinarenjem koji se vode motom *U zdravom tijelu zdrav duh*. Hrvatski putopisac i zaljubljenik u hrvatsku baštinu Branko Fučić rekao je: *Domovina se ljubi nogama*. Poznatoj krilatici dodajemo i ideju *U zdravom duhu zdravo tijelo* te planinarenju pridružujemo i hodarenje hrvatskim gradovima i istraživanje njihove povijesti.

U križevačkoj Gradskoj kavani sastajemo se s domaćinom, vodičem Krunom Đurecom i dogovaramo razgled grada. Gospodin Đurec dobronamjerno prihvaća sve naše prijedloge pa se razgled grada uz njegovo vodstvo pretvorio u dijaloge u kojem su sudjelovali članovi naše družbe. Vanjski izgled Gradske kavane vrlo je neugledan, poput starog samoposluživanja, no unutrašnjost je neočekivano otmjena i mogu se okusiti stare gradske poslastice poput sacher torte, doboš torte, kesten pirea…

Krenuvši prema glavnom trgu, zastajemo ispred mnogih spomen-obilježja poznatim Križevčanima. Upravo saznajemo da se u jednoj od kuća rodio Marijan Detoni, hrvatski slikar. Lijepe kuće oronulih su fasada, no nisu napuštene, u mnogima su u prizemlju trgovine.

Veliki križevački trg s prostranim parkom uokviruju stare zgrade s nekoliko praznina koje upozoravaju da je nešto iz gradskog sjećanja zauvijek nestalo. U slici središnjeg gradskog prostora ističe se nedavno obnovljena sinagoga. Lijepa zgrada sinagoge izgrađena je 1895., njezin interijer je uništen za vrijem Drugog svjetskog rata. Nakon rata zgrada je vraćena Židovima i prodana Kotarskom narodnom odboru. Danas je u njoj smješten Turistički informativni centar.

U lijepom parku križevačkog središnjeg trga skupljamo se oko spomenika Marcelu pl. Kiepachu. Iz zapisa križevačkog purgera Ivana Mihalića, saznajem zašto je park tako udaljen i nepovezan s zgradama do njega. Porušene su stare aleje kestenova na Nemčićevu trgu. No nama posjetiteljima u tim novim vidicima u kojima nema sjene i ptica za kojima žali gospodin Mihalić, otvara se prekrasan spomenik hrvatskom književniku, pjesniku i putopiscu Antunu Nemčiću Gostovinskom čiji autor je hrvatski kipar Rudolf Valdec. Na vitkom elegantnom postolju sa secesijskim ornamentom krasna je glava dugokosog sanjara i čini se kako njegova osamljena uspravnost pojačava nedostajanje stabala i ptica pa i onog goluždravog gavrančića koga je gospodin Mihalić pronašao u krošnji srušenog stabla čuvši tužno graktanje njegovih roditelja beskućnika.

U Likovnoj galeriji na Nemčićevu trgu otvorena je izložba Križevci u velikom ratu. Teško je vratiti sjećanje na sve poginule stanovnike ovoga kraja jer ono je u novim državama bilo posve neprimjereno. Na križevačkom groblju sahranjena su samo četiri poginula Križevčana. Jedan od njih izumitelj je Marcel pl. Kiepach. No zanimljivo je da su križevački Židovi odali počast svojim poginulim vojnicima u Prvom svjetskom ratu podigavši im skupni spomenik na križevačkom groblju.

Marcelu pl. Kiepachu podignut je spomenik u središtu gradskog parka. Budući da je obilježen u povijesti znanosti kao *čudo od djeteta i znanstvenik u kratkim hlačama*, u novim križevačkim vidicima njegov je spomenik vrtuljak na kojem se vrte djeca. Pri tome pokreću dinamo u podnožju te se tako pali led rasvjeta na nogostupu koji vodi do njega. Što brže vrte, sve se više lampica pali. Neki to vide kao još jedan promašaj križevačkih novih vidika jer smisao Kiepachova dinama upravo je u tome da daje ravnomjerno napajanje strujom pa ga je tako bilo moguće u njegovo vrijeme koristiti u automobilima i željezničkim vagonima. Također se pitaju kako objasniti da u Berlinu Kiepachu dragovoljcu nisu odobrili odlazak u Prvi svjetski rat zbog mladosti i budućeg prinosa znanosti, a ovdje su ga primili i poslali u preranu smrt. Marcel Kiepach poginuo je na galicijskom bojištu u 21. godini života.

Na obnovljenim gradskim trgovima na kojima su nestala stabla i ptice, najsnažnija je, nekako mrka i velika poput grdosije, zgrada Hrvatskog doma. Građena je početkom 20. st. prema nacrtima arhitekta Stjepana Podhorskog koji je sudjelovao i u obnovi crkve sv. Križa. Nastala je na mjestu stare Narodne čitaone, a i danas služi sličnoj svrsi, u njoj se održavaju kulturni programi, kazališne predstave i koncerti. U njezinoj eklektičnosti nastoje se pomiriti različiti ponovljeni stilovi, masivnost gotike, ravnoteža renesanse, izduljenost gotike i gotičke rigalice te aktualni secesijski ukrasi na izduženim prozorima. U uličicama povučenim od velikog gradskog trga lijepe su obiteljske kuće i dvorišta ograđena starim kovanim ogradama. Ponegdje zahrđalim od neotvaranja i hladnim krovovima na koje se nastanila mahovina.

Vrativši se u glavnu ulicu, zastajemo pred pavlinskim samostanom i crkvom sv. Ane čija je izvorna barokna struktura obnovljena prema nacrtima Hermanna Bolléa. Ispred crkve je bista dr. Stjepana Kranjčića, križevačkog župnika na glasu po dobroti, duhovnosti, književnom radu te asketskom načinu života. Nakon njegove smrti vjernici hodočaste na njegov grob, a njemu u počast već desetak godina održavaju se Susreti hrvatskog duhovnog stvaralaštva u različitim žanrovima: poezija, kratka priča, putopis, esej i monodrama.

U Križevcima se do danas sačuvala jedna od rijetkih pošteđenih od požara i nemara, kuća Karas. Godina rođenja na njezinu portalu 1796. svjedoči o bur-

nom i dugom životu u kojem je služila različitim svrhama: pavlinski hospicij, prva ljekarnica, gostionica. Danas je u mirovini i čuva skupljeno blago križevačke baštine. U njezinom razvedenom prostoru smjestio se Gradski muzej.

Koliko su ilirci bili prisutni u Križevcima svjedoči Narodna čitaonica koju su osnovali ovdje, a još jedna ploča koju otkrivamo na zgradi na putu prema grkokatoličkoj Katedrali. Riječ je o ilircu, političaru, znanstveniku i gospodarstveniku, velikom županu križevačkom Ljudevitu Vukotinoviću. U glavnoj ulici koja je nekad povezivala Gornji i Donji grad mnoge su historicističke zgrade oronule, neke na rubu urušavanja. Na jednoj zaobljenog pročelja, nekad ljepotici, roda je savila gnijezdo beznadno čekajući povratak svojih domaćina. Postoji li još križevački gradski krov na kojem je bio postavljen metalni znak iliraca: šestokraka zvijezda s polumjesecom i rodna kuća pjesnika i filozofa Franje Markovića iz 1798.?

Našim pak kemičarima, inženjerima i znanstvenicima zanimljiv je podatak da se u Križevcima 1907. rodio Emil Bohutinski, autor biste Nikole Tesle koju je 1932. naručio tadašnji dekan Tehničkog fakulteta u Zagrebu Vladimir Njegovan. Brončani odljev izvornoga djela danas se nalazi na FER-u, a izvornik u Tehničkom muzeju u Zagrebu.

Jedan od najljepših i najstarijih sakralnih spomenika Križevaca crkva je sv. Križa i zasigurno ne zaslužuje okruženje u kojem se danas nalazi. Smjestivši se u crkvenom dvorištu zamalo ispred njezina ulaza nameće se jedna nimalo skromna obiteljska kuća, a iza izvorne gotičke apside nečije je privatno smetlište. Ugodno je vidjeti njezine izvorne gotičke dijelove koji svijetle iz davnine: slavoluk, prekrasni gotički svod s figuralnim konzolama, dovratnik s godinom 1498. Gotički kipovi Marije i Ivana sklonjeni su u Gradski muzej. S razlogom jer je oltar Francesca Robbe iz 1756., donesen iz zagrebačke Katedrale, oskvrnut nekoliko puta. Iz Abrahamove ruke nestala je sablja, a također i metalni korpus s raspela na vratašcima tabernakula. I doima se nekako zapuštenom, iako je obnavljana. Ne pristaju joj neoromanički dijelovi koji su nastojali popuniti izgubljeno. Njezinu elegantnu unutrašnjost nasreću nije narušio dekorativni prikaz Krvavog sabora križevačkog Otona Ivekovića. Baš nasuprot njegova tragična epičnost i crveni tonovi ispunili su bjelinu koja zjapi između nas i naše daleke neistražene povijesti.

Grkokatolička katedrala na kraju je grada u okruženju skromne već pomalo ruralne arhitekture. Izdvaja se svojom raskošnom arhitekturom, oslikanim fasadama, nizovima stupića i neogotičkim stilom u kojem su vidljivi prsti majstora Bolléa. Izgrađena je 1777. na mjestu stare franjevačke crkve. Urešenost i kićenost u unutrašnjosti još je naglašenija geometrijskim i cvjetnim ornamentima. Modar svod ukrašen je zvijezdama. Ikonostas je oslikan slikama poznatih hrvatskih slikara Celestina Medovića, Ivana Tišova, Bele Čikoša- Sesije i Ferde Kovačevića. Na raskošnom lusteru na limu su oslikani dvanaestorica apostola, rad Josipa i Marije

Bauer. Na desnom zidu ispod pjevaonice (u grkokatoličkim crkvama pjevaju svećenici i vjernici i ne koriste se instrumenti) s imenima sahranjenih u katedrali od braće augustinaca, franjevaca do grkokatoličkih biskupa, prepošta, arhiđakona i kanonika. Među njima (s)pokojnima čitam i ime Janka Goleša, prepošta, jednog od mojih predaka. Na križevačkom crkvenom groblju sahranjen je još jedan iz istog roda aktuar Milko Goleš. Sestra bazilijanka, naša domaćica, radosna je zbog našeg zanimanja te nam s posebnom posvećenošću govori o katedrali i povijesti biskupije. Odazvala se i molbi da izmolimo Očenaš na staroslavenskom, čija se grkokatolička hrvatska inačica vrlo malo razlikuje od čakavske. Provela nas je i lijepim i urednim muzejom u kojem je liturgijsko posuđe, odjeća, ikone i ostavština pojedinih biskupa i hrvatski grbovi koje sa zanimanjem izdvaja i fotografira naš suputnik i sugovornik, istraživač hrvatske baštine prof. Žubrinić.

Zahvaljujući druženju i razmjenjivanju misli pri dodirima s (ne)poznatim detaljima grada, raskrižju različitih kultura, otkrivali smo zakriveno te upoznali mnoge zanimljive jednostavne ljude: vozača Srećka čije kašnjenje nije izazvalo ljutnju, vodiča Đureca koji je sa simpatijom priznao kako je učio od nas, sestru Magdalenu koja je zračila posvećenošću Bogu, ali i svakodnevnom običnom poslu, a na kraju podnijeli i glazbenika Klaudija koji je nastavljao uporno svirati unatoč žestokim kritikama.

NOVE SKITNJE PO TUROPOLJU

Katja Matković Mikulčić, Velika Gorica

Nitko više neće napisati takvu posvetu Turopolju kao što je to učinio Matko Peić u svojim *Skitnjama* davne 1967. godine. Prošlo je više od pola stoljeća od tada, Matka nema već punih 20 godina. Prestale su njegove skitnje, osušila se tinta s njegovog pera koje je fotografskom preciznošću opisivalo svaki detalj njegovih putovanja. Vidljivo je da je obožavao putovati, upoznavati nove krajeve, ljude, običaje i bilježiti utiske. U njegovim opisima naselja i predjela kojima je prolazio nanizao je toliko romantičarskog zanosa, opisa, da čovjek poželi izabrati neko turopoljsko mjesto za svoj dom. Ja nisam u stanju tako romantičarsko zaneseno pisati, niti u žurbi svakodnevnice mogu obići sva ona mjesta koja je on posjetio i kićeno ih opisivao kao što su kićene turopoljske nošnje ili oslikane oplate u malim drvenim baroknim kapelicama. Njemu u spomen odlučila sam krenuti po Turopolju i zabilježiti nešto od onoga što je od starog Turopolja ostalo danas.

Ako želite obići Turopolje imate dvije mogućnosti izbora: lokalni autobusni prijevoz (o kojem bi se mogao napisati roman) i osobni automobil. Već na samom početku putovanja počinju razlike u sagledavanju kraja kroz koji prolazite. Matko putuje fijakerom i pomno promatra turopoljsku ravnicu kroz koju prolazi, osluškuje cvrkut ptica, gleda ratare na poljima i oblake koji promiču nebeskim svodom. On osjeća mirise štala, povjetarac koji se provlači kroz lišće stabala, Odru koja se lijeno vuče a njezin mir remeti tek pokoji ribič.

Iz osobnog automobila, kako ja putujem, sve promiče brzo kao i čitav naš današnji način života. Kao da nemamo vremena na kratko se zaustaviti, udahnuti, upiti sliku pejsaža svojim očima a ne zabilježiti je novim mobitelom i brzo produžiti dalje.

Krenula sam rano u jutro. Turopoljska ravnica je bila prekrivena tankim slojem maglice koja se mjestimice kidala pod naletom sunca koje se pomaljalo na istoku. Tek poneki ratar bio je na njivi. Nekad zelena i obrađena polja danas su

većinom zarasla u drač i koprive. Ptice nadlijeću polja u potrazi za hranom. U zraku se još osjeća jutarnja svježina od preostalih kapljica noćne rose. Kad se magla na nekim mjestima potpuno razišla ukazalo se nebesko plavetnilo, zračna staza za avione koji slijeću i uzlijeću sa obližnjeg aerodroma.

Turopolje je povijesna pokrajina koja se prostire južno od Zagreba pa sve do Siska, kraj plemenitih i ponosnih ljudi. Ovdje se stoljećima ratovalo jer je ono bilo „predziđe" Zagreba. Dolazile su i odlazile vojske, palila su se sela, odvodili ljudi u ropstvo, pljačkalo ono malo „*bokčije*". Unatoč svemu ono je opstalo. Nema više onih gustih, dubokih, mračnih hrastovih šuma koje su se protezale od Plesa do Siska i koje su davale materijal – hrastove „*planjke*" za gradnju skromnih „*hiža*", čardaka, plemenitaških kurija i jedinstvenih drvenih kapelica. Od te nekadašnje drvene baštine ostalo je malo, nekoliko kurija i čardaka te jedanaest drvenih kapelica. Nestali su i njihovi graditelji koji su svoje znanje prenosili s koljena na koljeno a onda odjednom, više nije bilo zainteresiranih. Počele su nicati kuće od cigle i betona.

Kurilovec

Prolazim Kurilovcem, nekad naseljem za sebe, a danas u sastavu Grada Velike Gorice. Ime je dobilo po kurijama kojih je u prošlosti bilo puno, nanizanih uz potok u ljupkom redu. Ljudski nemar i vrijeme rastočili su ove građevine i zauvijek ih zbrisali s lica zemlje. U jednoj od njih se igrao Josip Jelačić, kasnije ban hrvatski. U kuriji obitelji Pogledić bila je jedna od najbogatijih knjižnica u Turopolju. Josipovićeva kurija bi se još mogla spasiti kad bi za to postojao interes. S njihovim nestankom otišao je u zaborav stari način života. Umjesto starih drvenih kurija nanizane stoje nove zidanice šarenih fasada, s balkonima, plastičnim prozorima, opasane ogradama na kojima često stoji pločica OVDJE ČUVAM JA!

Mraclin

Kad je 1862. godine selom protutnjio prvi vlak na pruzi Zagreb–Sisak promijenio se život u tom turopoljskom naselju. Vlak je u selo doveo zdravstvenu ekipu dr. Andrije Štampara koja je realizirala projekt asanacije mjesta u kojem je vladala tuberkuloza, tifus, šarlah zbog nehigijenskih životnih uvjeta. Selo nakon toga započinje novi život. Mraclin je turopoljska škrinja koja stoljećima čuva neispričane priče, selo čardaka koji dokazuju vjekovnu čovjekovu težnju da svoj dom učini što ljepšim. Odolijevaju godinama, bore se s crvotočinama ali brojni čardaci još uvijek stoje kao spomenici ljudskog rada, mašte i ljubavi. U jednom takvom čardaku živi hrvatski književnik Ratko Cvetnić koji me je podsjetio na dvadeset

godina od odlaska Matka Peića. On, zaljubljenik u Turopolje, u baštinu svojih predaka različitim „s*pelancijama*" vadi kao „*rubeninu*" iz škrinje, zaboravljenu ili prešućenu baštinu, običaje, kazivanja i izvornu pjesmu. Trebalo bi biti više Ratka po našim mjestima!

Buševec

Stižem do Buševca. Spominje se još daleke 1459. godine. I u njemu tek po koja drvena hiža ali zato ponosito stoji drvena kapela sv. Ivana Krstitelja. Izvana se kapela doima jednostavnom drvenom građevinom gotovo poput seoskih kuća ali kad se uz škripu otvore njezina vrata pred vama će se ukazati jedinstveni barokni oltar, rad potekao iz radionice baroknog majstora Mihaela Komersteinera, s trodijelnim retablom i ukrašen bogatom rezbarenom vegetabilnom ornamentikom, koji natkriljuje „*nebo od dasaka*" (M. Peić) na kojem stoluju četiri evanđelista, sv. Petar i neizostavno sv. Juraj, zaštitnik Turopolja. Gotovo da nema kapele i crkve u Turopolju da se tamo ne pojavljuje ikonografski prikaz sv. Jurja, sveca – ratnika kojeg slavi cijelo Turopolje, jurjevskim svečanostima.

U Buševcu se uvijek nađe razloga za slavlje. Ogranak Seljačke sloge dogodine obilježava 100. obljetnicu svog osnutka koji je u stoljetnom djelovanju kroz pjesmu, ples i dramski izraz sačuvao svoju kulturnu baštinu. Ovdje se više od stoljeća pjeva, pleše i glumi i cijelo selo u tome sudjeluje.

Vukovina

Kad se iz daljine približavate naselju Vukovina uočavate baroknu ljepoticu, crkvu Pohoda Blažene Djevice Marije. Od davnine je to proštenjarska crkva na putu prema Remetama i Mariji Bistrici u koju se za Veliku Gospu slije svijet iz cijelog Turopolja koji moli za „*spaz Vukovinske Marie*" (Juraj Habdelić). Osim molitve i prošnji neizostavno se tu nađe medenjaka, gvirca, drvenih igračaka ali i američke vune (kako se vremena mijenjaju!). *No, gdo ni popil gvirc pod šatorom na Veliku mešu ne zna kaj je propustil.* Ovo slatkasto medno piće najbolje osvježava u vruće ljetne dane.

Nedaleko od ove ljepotice stoji oronula kurija Alapić s tornjićem na krovu. Nekad sačinjena od drvenih planjki a kasnije ožbukana, s koje danas otpada žbuka pa se vidi presjek građe, vapi do neba za obnovom i nadamo se da ju neće sustići sudbina brojnih drugih kurija u Turopolju. Ona toliko toga može ispričati o prošlosti ovog kraja. Oko nje postavljene su metalne skulpture kipara Mladena Mikulina koji u kući nedaleko kurije ima atelje u kojem stvara skulpture od kojih mnoge krase, trgove i gradove u zemlji i inozemstvu. On se 1981. godine zaputio

u Pariz da bi na groblju Père Lachaise postavio bistu Jima Morrisona, rano preminulog pjevača grupe Doors, svog omiljenog glazbenika.

Staro Čiče

Po današnjem izgledu ne bi se reklo da je to staro naselje. Lijepo nanizane kuće, s uređenim okućnicama dočekuju skitače. Kako stare crkvene knjige navode, u Starom Čiču se prije 410. godina rodio veliki Juraj Habdelić, isusovac, književnik, propovjednik i leksikograf. U mjestu je podignut lijep spomenik, rad akademskog kipara Mladena Mikulina. Padaju mi na pamet riječi iz njegovog „Zercala Marianskog":

„S fundamenta ispeljana
Hiža ova i zidana
Ako nekom ni po vole
Nego mu se hoče bole
Naj nam ovu tak ostavi
Sebi svoju naj popravi"

U starom drvenom župnom dvoru sačuvana je iznimna knjižna građa koju su s velikim marom skupljali župnici Juraj Rusan i Nikola Folnegović, da bi kasnije dio najvrednijeg fonda prenesen u današnju Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti.

Pleso

U ovom mjestu nekad je bilo puno kurija a danas umjesto njih ima nekoliko hotela koji se naslanjaju na goste zračne luke koja se sada odmaknula od samog naselja. U jednoj je kuriji živio Aleksandar Brešćenski, ugledni hrvatski profesor, pravni pisac, rektor Sveučilišta u Zagrebu i veliki katolički intelektualac koji je zbog toga dugi niz godina bio prešućivan. Tek jedna mala ulica nosi njegovo ime.

Na Pleškom polju stoji drvena kapela Ranjenog Isusa, jedna od malobrojnih sačuvanih. Samo ona zna koliko je kroz minula stoljeća upućeno molitvi „*trpećem Jezušu*". Nekad je samovala nasred Pleškog polja, danas je ostala uz široku, brzu cestu. Lijepa u svojoj jednostavnosti koju ne mogu zapaziti oni koji „konjskim" brzinama jure ne osvrćući se na nju.

Donja Lomnica

Neka je Donjom Lomnicom i okolicom skitao, zapisivao i crtao donjolomničku baštinu Vojko Miklaušić i tako je zauvijek sačuvao od zaborava, ukoričenu u knji-

gu „*Plemeniti puti*". Donju Lomnicu valja posjetiti zbog kurije Modić–Bedeković sagrađene 1806. godine. U hladu lipe, koja je u vrijeme cvatnje širila opojan miris, odmarao se i Matko kao i brojni drugi koji su ovamo navraćali na ladanje. Za jedne oluje grom je porušio to simboličko slavensko stablo. Danas oko kurije rastu biljke, skromni ostatci nekadašnjeg bujnog perivoja. Unutrašnjost kurije je nedavno obnovljena i svjedoči kako je nekad izgledao ladanjski život u Turopolju. U nju su navraćale eminentne osobe onog vremena glazbenik Franjo pl. Lučić, pjesnik Dragutin Domjanić, violinist Zlatko Baloković, književnik August Šenoa i dr. , gostili se domaćim jelima spravljenim u „*sukašnici*" na dvorištu i vinima s Vukomeričkih gorica. Danas samuje, ponekad oživi kad se u njoj održavaju neke svečanosti, a onda ponovno utone u san koji nas vraća u vrijeme kada se ovamo dolazilo u fijakeru (jedan stoji u predvorju kurije !) uživati u glazbi, raspravama i dobrom jelu kako to već biva na ladanju. Davno su utihnuli zvuci starog klavira i priče njezinih zadnjih stanovnica sestara Milke i Vilme Bedeković.

Donja Lomnica se danas bori protiv gradnje asfaltne baze u mjestu. Tko da još mari za ladanjskim vremenima kada surova stvarnost ugrožava življenje ovog naselja.

Lukavec

Što bi nam sve mogli ispričati zidovi ove jedine zidane utvrde u Turopolju kad prekoračimo njezina ulazna vrata iznad kojih ponosno stoji grb Plemenite općine turopoljske! U njemu se je branila i pisala povijest ovog kraja. Prvotno je to bio drveni kaštel, kasnije zidana utvrda, wasserburg, iz kojeg su vojničke čete kretale u ratove, najčešće za tuđe gospodare. U njemu je stolovala Plemenita općina turopoljska, birao se njezin župan na „*spraviščima*" te čuvao bogati „*arkiv*" i tako nekoliko stoljeća sve do 1848. godine. Izgubivši svoju funkciju počeo je propadati. Danas mu se postepeno vraća građevinski sjaj ali ne i namjena. Ožive ga povremeno neki događaji poput Jurjeva i Perunfesta o onda opet usne uljuljan pjesmom ptica iz obližnje šume ili zvukovima vilinskih konjica iz kanala koji opasuju dvorac.

Velika Mlaka

U Mlaki danas nema bara i baruština po kojima je ovo mjesto dobilo ime. Lijepo naselje u sastavu Grada Velike Gorice krase zidane kuće, lijepe okućnice, škola i dvije crkve, stara drvene barokna kapela sv. Barbare i nova zidana Srca Isusova. Drvena kapela sv. Barbare stoji kao usidrena Noina korablja usred betonskih zdanja i mada na svojim plećima nosi breme višestoljetne starosti

osvaja svojom graditeljskom ljepotom. Gradili su je domaći majstori „*paliri*" i u nju ugradili svoje znanje i vještine te umjetničku sklonost u oblikovanju drveta. Njihove vještine vidljive su i na drvenom čardaku koji stoji pored kapele a služio je kao župni dvor. Njegovo ulazno stepenište „*pristošek*" ukrašeno je poput drvene čipke. Unutrašnjost drvene kapela sv. Barbare oslikana je od stropa do poda, galerija od svetaca kojima su se molili mještani. Posebno dojmljiv je krilni oltar crkve na kojem su s jedne strane prikazani prizori Kristove muke a s druge strane mučeništvo sv. Barbare koja četiri stoljeća bdije nad ovim mjestom kao svjetionik i priča priču o vjeri i ljubavi, ne ostavljajući nikoga ravnodušnim zbog svoje raskošne ljepote koju je u drvetu stvorila ruka domaćih majstora.

Šćitarjevo

U svojim skitnjama dolazim do naselja koje bi trebalo biti na početku jer se povijest tamo počela brojiti još u rimsko doba kada su ga naselili rimski legionari. Bilo je to naselje visoko urbanizirano s kanalizacijom, termama i lijepim zgradama za stanovanje. Danas je od svega ostala hrpa kamenja i tek iz putokaza saznajemo kako je to izgledalo u prošlosti. Davno su kamenje iz tog razrušenog naselja razvukli stanovnici Turopolja za temelje svojih kuća. Tko zna što se još krije ispod turopoljske zemlje i njiva? Povremeno nešto otkopaju arheolozi i dodaju u mozaik povijesti ovog naselja koji se polako slaže, ali sve ide nekako polako, tromo kao i ne daleka rijeka Sava koja u svojim dubinama i rukavcima krije brojne tajne od kojih će mnoge ostati zauvijek skrivene. A neke će nakon stoljeća ponovno izroniti iz riječnog mulja poput panja stoljetnog hrasta koji je ležao tko zna koliko dugo u mulju rijeke da bi nakon toga bio konzerviran i postavljen kao spomenik ispred Muzeja Turopolja u Velikoj Gorici, središtu Turopolja koje svoj razvoj duguje upravo hrastu.

Dragi Matko,

Nemam vremena posjetiti sva ona mjesta do kojih ste Vi u svojim skitnjama navratili, odabrala sam neka od njih kako bih se prisjetila Vas koji ste prije pola stoljeća godina skitali turopoljskim krajolicima i ispisali najromantičniji putopis o Turopolju. Od tada se puno toga promijenilo. Živimo brže, živimo površnije i nemamo vremena za romantiku i Vaš stil pisanja. Kad biste Vi danas putovali istim stazama po Turopolju kao nekad biste li napisali isto onakav putopis? Teško mi je to zamisliti, ali romantik u duši uvijek ostaje romantik.

Pitanje je bi li Vas današnje generacije čitale s takvim ushićenjem kako smo to mi činili ?

NAVRAĆAM SE NA KRK S CRVENIM BOJOVNICIMA IZ HOREZMA

Retroputopis

Denis Peričić, Varaždin

Leonardu Eleršeku i Radu Žicu Mikulinu

Bog neka mi oprosti, tim više jer *znam što činim*: znam da ću u ovom putopisu na osebujan način nastojati razmotriti pretkršćansku baštinu otoka Krka, i to unatoč tomu što nam je upravo ovaj otok namro zaglavni kamen hrvatske pismenosti, izvorno uglavljen u *bogomdanoj* crkvi svete Lucije u Baški. Neka mi oproste i čitatelji, jer ovaj retroputopis pišem, eto – retroaktivno; koliko god *retro* bio u modi ili ne, odlučio sam se retrospektivno prisjetiti svojih hodočašća Krku i *hodoljublja* njime, od kojih je već proteklo dvadesetak godina, te ta ondašnja, prošlostoljetna svoja ophođenja razmotriti u svjetlu novih – a opet tako drevnih! – spoznaja kojima me obasuo rukopis knjige *Putom Sunca – Crveni bojovnici iz Horezma* pukovnika mr. sc. Leonarda Eleršeka i dr. sc. prim. dr. med. Rada Žica Mikulina, na kojemu njihovu opsežnom tekstu, dok pišem ovaj kratki zapis, krajem prevrućeg lipnja 2019. godine, ne na Krku nego u presparnom Varaždinu, Anita i ja radimo zadnje korekture u već prelomljenoj verziji. Dakle, kad god ovaj putopis bude objavljen, čitatelji će biti u mogućnosti usporediti moja promišljanja s već tiskanom spomenutom knjigom (u izdanju zadarskog ogranka Matice hrvatske), a koju temeljito preporučam svima – bez obzira na ovu moju reminiscenciju.

Radi se, naime, o polivalentnoj stručnoj monografiji koja prvi put javnosti donosi dosad nepoznatu (i jedinu pravu našu) pučku nacionalnu sagu – hrvatsku *Ilijadu*, hrvatsku *Kalevalu*, hrvatsku *Pjesan o Nibelunzima* – zvanu *Putom Sunca – Crveni bojovnici iz Horezma*, koju, *prepričanu na staroj puntarskoj čakavštini, po*

pripovjedaču Antonu Mrakovčiću Pavliću (1870. – 1953.) iz Punta na Krku, zapisao je godine 1951. dr. sc. Rado Žic Mikulin (r. 1936.) još kao gimnazijalac. Riječi svog djeda Antona zapisivao je točno onako kako je pripovjedač govorio, bez propitivanja toponimā, imenā ili događajā, bez dodavanja, oduzimanja ili mijenjanja smisla izrečenog. Sve što je Rado Žic Mikulin zapisao, njegov je djed pročitao i potom neke stvari popravio. Monografija, uza samu sagu i različita usmena pučka kazivanja novijih datuma, donosi i cjeloviti multidisciplinarni znanstveni aparat kojim se ovo nevjerojatno otkriće analizira do u svakovrsnih detalja, tvrdeći (a po meni i argumentirajući) da se radi o primjeru kolektivnog sjećanja prvih Hrvata na prostorima današnje Hrvatske – Krčana, koji su na naš otok pristigli iz Horezma, predjela između Aralskoga i Kaspijskog jezera, odnosno iz Horezmanskog/Horezmijskog Carstva, područja koje je obuhvaćalo i Mezopotamiju, gdje su obitavali, kako saga i knjiga kazuju, praočevi Hrvata još između 13. i 11. stoljeća *prije Krista*.

Rabeći (nadam se: ne i zlorabeći) svoj ekskluzivni suradnički uvid u ovo kapitalno djelo, u mislima se navraćam na vlastita zajednička Anitina i moja davna putovanja na Krk i diljem Krka, promišljajući ih sada iznovice kroz prizmu novih spoznaja koje su mi (sada već prijatelj) Leonard i poštovani dr. Rado omogućili knjigom koja bi mogla naglavce preokrenuti svaki kamen zaglavni naše poznate i nepoznate povijesti.

No rekoše neki ionako da je putopis *obolio od podmukle, smrtonosne bolesti: dosadan je*, pa da vidimo mogu li ovim pristupom nešto pritom promijeniti. U mislima se, dakle, navraćam na…

Dobrinj! Počinjem od najintenzivnijeg doživljaja, najčudnijega, najmanje bliskoga uobičajenoj predodžbi Krka kao turističkog odredišta. Daleko od Baške, Malinske, Omišlja, Njivica, Vrbnika *nad morem*, ključnog Punta i samoga stolnoga grada Krka – a opet tako blizu njih – Anita i ja uputismo se onomad, na izmaku prošlog stoljeća, onim zanosom koji samo mladenački elan i ljubav mogu proizvesti, u Dobrinj, onoga dana kad se ondje održavala (tranzitna) manifestacija Festival krčkog folklora.

Saga, naime, detaljno govori o pretkršćanskom panteonu iz Azije na Krk davnopridošlih (pra)Hrvata: Hrvati su iz Horezma *tisućama brodica* kroza sedam mora – Azovsko more (*Mićamore*), Crno more (*Tjernomore*), Mramorno more, Egejsko more, Sredozemno more (*Velmore*), Jonsko more i Jadransko more (*Sinjemore*!) – dovršili svoje *jiskanje za novon Hrvuaskon*, iskrcavši se na otoku Krku.

Posjetili smo feštu u Dobrinju i osjećali smo se kao da smo došli u drugi svijet. Neka se nitko ne uvrijedi (jer sad sve razumijem, i opravdavam!), ali uzalud – iako jedini pravi turisti – pokazivasmo iskaznice članstava u nacionalnom i svjetsko-

me muzejskom društvu na ulazu u Etnografski muzej kraj Place; uzalud htjedosmo pogledati (zatvorenu) Etnografsku zbirku otoka Krka, „marljivo sakupljanu zbirku obitelji Barbalić", iako odsjedosmo u Baškoj kod jednog *barbe Barbalića*. Uzalud poželjesmo pojesti i popiti štogod s bogate gozbe domaćih, mašući tada u džepovima nam bitno češće prisutnim kunama. Neka se, ponavljam, nitko ne uvrijedi, tim više što sada doista pretjerujem: pobjegli smo pomislivši da ćemo možda završiti kao stranac u filmu *Čovjek od pruća*! No, jednostavno je: nismo na to imali pravo, nismo imali pravo sudjelovati u njihovoj veselici. To je bio njihov dan, *dobri* dan. I sad to znam.

Saga govori i o sjećanju na štovanje božice Ištar i Zaratustre, no življe je sjećanje na praslavenski panteon: *Anton Barić njoj je na to rekal kako su va to vrime naši častili maliki, Zarata, Hrva, Davora, Kiša, Dobrinja, Ištur Tuman i Žol (Misec), prije su užbi rekli žoldan i bi se bili spravjali kolo ognja, pojali i se veselili.*

Dobrinj, pradavni bog, očuvan je u imenu grada Dobrinja. Je li barem dijelom očuvan i u kolektivnoj podsvijesti njegovih stanovnika i cijele Dobrinjštine? Hm… ne bih rekao da… nije.

A *onaj tko se zamjerio bogu Kišu bio je u nezavidnoj situaciji, ma kako daleko pobjegao jer, govorilo se na Krku:* Koga slidi Kiš, glava mu ne vridi niš! *i* Ki paližuje tujini, va Manja Kišu fini! *(Tko izda tuđinu, u Kišovoj jami skonča!).*

Je li Kišova jama možda špilja Biserujka? Tako *duboko* se ipak ne usuđujem ponirati…

Ali koliko god Krčani, svjesno ili nesvjesno, i do dana današnjega čuvali svoje pretkršćanske korijene, prigrliše – kada je za to došlo vrijeme! – kršćanstvo, vjerno i primjerno pravovjerno, pa se tako crkva sv. Lucije u Jurandvoru s pravom diči Baščanskom pločom. A knjiga Eleršeka i Žica Mikulina donosi i *dvije pjesme jednakog naslova „Sveta Lucija" (1892. i 1896.),* koje *pjevajući o poznatoj crkvi u Jurandvoru, stihom* deset sat osandeseta je finila *(kraća pjesma, drugi stih), odnosno* tisuć osandeseta lita ju finili *(dulja pjesma, 33. stih) preciziraju godinu i nadnevak postavljanja Baščanske ploče, 13. prosinca 1080.* Manje je pritom važno *što ovo vrijedno otkriće objavili su potpisnici ove knjige u tekstu Denisa i Anite Peričić u varaždinskom* Regionalnom tjedniku *br. 762/763, na sam Božić 2018. godine* (ali drago nam je zbog toga). Važnije je ovo: *Kroatist dr. sc. Denis Vekić primjećuje da će ova teorija, ako se jednom i znanstveno potvrdi, svakako izazvati senzaciju.*

Sve počinje ne u Jurandvoru, nego u Puntu. Ondje se (o)čuvala saga, odande su *konti* (grofovi) krčki, prastara vlastela, potomci Horezmljana, brodili morima navodno i sve do Amerike – prije Kolumba. Odatle su i Žici (koje prezime možda potječe od: *žrici*, žreci!), koji čuvaju sjećanje puka, koji čuvaju sagu. *Svi Žici su živili prije kolo Risiki, Garice, Kampej i Hlama i svi su bili Mikulini. Potlek su se razdilili aš je rod divental veli. Kako je bilo čuda jistih jimen, bi bili zvali nikoga po*

mistu kadi je jimil kuću, drugoga po ocu, tretjega po materi ali babi, sestri, brodu ali oštariji ali po čen drugon. Zaradi toga smo seda Žici Antičići, Peričići, Jivine, Valerijini, Mulovi, Dunižarići, Solari, Mičetići, Mikine, Kogići, Knjastići i još vavik i Mikulini. Žici su bili konti i nikada nisu plaćali toharic ni davki.

Spomenuti su i Peričići… Jesam li od tog roda, doktore Rado? Rado bih da je tako: nije od Krka daleko Lika, otkud su moji, otkud je moj djed Ivan Peričić, koji je umro desetak godina prije mog rođenja; no – za razliku od onih austro-čeških, po bakinoj liniji – trag mojih ličkih predaka u obiteljskom se sjećanju gubi već prije stopedesetak godina, a konačno i nakon paleži matičnih knjiga tijekom velikosrpske agresije. Ionako su Peričići u Liku došli zacijelo od Bune… a možda i, kako bi rekao Mak Dizdar, odnekud *još luđe, i još huđe*?

Važno je sljedeće: pa da i ništa od onoga u sagi i drugim kazivanjima iz knjige Eleršeka i Žica Mikulina nema nikakve veze s povijesnim činjenicama – a što je, tvrdim, nemoguće – sigurno znam da…

Màlo známo àl je znâno
Iza gòre iza dòla
Iza sèdam iza òsam
I jòš hùđē i jòš lùđē
Prèko môrnīh prèko gôrkīh
Prèko glòga prèko dràče
Prèko žège prèko stège
Prèko slútnjē prèko súmnjē
Iza dèvet iza dèset
Tàmo dòlje ispod zèmlje
I ònamo ispod nèba
I jòš dùbljē i jòš jàčē
Iza šútnjē iza tmàče
Gdje pijètlovi nè pjevajū
Gdje se nè znā za glâs ròga
I jòš hùđe i jòš lùđe
Iza ûma iza bòga
Ìma jèdna mòdrā rijèka
Širòka je dubòka je
Stô godīnā širòka je
Tìsuć ljêta dubòka jèst
O duljìni i nè sānjāj
Tmà i tmùša nèprebōlnā
Ìma jèdna mòdrā rijèka
Ìma jèdna mòdrā rijèka
Vàlja nàma prèko rijèke

KRIŽNI POT, MEĐIMURSKI

Mila Željeznjak, Čakovec

U ljetno poslijepodne, kad sjene već pomalo gmižu ispod stabala čempresa, zateknem se na groblju, obilazim grobove, najudaljeniji, nadomak živici, urastao u travu, a tek kitnjasti metalni križ da naslutiti da je tu posljednje počivalište mojih gotovo zaboravljenih predaka, rođaka, i, sad već pokojnog djeda, osobe koja je bila najvažnija u mojem životu. Moj djed čije tijelo počiva ispod kamene ploče, već napukle iako i nije prošlo mnogo vremena otkako je postavljena, očigledno, teren čini svoje, zemlja se pomiče i izaziva pukotine i tamo gdje ne bismo očekivali, u kamenu.

Teška srca, već na rubu suza zatvaram vrata urasla u grmove i izlazim na cestu da bih nakon stotinjak koraka prešla i spustila se do crkve Sv. Rok, poznate po svoja dva tornja, što nije uobičajeno kod seoskih crkava. Crkvu je sagradio grof Drašković, po njemu je Draškovec dobio ime. Njegovog dvorca više nema, vrijeme je i tu rastočilo kamenje, ostao je samo okrugli opkop oko nekadašnjeg dvorca. Stari su znali gdje grade, tako je prije kojih pola stoljeća tu pronađena termalna voda, ali otud se nije mnogo pomaklo. Nakon nekoliko vlasnika i velikih planova, tu je još i danas samo metalni ventil na cijevi kojom se iz dubine povremeno vadi vrela voda. Prijašnji vlasnik, čovjek iz sela, bar je dijelio vodu seljankama koje su se namakale, pretpostavljam, jer sve su, koliko je poznato, termalne vode ljekovite.

No, da se vratim crkvi, mjestu krštenja mojega, i mojih predaka s majčine strane, ali i onih s očeve, iz pokrajnjeg manjeg sela, Hemuševca koje se naslanjaju jedno na drugo. Crkva sv. Roka, zaštitnika bolesnih, kad povodom spomendana sveca, na velikom proštenju dolaze ljudi iz okolice, obilazeći oko oltara nose figurice dijelova tijela kojima treba iscjeljenje. U toj je crkvi početkom dvadesetog stoljeća kršten i filozof i duhovni istraživač svjetskoga glasa, Rudolf Steiner.

Put me vodi dalje. Skrećem u pokrajnju ulicu sa glavne ceste, i još jedno raskrće, do nogometnog igrališta, koje je nekad bilo udubina puna vode, Zelenišće u

kojoj je moja majka prala rublje, trljajući ga na drvenoj prakljači sa sivim aluminijskim rebrima. Tada nije bilo stroja za rublje, ni vodovoda, imali smo hidrofor u podrumu i pumpu za vodu u staji, gdje je djed napajao krave i dva konja. Sjećam se zaprežnih kola, kasnije smo nabavili prikolicu, moj je djed bio napredni poljoprivrednik, marljiv i vrijedan čovjek koji je imao dovoljno inteligencije da prepozna što je dobro za njegovo polje, ali ti su rezultati izazivali zavist i podmetanja lokalnih sekretara, tako da i ja još nosim traume poratnog razdoblja, iako sam rođena nakon „preokreta" 1948., to se još dugo spominjalo, baka bi rekla: ništa nećemo šparati, jest ćemo dok imamo.

Sjećam se priča kako se seljacima otimao kukuruz iz kukuružnjaka, odvodila stoka za „otkup" koji je išao za Rusiju. Svi su odahnuli nakon raskida sa Staljinom, iako to nije bio kraj. Moja obitelj nije šurovala sa vlastima, i svi smo mi osjećali otvoreni ili prikriveni teror. No, ova mi se mračna sjećanja kovitlaju oko glave, dok se trudim otjerati ih kao roj dosadnih muha za ljetnih vrućina. Neću se zadržavati, ni ulaziti u dvorište kuće u kojoj sam rođena, ne zaustavljam se ni kod tabli Draškovec-Hemuševec, leđima naslonjene jedna uz drugu.

Žurim do izlaza iz Hemuševca, gdje na raskršću prema Goričanu, stoji poklonac Sv. Mihaela. Cigani se ukrali Mihaela, objasnio mi je djed, tako da je sad na zidu poklonca naslikan Arkanđeo koji zabija koplje u bijeli trbuh zmaja koji se bacio na zemlju, predajući se tako spreman priznati poraz. Ali doista pobijeđen, ni danas se ne zna…

Tu sam, na puteljku prema Goričanu srela dva bića, ogrnuta odjećom od svjetlosnih zraka, koje ću, nakon dosta vremena prepoznati kao Anđele koje je dr. Steiner opisao u svojim vidovitim duhovnim istraživanjima. Idem pješice, kratim si put do Donjeg Kraljevca, kuda sam stotinu i više puta dolazila biciklom, svakog drugog dana slali su me po kruh. Djed me vodio sa sobom kad bi predavši pšenicu u mlin, ostavljao vreću brašna u pekari usput gdje bi upisali količinu kruha u knjižicu kojom smo mogli podizati friški, mirisni kruh, kakvoga više nema. Još imam ožiljke na koljenima, više sam puta zaronila u šljunak na oštrom zavoju gdje je makadamska cesta skretala prema Prelogu. Da i ja skrenem za njom, nakon pedesetak metara naišla bi na niski drveni putokaz sa natpisom: Rodna kuća dr. Rudolfa Steinera. Stiješnjen iza visoke prizemnice, još postoji ostatak nekadašnjih općinskih zgrada. Još i danas vode se rasprave o datumu rođenja, iako sam dr. Steiner u jednom autobiografskom zapisu kaže: "Rođen sam 25. veljače 1861. godine. Dva dana kasnije sam kršten…". I o točnom mjestu njegovog rođenja postoje neslaganja, iako je, u ono malo što je preostalo od nekadašnjih zdanja u kojima su stanovali službenici Austro-ugarske južne željeznice, prve željezničke pruge u Hrvatskoj izgrađene davne, 1860. godine, uređena spomen-soba. Spomen-ploču 1966. godine postavili su drugovi iz Beograda, dok predstojnici

crkve Sv. Magdalene u neposrednoj blizini još i danas plaše mještane coprijama u nerazumijevanju filozofije ovog duhovnog znanstvenika poznatog diljem svijeta. Nije slučajno što spomen sobu posjećuju svjetski poznata imena, dok se lokalni čelnici satiru od napora da svladaju strah od reinkarnacije, koju je dr. Steiner dokazao svojim vidovitim istraživanjima. Očito zakon uzroka-posljedice toliko je prijeteći i izaziva savjest, koja će, htjeli mi to ili ne, jednom proraditi bez obzira koliko mi sebe obmanjivali dokazivanjem da nešto takvo ne može postojati.

No, ja skrećem udesno i uskoro me željeznički prijelaz podsjeti da moram krenuti putem uz prugu da bih došla do Željezničke stanice. Tu se od vremena kad je mali Rudolf u naručju majke posjećivao oca, prvog tehničkog nadzornika na postaji u Doljnjem Kraljevcu, nije mnogo promijenilo, ostala je ista, jednotračna pruga. Jedino što lokomotive više na dime kao prije, ugljen je zamijenjen dizel gorivom, dok je brzina ostala ista: dvadesetak minuta do željezničke postaje Buzovec. Odlučila sam sići na prvoj stanici u Čakovcu kako bih skratila put do crkve sv. Nikole u centru grada u kojoj želim predahnuti i odmoriti se. Sišavši s vlaka, ubrzo stižem do crkve i uđem. Upravo je vrijeme molitve krunice, mirno je, samo nekoliko žena poluglasno premeće zrnca između prstiju. Ono o čemu želim razmisliti jest koliko su istinite priče da ispod gradskih ulica leži zmaj, s glavom ispod crkve, a repom ispod zidina starog grada Zrinskih, kako ga zovu sada, a zapravo sagradio ga je vlastelin Chaki negdje u trinaestom stoljeću, spominju stari zapisi.

Iz razmišljanja me prene oblačak, meni omiljenog tamjana. Netko je otvorio vrata sakristije. Ne potraja dugo moje misli utonu u polusan ispunjen prozračnim tijelima malih, bucmastih anđela, zaposlenih oko oltara. I gle, odjednom oko mene se zazeleni, i ja ugledam dva širom otvorena oka zelenkastih odsjaja koja me promatraju. Zmaj?! – bezglasno se uznemiri nešto u meni. Zmaj, ili tko zna kakvo je to stvorenje, napeto je iščekivao moju reakciju. Ne bojim se – pomislim. U redu – odzvoni u mojoj glavi. Duboko udahnem, pitajući se da je sve to san, ali stvor preda mnom odgovori i na moja nepostavljena pitanja, i doda: – Uskoro će se smračiti, crkvu će zaključati. – Pođimo onda, složim se sa zelenim i učas gledam svoj grad iz zraka, ne znam mogu li reći da me zmaj podigao u zrak, i sad lelujamo na niskom oblaku, ili sam, nekim čudom savladala silu kojom me gravitacija vuče dolje. – Ne zamaraj se – u glavi se pojavi misao, samo promatraj. Zeleni je odgovorio na moje sumnje – nije li rečeno: neka ti bude po mjeri vjere. U trenutku mi postane jasno na kojoj sam visini i kako bi prizemljenje moglo biti traumatično, tako da sam morala odagnati roj sumornih misli oko svoje glave. Otpuhnula sam i zagledala se u plavetnilo koje je već poprimalo tamniju boju, još malo I zlaćani sjaj zapada ugasit će se.

Ispod nas staro četvrtasto zdanje, napola srušen vanjski dio, unutar kojeg je

dobro očuvano pravilno četvrtasto zdanje. Crveni krov s uočljivim crnim buzdovanima, na sve četiri strane svijeta, i u oči bodući znakovi radioaktivna zaštite od groma. I toranj sa zvonom na ulazu. Oko dvorca okruglasti okpop da bi se sačuvali drveni piloti na kojima zidovi leže, ali netko je odlučio jezero isušiti, zbog najezde komaraca, pretpostavljam. Da će to uzrokovati propadanje zdanja, nije se mislilo. Čula sam da otuda vode kanali do Šenkovca, i da se može proći, jesi li ti to prokopao. I je li ti glava ispod crkve, a rep ispod starog grada – pitam sebe više nego zelenog. Znaš da je u našem svijetu dolje isto kao gore, nisi li čula za to? – razgovaramo bezvučno. Što je u podrumima? – pitam dalje. - Možemo i podzemnim kanalima, ako želiš. Ne, radije ću ostati ovdje, podzemlje ima svoje tajne, a sada ne bih mijenjala ovo milovanje večernjeg povjetarca kroz prozračne koprenaste oblake i rješavala zagonetku kojom se malo ljudi u Čakovcu želi baviti.

Usput bacam pogled na sivu skulpturu ispred ulaza u centralni dio starog grada: oproštaj Petra Zrinskog od žene mu, Katarine, plemkinje rođene Frankopan, pjesnikinje, dok napušta ovaj kraj, ne sluteći da će u Bečkom Novom Mjestu izgubiti glavu. Bečkom je caru Leopoldu odgovaralo optužiti hrvatske velikaše za urotu protiv Carstva usprkos zalaganju rimskog Pape za pomilovanje. Hrvatski ban Petar Zrinski i njegov šurjak Fran Krsto Frankopan pogubljeni su u Bečkom Novom Mestu, a njihova imovina prešla je u ruke cara. I otada, lakovjerni kakvi jesmo, uzdamo se u dobrohotnost Europe, iako je već sasvim očigledno da je sve to obmana kako bi se pljačkalo već dobrano osiromašene Hrvate, ali ne samo nas.

No, već smo iznad Šenkovca, i tu mi se nameće druga dilema, skrenuti desno prema Murskom Središću, ili lijevo, ne moram misliti, već idemo ulijevo, slutim da ćemo se početi penjati slijedeći uzdizanje Alpa, gorja koje tu negdje započinje. Dok kružimo iznad derutnog tornja kapelice sv. Helene, koja nas podsjeti na nekadašnji pavlinski samostan, otkuda je Juraj Zrinski protjerao pavline, zadavši sebi da Međimurje privede protestantskoj vjeri, što mu, uz mučenja i teror nad kršćanskim življem u Međimurju nije uspjelo.

Uto zašumi u krošnjama, i zvijezde, eto, zatrepere na noćnom nebu. Tu gdje ima manje svjetlosnog zagađenja, kad uronimo u duboke klanjce kojim ćemo doći do toplica u kotlini, nebo je gotovo crno, tek povremeno tanak srebren srp presiječe tamne oblake i utone u gustu šumu. I eto, sad lebdimo iznad četvrtastog bazena, između sivkastog isparenja s površine tople vode bjelasaju se okruglasti lopoči, ali kad bolje zagledam, to su izbijeljene podsuknje žena dok liječe svoje boljke od teškog rada odmarajući se i drijemajući rubovima toplog izvora.

Ovo nije stvarno, sad toplice izgledaju drugačije, bljesne mi. Pomalo me uhvati umor, poželjela sam da se spustimo, opružimo negdje na čistini i utonemo u pahuljasti oblak. I želja mi se ostvari, sve je oko mene utonulo u zelenkastu omaglicu.

U drijemežu, osjetim da me dotakne nečija ruka. Prenem se, a mladi franjevac prišapne: sestro, zadrijemali ste, trebao bih zaključati crkvu. Oprostite, nisam znala da je tako kasno - primakavši se škropionici dobrano zahvatim blagoslovljenu vodu i poprskam obraze. Dobro je, ne sanjam, pomislim dok pritišćem na metalnu kvaku teških vrata i izlazim na ulicu. Vani mi svjetlo udari u lice, i kameni sveci s pročelja namignu mi, sad tek nisam bila sigurna, jesam li sve to sanjala, ili izmislila, ali nije ni važno, jer bljesne mi: ovaj je život ionako, kako kažu: iluzija.

MALI PUTOPIS

RADOVI UČENICA OŠ FRANJE HORVATA KIŠA, LOBOR*

Lea Šala, 8. r
Mentori: Brankica Matijašec, Andrija Jurki

Moje putovanje u Beč

Kažu da je Beč najljepši za vrijeme Adventa i doista je tako. U jednom danu može se vidjeti mnogo od čari toga grada. Tijekom razgledavanja posjetila sam mnoga mjesta.

Najviše me se dojmio Prater. Prater je poznato bečko područje u kojem se nalazi Veliki kotač. Vožnja na Velikom kotaču bila je vrlo zanimljiva. Kabine su bile prastare pa su tijekom vožnje škripale. Najuzbudljivije je bilo kada sam stigla na vrh s kojeg se mogao vidjeti predivan Beč. U svom razgledavanju posjetila sam i dvorac Schönbrunn. Schönbrunn je vrlo lijep dvorac. Prije svog putovanja voljela sam gledati filmove o Elizabeti Austrijskoj, poznatijoj kao Sissi koja je živjela u Schönbrunnu. Vrtovi dvorca u kojem se nalazi bečki zoološki vrt podsjetili su me na zagrebački zoološki vrt. Posjetila sam i Muzej Madam Tussauds. U muzeju su bile prikazane voštane figure poznatih povijesnih i filmskih osoba, sportaša i pjevača. Obilazak je bio vrlo zabavan jer se moglo fotografirati s figurama. Iz Muzeja Madam Tussauds imam mnogo fotografija koje volim ponekad pogledati. Na putovanju sam posjetila i Tehnički muzej prepun zanimljivih tehnoloških inovacija. U šetnji ulicama čula sam mnogo uličnih zborova koji su pjevali božićne

* *Mali putopis - putopisni radovi učenica Osnovne škole Franje Horvata Kiša kojima su se uključile u središnji program Dana Franje Horvata Kiša „Hrvatski književni putopis“: 2018. Lea Šala i Monika Pakšec, a 2019. Marta Mađar i Lana Brčić. Mentori su im bili Andrija Jurki, mag. educ. philol. croat., te prof. hrvatskog jezika Brankica Matijašec i Snježana Radišković. Navedeni razredi uz imena autorica odgovaraju dobu nastanka radova (op. ur.).*

pjesme. Bilo je i puno štandova s izloženom hranom. Probala sam bečki odrezak i poznatu Sacher-tortu. Ljudi su u Beču gostoljubivi i prijateljski raspoloženi te je zbog toga putovanje bilo ugodnije. Na ulicama Beča vlada red i besprijekorna čistoća, što kod nas u Zagrebu nije moguće vidjeti. Na ulicama Beča nema zalijepljenih žvakača po podu.

Moje putovanje u Beč bilo je zanimljivo, poučno i zabavno. Voljela bih ponovno posjetiti Beč tako da mogu upoznati i otkriti druge ljepote toga grada.

Monika Pakšec
Mentori: Brankica Matijašec, Andrija Jurki

Dvadeseto Europsko natjecanje mažoretkinja

U četvrtak, šestog rujna 2018. godine, u jedan sat u noći krenuli smo za Srbiju na dvadeseto Europsko natjecanje mažoretkinja. Meni je to bio prvi veliki nastup, a i prvo veliko natjecanje s mažoretkinjama, jer treniram tek nekoliko mjeseci.

Nisam sigurna koliko je bilo sati kada smo stigli u Beograd. Beograd je jako lijep grad, vrlo je sličan Zagrebu, ali u Beogradu nije tolika gužva. Možda je to zato što je bilo prilično rano. Beograd ima mnogo spomenika, lijepih parkova i fontana. Kroz njega smo šetale oko dva sata i usput se slikale. Slikale smo se pored fontana, na šetnicama, pa čak i ispred mjenjačnice. Htjele smo da ti trenuci ostanu zabilježeni i na fotografijama, a ne samo u sjećanju. A nakon toga krenuli smo za Sokobanju, gdje se održavalo natjecanje. Put nije bio baš ugodan. Tri sata vožnje po neravnim i zavojitim cestama bila su previše. Kada smo napokon stigli u Sokobanju i pronašli naš apartman, smjestili smo se i otišli u potragu za restoranom u kojem smo trebali jesti. Restoran se zove "Bolji život". Znali smo se i šaliti zbog imena restorana. Govorili smo: „Mi svaki dan tri puta idemo u bolji život".

Iako je Sokobanja po veličini slična Loboru, barem imaju svoj vodeni park, koji smo tog dana posjetile. Navečer smo otišle na igralište trenirati, jer je idući dan bio prvi nastup. Nastup nije prošao najbolje jer su meni pala tri štapa i zbog toga sam se jako razljutila. Nismo očekivale nikakvu nagradu, a nismo je ni dobile, ali bitno je sudjelovati i zabaviti se. Srbija je za mene bila jako lijepo iskustvo i naravno da će ostati u lijepim sjećanjima, a sljedeće ćemo godine na natjecanju biti bolje nego ove jer to možemo.

Marta Mađar, *8. r*
Mentorica: Snježana Radišković

Tajno putovanje

Zvijezde su sjale daleko iznad mene, igrale su igru skrivača s mjesecom koji je provirio iza oblaka tek toliko da me pozdravi. Sjedim na prozoru, gledam kroz prozor svoje male zabačene sobe u kolibici i razmišljam o svojem putovanju.

Kada sam napokon izašla iz krcatog autobusa, stvarnost me udarila posred lica. Ja stojim na mjestu o kojem sam mogla samo sanjati. Ispred mene prostirale su se livade najljepših tulipana koje sam ikada vidjela. Na licima ljudi koji su izašli iz autobusa bila je čista radost, ni trunke brige, znali su da se nalaze na mjestu gdje se snovi ostvaruju. Polaganim koracima uputila sam se prema drvenoj kolibici koja čeka da svoje tužne, do sad prazne, prostorije ispuni radošću novih nepoznatih lica. Dok sam se približavala svome cilju, moje oči nisu mogle vjerovati što vide, ne samo prekrasne tulipane pastelnih boja nego i ljude koji su se brinuli o njima. Mogao si vidjeti da stvarno uživaju u tome što rade. Njihove ruke nježno su prelazile latice cvjetova kao da miluju svoje dijete, s tolikom srećom u očima. Toplina je bila u njima i oko njih. Moj fotoaparat ostao je u torbi, nisam željela zabilježiti ovo putovanje, htjela sam da ono bude moja mala tajna za koju nitko neće znati. Radoznalo sam otvorila vrata kolibe. Dočekala su me četiri prazna zida, krevet i stol. Rukama sam prošla hrapavom površinom stola, svoju torbu ostavila sam na krevetu i vratila se van. Žurila sam istražiti mjesto u kojem sam se našla. Pjevajući pjesmu, poskakivala sam puteljkom, a topli vjetar milovao je moje mlado lice. Sjela sam na stari panj na vrhu brežuljka s kojeg se pružao pogled na sve livade. Ono što sam tada osjećala ne mogu opisati. Vidjela sam kako se tulipani sastaju s nebom, svojim božanskim karakteristikama. Sve je izgledalo kao san. No, snovi ne traju dugo. Kada sam krenula prema kolibici, zapazila sam djecu u igri. Svoje brige stavili su u zadnji dio glave i pustili su veselju da ih vodi do novih pustolovina.

Život ponekad nije fer, zato moramo živjeti punim plućima, moramo učiti, putovati, moramo vidjeti što nam sve život nudi. Zato umiremo sa sjećanjima, a ne snovima.

Lana Brčić, *8. r*
Mentorica: Snježana Radišković

Bajkovito jezero

Žarko žuto sunce uprlo se u prozore auta. Lagani je povjetarac ulazio kroz otvoreni prozor. Kamo sam se uputila? Uskoro ćete saznati.

Pritisnula sam gumb na ključevima automobila i uputila se na dugi most koji je vodio do sela. S mosta sam mogla vidjeti okolicu sela. Visoke jele su se protezale u zrak i njihale na vjetru. Zvuk ptičica odzvanjao je šumom. Drveni, već istrošeni most, ljuljao mi se pod nogama, a dovikivanja ljudi sve su se više čula. Ušavši u maleno, no bučno selce, prvo što sam vidjela bile su žarko narančaste naranče i jabuke crvenije od vina. Tržnica je bila puna svježeg voća i ljubaznih ljudi. Skoro svima su se na licima protezali osmijesi. Ozračje je bilo tako veselo da bi razveselilo i najtužnijeg čovjeka. Nisam previše razumjela jezik kojim su se ljudi koristili, no zvučalo je veoma elegantno. Koristeći se svojim znanjem engleskog jezika, upitala sam veoma simpatičnu vlasnicu slastičarnice iza ugla tržnice gdje mogu pronaći poznato Ružičasto jezero. Uputila me dublje u selce i rekla mi da samo pratim kameni put. Prekrasno jezero ružičaste boje odjednom se pojavilo ispred mene. Oko jezera u miru sjedilo je mnogo ljudi, no nitko se nije kupao. Izvadila sam fotoaparat iz svojeg novokupljenog ruksaka i uspjela uhvatiti prekrasne fotografije. Nije mi dugo trebalo da se raskomotim na svojoj ležaljci i uživam u fascinantnom horizontu. Čula bih i nešto meni poznatijih jezika. Jezero je bilo puno turista koji su također došli uživati u ružičastoj boji. Tako ležeći, dočekala sam zalazak sunca i vrijeme za polazak. Zahvaljujući internetu pronašla sam malene kućice za iznajmljivanje u blizini sela. Moja želja za ponovnim osjećajem mira, sreće i ispunjenosti nije nestala. Prenoćivši tamo, ujutro sam ponovno otišla na tržnicu samo kako bih mogla slušati veseli žamor ljudi koji su se voljeli ustati rano. Nisam mogla vjerovati da postoji mjesto gdje svi sve vole. Nisam htjela otići, no došlo je vrijeme oproštaja. Posljednji put otišla sam do jezera i nogama bućkala vodu. Zadnja fotografija mi je teško pala, no znate kako kažu da svemu što je lijepo, dođe kraj. Oprostila sam se s jezerom, selcem i divnim ljudima te sam krenula svojim putem. Put kući činio mi se dulji nego put tamo. Glasna muzika vibrirala je automobilom. Visoke planine protezale su se u oblake. Do sljedeći put, bajkovito jezero.

Ljepote prirode treba znati cijeniti. Ružičasto jezero danas više nije te boje zbog djelovanja ljudi. Čuvajmo ono što je ostalo.

HOMMAGE À RABUZIN: Poziv na gledanje, čitanje i sve vrste emotivnog, intelektualnog… i inog sudjelovanja

(*HOMMAGE À RABUZIN / U čast 100. obljetnice umjetnikova rođenja.*
Kajkavsko spravišče, Zagreb – Grad Novi Marof, 2021.)

Godina 2021. označena je višestrukim momentima za pamćenje. Ističemo, kao izuzetne, tri 100. obljetnice rođenja - Ede Murtića, Ivana Kožarića te Ivana Rabuzina. Svaka je od njih obilježena na poseban način, a u ovom momentu koncentriramo se na način iznađen za Rabuzina.

Izuzetnim zalaganjem nekolicine entuzijasta i poštovatelja njegova djela osmišljen je i djelomice proveden tematski projekt, čiji je središnji i najvažniji dio *Hommage à Rabuzin*, knjiga koja svojim studioznim pristupom temi i tehničkom provedbom nesumnjivo zaslužuje pozornost (ne samo stručne) javnosti. Spomenuta djelomičnost ostvarenja projekta uvjetovana je, recimo metonimijski, stjecajem okolnosti koje ostavljamo izvan teksta, premda je iole upućenijem dijelu javnosti taj *stjecaj* itekako čitljiv iz (s ponešto gorčine prožetih) fragmentarnih informacija adresiranih aktualnom duhovnom ozračju i njegovim akterima.

Projekt i knjigu, kojoj je nakladnik Kajkavsko spravišče (za nakladnika Ivo Kalinski), a sunakladnik Grad Novi Marof (za sunakladnika Siniša Jenkač), koji je pokroviteljski moralno i materijalno prigrlio akciju, osmislio je Vladimir Crnković okupivši vrsne i prokušane suradnike (Božica Pažur kao urednica, uz V. Crnkovića, Boris Ljubičić kao dizajner, Marija Braut, Gianni Berengo Gardin, Soven Mosettig te Saša Novković fotoreporteri, recenzenti Marijan Špoljar i Zrinka Pillauer Marić.… da spomenemo samo osobe čiji je angažman u oblikovanju knjige nazamjenljiv). Rezultat je tehnički, umjetnički i sadržajno sjajna knjiga pred kojom je, nadati se, dug vijek trajanja i koja bi trebala biti i povod i temelj nadopisivanju.

Vladimir Crnković, hrvatski povjesničar umjetnosti, dugogodišnji ravnatelj Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti (2003.–14.) i likovni kritičar, priredio je, kako sam navodi, „kolaž memoarskih zapisa popraćenih fragmentima tekstova o Rabuzinovoj umjetnosti“ što ih je ispisivao tijekom „uspješne i dugovječne suradnje“ s umjetnikom. Budući da prati Rabuzinov rad iz blizine (i iz prijateljstva), o ovom je diskursu primjereno govoriti kao o osvjedočenju i svjedočenju: Crnković govori vrlo osobno, prisno i emotivno angažirano, iz pozicije čuvara sjećanja osjećajući, po vlastitom sudu, da mu je slikar predao u „amanet skrb nad njegovom umjetnošću“ te njegovi zapisi nadrastaju format intelektualističke analize, ali ostajući stručno relevantni. Tim „mozaikalnim uvidom“ (Špoljarić) sastavljenim od memoarskog i stručnog analitičkog teksta, Crnković je sažeo četrdesetogodišnje bavljenje djelom umjetnika prema kojem gaji neskriveno udivljenje i respekt. *Ushićenost i oduševljenje, otkriće radosti i apolonijskog duha* osobne su autorove ne tek emotivne, nego i valorizacijske odrednice Rabuzinova djela, s tim da se valorizacija uvijek

temelji na racionalnim i akribično elaboriranim argumentima struke jer se „umjetnine mogu potvrditi jedino argumentima".

Surađujući s Rabuzinom na nizu projekata, u kontinuitetu od 1968. godine, svjedočeći „iz prve ruke" izgrađivanje ove prepoznatljive estetike nenadmašive u svojoj autorskoj osebujnosti te njenu recepciju, Crnković na sto stranica gustoga teksta (simbolično za stotu obljetnicu) dubokim i opsežnim rezovima zahvaća umjetnikov profil: kontekstualizira ga unutar nacionalnog prostora (okvir naivne umjetnosti, niz vrsnih majstora – Gaži, Generalić, Skurjeni, Večenaj… u kojem Rabuzin ima „svagda izdvojeno i jedno od čelnih mjesta"), ali i u širokim razmjerima europske umjetnosti uočavajući njegove duhovne i poetičke srodnike u prostoru i vremenu (paralela s Paulom Cézzaneom, npr., u elementima simetričnosti, ritmizacije, ili s Van Goghom kao poticajem za priklanjanje temi pejzaža te otkrivanje „vrijednosti boja u psihološkom smislu"). U priči o Rabuzinu krenuti je iz njegova inspiracijskog središta, Ključa, preko prvih znatnijih afirmacija u Zagrebu, osobito je istaknuti djelovanje u poetički (više ili manje, bar u nekim osnovama) srodnoj skupini slikara objedinjenih nazivom hrvatska naiva, do fascinacija njegovom stilizacijom, kompozicijom i kolorativnošću diljem svijeta (Amerika, Njemačka… a posebice ističemo Japan).

Uz spomenute analize i svjedočenja Crnković navodi i vrijednu dokumentaciju (odjeljak *Izbor iz popisa izložaba i bibliografije*: Samostalne izložbe, Skupne izložbe, Rabuzinove monografije i knjige objavljene njemu u čast, Predgovori u katalozima i deplijanima samostalnih izložaba, Kritike i prikazi Rabuzinovih samostalnih izložaba te eseji i zapisi o Rabuzinu, Monografije o umjetnosti, knjige kritika i zapisa, zbornici te esejistički zapisi, Grafičke mape, Filmovi o Ivanu Rabuzinu, Slikovnice Hrvat-skoga muzeja naivne umjetnosti s prilozima o Rabuzinu).

U Crnkovićevu „klasičnom" i „starinskom" čitanju Rabuzina (Špoljarić), kojem je temelj vjerovanje u „viša načela umjetničke kvalitete i apsolutizaciju estetičkih vrijednosti", fascinira predano i znalački istančano bavljenje jednim opusom: Crnković Rabuzina poznaje do u detalje, prati njegove životne i umjetničke meandre te su stoga spomenuta knjiga i spomenuti tekstovi materijal koji bi trebao biti nezaobilazna osnova za svako ozbiljnije buduće bavljenje Rabuzinom i njegovim djelom, čemu se nadamo.

Kako i dolikuje Rabuzinovu lirskom likovnom rukopisu i suptilnoj kolorativnosti, razmatrački i dokumentaristički tekstovi nadopunjeni su poezijom. Kao što Crnković zahvaljuje Rabuzinu što mu je dopustio da mu se približi, tako su autor projekta i urednici supostojanje u prostoru knjige dopustili grupi pjesnika (Ernest Fišer, Božica Jelušić, Božica Pažur, Zdenka Maltar, Luko Paljetak, Valentina Šinjori, Emilija Kovač), koje je povezala inspiriranost osebujnim izričajem i astralnim autorskim imaginarijem.

Završni dio donosi recenzije uključenih sadržaja: Zrinka Pillauer Marić (recenzija teksta Vladimira Crnkovića *Prisjećanje na Ivana Rabuzina u povodu stote obljetnice*), Marijan Špoljar (recenzija teksta i projekta Vladimira Crnkovića, *Rabuzinov kritičarski suputnik*), Božica Pažur (esej *Pjesnici pod Rabuzinovom kupolom*).

Posebna je priča dizajn, što se i očekuje kad stvari „u ruke" uzme majstor, Boris Ljubičić. Promišljena kompozicija likovnih priloga i suodnosa s tekstom, osobito dizajnerski „komentari" (vizualno zaigravanje na tragu karakteristične Rabuzinove kolorativnosti i morfologije, uz primjenu nove vizualnosti i tehnologije – u oblikovanju ispisa prezimena na naslovnici te naznaka grafičke artikulacije sastavnica, tj. povezivanje-razdvajanje poglavlja karakterističnom konglomeracijom točkica na vanjskoj margini stranice rasterom točkica, što je sugestija računalnog grafizma) te vrlo zahtjevan prijelom… u ovom će zapisu ostati, neopravdano, tek na razini napomene.

Na tragu Crnkovićeve napomene da umjetnine „valja dokazivati, za njih se mora boriti" naglašavamo da knjiga jest rezime jednog uvida u djelo o „neprijeporno jednom od vrhunskih svjetskih umjetnika 20. stoljeća", ali je i materijal ponuđen novim interpretacijama. Ovoj

izuzetnoj estetičkoj činjenici i njenu tvorcu za čiju smo vidljivost (budući da, usprkos neupitnoj globalnoj prepoznatosti i valorizaciji, čuva znak „lokalnog" i oslonjena je na nj) zaduženi i odgovorni više od drugih, treba svakako, ne samo u trenucima obljetnica, odati poštovanje.

Emilija Kovač

KAJKAVSKI GARTLIC BOŽICE JELUŠIĆ

Horvatska književnica Božica Jelušić slavi ovoga leta 70 let življenja i oko 50 let književnoga dela. Da je pisala i vundavala knige sako leto v življenju, to bi bila sako leto jena kniga – kaj bi rekli, oko 70 knig do vezda. Ampak, prvi dvedesetek let ništ, onda vu vreme radne karijere umereno, a onda v penzije kak vulkan; nesem brojil niti računal, ali mi zgledi da je v zadni deset let naša poetesa pred nas donesla 60-70 postotkov svojega opusa. Kaj mi jo je žmeko pratiti!

Božica Jelušić započela je kak i večina kajkavcev još od Galovića i Krleže – v svojem drugom jeziku – književnom standardu, na kojem je objavila nekuliko prvi pesnički zbirki, a gde na početku stoji „Riječ kao lijepo stablo", 1973., koja je mam nagrađena onda posebno važnom nagradom „Sedam sekretara SKOJ-a". Leto potlam autorica je primlena i v Društvo hrvatski književnikov, kakti najmlajši član v dotadašne povesti. Prvi deset let pisala je pesme, eseje, književne i likovne kritike na standardu, a onda se je zbudila v jeziku detinstva i zavičaja i z zavičaja i za zavičaj i kajkavske orsage raširila kajkavsko fano iliti zastav. Najprije je objavila v časopise niz pesmi, a onda je v varaždinske biblioteke časopisa „Gesta" vundala zbirko puno antologijski kajkavski pesmi „Meštri, meštrije". I ne samo da je zbirka bila na kajkavskom jeziku, nego so meštri i meštrije kojem je del pesmi bil posvečen bili meštri kajkavskoga jezika Miroslav Krleža, Mihovil Pavlek Miškina, Fran Galović i majstori pemzla z podravski stran Krsto Hegedušić, Mirko Virius, Ivan Lacković Croata, Josip Turković, Mijo Kovačić, Milan Generalić … Zanimlivo je da se je najava jezičnoga prekreta dogodila dve lete pred tem v zbirke „Kopernikovo poglavlje", koja, mada je puna blistavi štokavski pesmi koje pamtimo (kakti naslovna, pak *Samo će ovi sati ostati, kao jabuke; Poslije ljubavnih čuda; Tulipani; Trideset i pet stihova za post scriptum i druge)* za zađno pesmo ima kajkavsko Mesečino – prvoga autoričinoga kajkavskoga soneta, krasno lubavno pesmo. Da bi se zastav jene lubavi i jenoga aktivizma raširila do kraja, doprinesla je i zbirka esejov „Herz desetka" (1995.), z deset esejov o horvatskemi vitiznance Galoviću, Miškine, Krleže, V. Parun, Mihaliću, V. Krmpotić, Paljetku; Ivančanu, Pupačiću i Dragojeviću, koja vleče na kajkavsko i zavičajno stran z eseje o Galoviću, Miškine i Ivančanu, al još više z esejom z kojem posebno mesto daje najvažnešemu podravskomu kajkavskomu meštru i najfinešemu kajkavskomu glasu Franu Galoviću. Ono kaj je eseja „Mešter i njegova mera" delo vu središče knige i na naslovno klapno je to da je napisan na hrvatskokajkavskom jeziku, š čem je Božica Jelušić, kakti naslednica kajkavski meštrov, pokazala da kajkavski jezik neje ograničen na lokalno življenje, da neje samo za etnološke teme i nostalgične popevke o preteklom – prošloste, nego se ž nim more pisati okretno, moderno i jako; da more biti potpunoma jezik suvremene književnosti.

Potlam vehementnoga nastupa na kajkavske pozornice, kombinacija književne i školničke karijere Božicu Jelušić vodi v SAD, kakti Fulbrightovo stipendistico. Z Amerike se je vrnola z jako zanimlivom putopisnom knigom „Okrhak kontinenta", a američkem je studentom čitala i svoje kajkavske pesme na originalu. Onda je posle prelepe, isto pune antologijski pesmi za deco, zbirke „Zmaj od papira" 1992. (f koje je i jena od najlepši i najdirliveši nejini pesmi za sako dob „Lastavice u vihoru"), več leto dana potlam, 1993. zišel jeden pravi kajkavski biser, zbirka „Jezuši". Božica Jelušić puno je pisala o slikare, posebno Podravce, pak so ji se knige

bogato i kvalitetno opremlene i ilustrerane, a v dve zadnespomenute se je delalo i o posebne suradnjaj. Knigo za deco ilustrerala je nejina kčer Ivana Kranželić, koja je f to vreme išla v osmi razred osnovne škole, a „Jezuši" so kaoautorsko delo z Ivanom Lackovićem Croatom.

Ak so „Meštri, meštrije" bili program, namera, pokaživanje da se Božica Jelušić namerava baviti kajkavskem vitiznanstvom, zbirka zabrani i novi kajkavski pesmi „Nočna steza", kojo so skupa vundali Matica hrvatska Đurđevac i Kajkavsko spravišče Zagreb 1997. i reakcije na te iste pesme po časopise i na kajkavske recitale, odnosno pri publike, i to ne samo kajkavske, postavili so Božico Jelušić med najvažneše suvremene kajkavske poetuše, kaj morete, rečemo, proveriti v *Antologije moderne kajkavske lirike 20. stoljeća „Rieči sa zviranjka",* Jože Skoka, vundate v Zagrebu 1999. Ak vam se ne da iskati, vredi nabrojiti jer se dela o poznate (pak so antologijske!) pesmaj: *Reči koje sem biležila vu kmici; Duša je jedna dodrta hiža; Dnevi nazrnani v zlizano čislo; Jogenj f polju; Jezuš ide spod dundače; Horvatski Jezuš; Pozoj; Nočna steza i Tanec).* Ja bi morti jeno izostavil, ali bi zato sakak dodal i ono več spomenoto *Mesečino,* i pesme *Tri krali* i *Senca na podravskemi puti,* koja je posvečena podravskomu boemu Miroslavu Dolencu Dravskomu, čijo je sen, senco, tenjo autorica prelepo naslikala „na podravskemi puti" kak ide: *„Čez šume crlene, čez fajtne baršune, / gdi guščerska koža se lešči zvrh mulja / za hitrom sencom zlatne kune,/ dok dravski Te pesek v cipeli žulja."*

Božica Jelušić živi v zavičaju i, makar je horvatska kniževnica, makar i dalje piše na standardu i si ovi let, odnosno pol stoletja v kniževnom standardu pokažuje jenako spretnost, nadahnuče i imaginacijo, zavičajna gredica, zavičaj, Podravina i „kajkavski emirati", iliti ono „misli globalno, delaj lokalno" vode Božicu Jelušić pol živlenja v promoviranju lokalni vrednosti i v borbe za očuvanje zavičaja. Ovo se drugo odnosi na ekološko deluvanje, na koje smo i te kak gizdavi, a Božica mu je bila predvodnica. Osnovali smo prvo ekološko društvo v kontinentalne Hrvatske izvan Zagreba, i bili smo prave i velike bitke da očuvamo Podravino, a posebno Dravo od devastacije. To je delala kakti aktivist i predsednica društva, a i dalje je pisala eseje o Podravine, podravske i severnohrvatske autore (kulko o vitiznance, još više o slikare i kipare). Od toga je isto tak nastalo nekulko knig, koje takaj moremo pribrojiti kajkavske gredice (ili bi pak trebalo govoriti, o vrčaku, vrtu, pak i celomu kajkavskomu parku iliti perivoju kojega obdelava, kak i onoga na bivšemu plemičkomu imanju Barnagor f Čepelovcu). Nekoje od ti knig jasno naglašavajo svojo kajkavsko orjenteranost z naslovi, makar so uglavnom pisane na standardu. Tak se zbirka z 2004. zove „Od cintora do cybera", z podnaslovom *kajogledi*, kaj bi značilo kajkavski eseji, ogledi, a ti so kajogledi 2021. skočili v naslov „Kajogledi, vnebogledi". Samo da pridodam da je, kak sem več rekel na početku, naša književnica stalno pisala (a pomalo i prevodila), pak se je oprobala i v pričaj i novelaj, ostavila po časopise, a potlam i v knigaj i dost putopisov, a o Barnagoru i negve gazdaj i sudbine napisala je i romana „Čišćenje globusa".

Radni je naslov ovoga eseja bil „Kajkavska gredica Božice Jelušić", jer mi prva reč koja mi je opala v pamet, dionica, ne bila dost kajkavska. Vezda se predomišlam oko vrta, vrčaka, parka i perivoja, kajti je gredica premala i vidi mi se da je saka kniga zaprav jena oplevlena i vređena gredica. Pak sem se setil i lepe reči gartlic i premenil sem naslova. Valda tak bo ostalo do kraja. A vezda bi samo spomenol još dve važne kajkavske književne, poetske gredice vu ovom stoletju - zbirke „Štorga", z 2007. i „Ftič kesnokrič" z 2016., al o njaj ne bom ništ napisal, osim da i v jene i druge ima materijala za čitateljsko uživanje i antologičarsko prebiranje, a to vredi i za ovoga leta v javnost zišlo „Gda smo išli", za kojo sem pisal popratnjaka, kojega sem naslovil *„Kerempuhovski otpor friškom misli"*. Mesto da zmišlam nekaj novo, upučujem vas da si ga prečitate, a ja bom z nega posodil dve-tri rečenice: „ …tonalitet i stav ključnih pjesama zbirke nosi u sebi kerempuhovski otpor i aktivizam. Pjesnikinju nose *biciklin (NA BICIKLINU ZANAVEK!)* i adrenalin (…) vitiznanka Božica Jelušić pruža svoj kerempuhovski otpor tupilu i zgaslosti svijeta u kojem živimo *friškom misli za*

dojduče doba!"

Zaďna gredica zapravo i ne zaďna, nego je na friško oplevlena i potsađena z novemi pričami, novelami štokavskemi i kajkavskemi, a zove se „Zvjezdane jagode". O nje bi vam štel nekaj više reči, al bom išel malo okolu-naokolu, kak to optom gošče delam i f škole. Kajti, kak sem pred krajom školničke karijere, dopuščam sebe gda-gda napraviti digresijo o koječemu, a k tomu sem i mekši naspram dijakov. Tajne s kojemi sem je negda lovil, vezda im rano otkrivam; igram z otkritemi kartami, al im i to negda ne pomogne. Jedna takva je o tomu kak preobračam nijove reči. Gda napišo v lektire da je nekaj poučno, ja čitam dosadno. I znam da oni zaprav tak misle, al im se vidi da to ne bi trebali napisati. Onda im ja povem da sem je prečital, osmekne mi se to prerano, več v drugom razredu gimnazije, pak mi pol nji piše da im je sa lektira bila dosadna. I nemrem ništ – navčil sem je da bodo iskreni! A još sem im i poručil da so dva najvažneša razloga za čitanje (i gledenje filmski prič!) to kaj očemo zeznati kak pomoči sebe, kak se ponašati v nekoje situacijaj; kaj ljudi delajo gda so zatelebani, gda se osečajo othičeno, gda očo nekaj poduzeti z svojem življenjem i kojekaj tomu sličnoga, a drugi od od ta dva najvažneša razloga, morti i važneši, je – zabava! Čitamo da se zabavimo, da nam vreme lepše i lakše prejde, a ne kaj bi se nekaj (za školo!) nafčili! Pak morem reči da sem se čitajoč Božičine novele prav zabavil, kajti je vu velikomu broju nji Božica pustila duva pripovedača i zabavlača z flaše: poznam ja nejino pripovedanje v društvu – puno štiklecov, nakinčeno i hiperbolično, kaj mami smeja! E baš je to pustila vun vu celom nizu priči v ove knige! Prešpancerali so se pred mojemi jočmi bližeši i dalši z nejine okolice; prečital sem zgode o koje je več pripovedala, malo ili malo više predelane. Kakti živim v istomu malomu gradu f kojemu paradera i veliki broj nejini junakov, malo mi je bilo žmeko ne čitati z klučom, odmeknoti se od prepoznavanja – nekoji so dobili samo drugo ime, se drugo je bilo prepoznatlivo, makar so nekoji malko potumplani i z osobinami nekoji drugi znancev i neznacev. Tak se nesem baš do kraja branil od toga; nek oni koji ne poznajo nikoga čitajo z odmakom, ja sem makal i toga safta. Al, a to je najvažneše, kniga je baš saftna, zabavna i zanimliva, posebno baš kajkavske priče, po koje se motajo naši domaći *oriđinali.*

Eto, tak je to. Malko sem se prešpanceral po Božičinomu kajkavskomu vrtu, gartlicu, perivoju. Pun je lepi gredic, sočni vočki, pak i, kak nejin park na barnagorskomu imanju, javorov, jelic i paulovnij. V njemu se morete vučiti kak doterati svoje verse z lepemi rimami, aliteracijami i asonancami, morete zdijavati radi amorovi streli ili od nostalgije za zgublenemi vremeni kak v pesme *Rekvijem za hižicu*, morete osečati egzistencijalno nesigurnost – *čkomino, tupilo i zgaslost,* ili pak slušati Dravo kak teče i vetra kak zmeče Bilogoro, diviti se lepotam prirode i nafčiti se kak je treba čuvati (i kakti ekolog se boriti da je se opčuva!), morete se sresti z našemi podravskemi i kajkavskemi velikani i još puno toga. Ja sem vas vezda samo malko *virtualno* prepelal, i to na brzino. Na vami je da se špancerate polako, v razna doba dana i leta, v različite raspoloženje, da vam z gredic zadiše sakakve duje, da spazite lepo, drago i domače, al i nesakidešnje cvetje i bilinje. Ak metaforo o vrtu začinimo z volterovskom metaforom f koje je Zemla vrt kojemu mi ludi trebamo biti dobri vrtlari, onda moremo reči da je Božica Jelušić svojega kajkavskoga gartlica, koj ne samo nejin, privatni, nego se je prestrl na podravske brege i nuz Dravo, pak i na se kajkavske orsage i zvun nji, vredila sem nam na primer i zadovolstvo. Čestitamo ji i fala ji na tom!

Zdravko Seleš

GDA SMO IŠLI BOŽICE JELUŠIĆ

Draga Božica,

kak smo se dogovorili, podigel sem vu Varaždinskim Toplicama tri pakete knjigi "Gda smo išli" i ostavil sem vam jih pri Darkiju v Koprivnici. Kak je jena knjiga bila kcoj, viška, nezamotana, tu sem si prisvojil.

Još bi dodal, lepo mi je bilo knjigu listati i čitati jer ju znam još dok je bila kup papirov. Zmislim se nekojih versov dok su još bili samo zapisi na "fejsbuku". Evo, na priliku ovoga se zmislim: *"Friška misel vredi šaku đunđa, / Vredi više neg tri rali grunta, / Za nju ne zna što pod strehom gunđa, / Ni koj se po ravnoj stezi spunta."* A kak se to po internetu napisano v glavnem spogubi i zameče z "kojekakvočama", lepše je imeti se te "friške misli" na jenem kupu, da "med koricama najdu stan", kak veli jena pajdašica. I točno se ta pesma paše na vrh knjige kajti je cela zbirka jen lepi kup friških i k tomu kajkavskih misli.

Najpredi sem prelistal, na brzinu, da mi se tu i tam kaj za oko zadene, onda prečital po redu, za malo više pol vure, tih pedeset i nekaj pesmi. I fakat, nema toga puno, al' je gusto, navdehnuto, tečno. Dobro je zišlo, lepo se čita i zgovara če treba. Potlam sem još jemput išel iskat gde se nekaj iskri, najti kaj mi još vu vuhu zvoni, da si k srcu zemem i premislim, da polovim se one male skrite kute, rešim zagonetke, dosegnem visoke grane, narišem si v glavi slike, da najdem če mi je kaj vušlo. I nazaj si mislim, dobro je zišlo, *"Pri nas se hiža vapni, a po steklu se malja, / Imamo bistro joko i vidimo kaj valja"*.

Saka pesma je jena pričica za sebe, to kaj pišete je vaš oblok v svet, topla peč, jelo i pilo, dihanje. Čez verse se žalite i mirite, veselite se, zabavlate i počivate. Nekoga koga ima špotate ili falite, nekoga koga nema se zmislite. V pesmama čestitate, tumačite, premišlavate, popevate, slikate, igrate se z rečima, zaranjate v prirodu. Vi pesme živite i čez njih kak čez očale vidite sveta čisto i bistro. No, negda ste i malo čemerni (kaj vas ne bum samo falil), pak mi to nekak ne legne, ali znam da čez te vaš poetski oblok negda morate i čemera hititi vun. Z ove knjige se morem nekaj nafčiti, a dok bu prilika i kakvoga citata posuditi.

Još da rečem, išel sem iskat zakaj pesma *Starci* ima podnaslov "*po Yeatsu*". To je kak mala zagonetka. Z čim je jen Irec, nobelovac, nadehnul kajkavku? I našel sem ključa v prvomu versu: Zakaj stari ljudi ne bi bili nori? ("Why should not old men be mad?"). Zmislim se te Yeatsove pesme od pred par let, dok ste mi ga spomenuli. A nije mu to jedina pesma o starim ljudima ("Kad budeš stara", "Žalopojka staroga umirovljenika"), pak mi se to vidlo baš interesantno. Makar znam engleski, nije Yeatsa lefko razmeti. Vu vašim "Starcima", pišete o starim ljudima koje več nikakve vuzde ne prečiju da govoriju i delaju kaj hočeju, da si življenje po svojem posložiju, da su fraj od zabrani i "moranja", da si trebaju zeti pravicu na "svoju volju", a to nam se prestrete - na kajkavskomu. Radi te "spone" z Yeatsom bi ova pesma mogla zaslužiti mesto favorita cele kajkavske zbirke. Rekel bi da poetske duše v istim letima misliju isto ili slično i čez jednake očale vidiju sveta - na kojemu god jeziku pisali. Čini mi se to kak zdrava teorija, makar za jen čas ne znam kaj da z tim delam, osim da zapamtim. Jenoga dana bu mi morti dobro došlo.

Akoprem je knjiga mala i v ruki lagana, vu njoj sačega ima za gruntati i zdumljavati. Več v naslovni pesmi piše "*....kak god glediš, bilo je najbolje, / GDA SMO IŠLI čez široko polje...*", tak mi i knjiga zgledi kak široko polje z kojega se daleko vidi, kojekaj dosegne, kojekoga sretne, kojekam dojde, a "*ne ga bilo ni zla ni srdobolje*". Zato sam vesel da sam i ja kaj doprinesel k nastanku knjige, lepo se zafalim na toj priliki i mislim da je obljetnica dobro počela, pak vam na tomu od srca čestitam.

Vaš,

Aleksandar Horvat

P.S. Jen paket je malo na voglu zdrapani, najte zameriti, zadelo mi se v gepeku. Ali je knjiga na voglu cela :)

Aleksandar Horvat

TREBA PUŠČATI REČI DA TEČEJU…
(Goran Gatalica: *Jezero zmešaneh noči*, Biakova, 2020.)

Nakon što je njegova zbirka *Odsečeni od svetla* postigla zapaženu recepciju te je, između ostalog, osvojila nagradu *Katarina Patačić* za najbolju kajkavsku knjigu 2018. godine, Goran Gatalica nastavio je pisati pjesme na kajkavštini pa je tako u listopadu 2020. svjetlo dana ugledala zbirka *Jezero zmešaneh noči*. Iako za analizu pjesama nisu potrebni pjesnikovi biografski podaci, u slučaju Gorana Gatalice zanimljivo je dotaknuti se nekoliko činjenica koje se i inače redovito spominju pri predstavljanju ovih zbirki. Naime, iz biografskih zapisa zaključujemo da Gatalica ne potječe iz kajkavskih krajeva, a jezik kojim se služi u ovim dvjema zbirkama teško je locirati, pa se nameće pitanje provenijencije njegove kajkavštine. Autori kritika i prikaza zbirki već su upozorili na činjenicu da je njegova kajkavština naučena i izvježbana, odnosno da je ona svjesni pjesnički odabir, neizbježno nudeći pritom asocijacije na jezik neponovljivih Krležinih *Balada*.

Jezik koji je Gatalica *komponirao* za svoje zbirke ujedno je ničiji i svačiji te kao takav postaje pogodan za obradu univerzalnih tema. A jedna je od ključnih Gataličinih tema položaj čovjeka u svijetu i traženje odgovora na pitanja koja ga okupiraju. Svijet je to *čkomine* i *samoče*, o kojima progovara i u prvoj svojoj kajkavskoj zbirci, svijet u kojem pjesnik *grunta* o svemiru, nebesima i zvijezdama, ali i o Zemlji i čovjeku, kako sugestivno pokazuju ilustracije Dominika Vukovića za *Jezero zmešaneh noči*. Tim se temama pridružuju aktualne pojave poput pandemije („Hičeni sme v pekel skup z virusem, / z hudem betegem.“) i potresa (pjesma *Čemer i strahi po Richterove lojtre*), ali i hrvatske zbilje („Bleščiju se kockarnice, / a bokci se tješiju z reciklažu / od kvarta do kvarta.“). Čini se da već živimo u vremenu posljednjeg suda i kataklizme kada svijetom haraju bolest, egzil i rat, a krivac, kako stoji u pjesmi *Zgublena lepota starega sveta*, leži u nama samima: jer „Fkanili sme mater Zemlu / i poradi serditosti / ostali sme bez spomenka / na lepotu starega sveta.“

Dijagnosticiranje problema naše stvarnosti daleko je od iznimke u književnosti s obzirom na to da spisatelji imaju prirodnu, legitimnu, pa čak i društvu nužnu potrebu osvrnuti se na zbivanja oko sebe. No teško je oteti se dojmu da dijelu njih u tome veliki izazov predstavlja pronalazak riječi koje nisu već u dnevnopolitičkim raspravama opterećene značenjima. Tako zloupotrijebljene riječi upozorenja o osobnom i društvenom propadanju bez djela koja ih prate mogu zazvučati lažno moralistički, što Gatalica nastoji izbjeći i u čemu mu uvelike pomaže već jezični odmak, odnosno izmak iz standarda. Uz to, pjesnički subjekt ne progovara sa superiorne pozicije već se naglasak stavlja na kolektivno iskustvo i krivnju učestalim korištenjem prvog lica množine („Pritiščeju nas zmešane noči. / Restače nas zgublenje.“, „Vsi sme svedoki poslednjem sodu“ ili „Ne delame da bi siromak imel za obed. / Ne pozname familiju, dete i svoju boleču dušu.“). Svoj osobni angažman u stvaranju boljeg svijeta spreman je ostvariti kroz pjesmu („Da mi je imeti telo od zvezdi / prišepnul bi svetu / svetlobom opkuraženu popefku / v tere su stoplene živlenjske farbe.“) ili molitvu („Zgovaranje molitve rasteple je / svetle z požiraka.“) koje su kod Gatalice u nekim slučajevima istoznačnice.

Razmatrajući pjesme iz zbirke *Odsečeni od svetla* kritika je posebno istaknula svježe metafore koje autor dijelom duguje svojim znanstvenim interesima za kozmičke teme (Gatalica je završio studij kemije i fizike na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu), a dijelom nadahnuću pronađenom u djelima svojih uzora poput Šopa, Šimića ili Goluba. Ipak u novoj zbirci kozmički interesi manje dolaze do izražaja, a nebesa u koja lirski subjekt usmjerava pogled imaju sada pretežno religijske konotacije. Već se u pjesmi koja je dala naslov čitavoj zbirci, a objavljena je kao sedma u prvom ciklusu *Nore, nefkrotlive ceste, nore*, Gatalica pribježe rečeničnim formulama iz evanđelja pa piše: „Blage onem kaj z reči ne

zburka čkominu. / Blage onem kaj se ne pita za jezero zmešaneh noči.“ U narednom se ciklusu (*Prošecija svetla v požiraku*) kršćanska motivacija izrijekom navodi, a kulminira u pjesmi *Sluge Tvega svetla*, posljednjoj u ovom ciklusu, u kojoj lirski subjekt konstatira: „Nigdar se nesem sramil otajstva tela i kervi Jezuševe. / Traplena senca z respela vdelila nam je zbavlenje.“ Ipak, kako je u predgovoru zbirci istaknuo Zvonimir Mrkonjić, zadržana je zdrava doza kritičnosti pa u pjesmi *Cukorasta mesečina* stoji: „Preveč je svetkov, Cvetnih nedel, šakramentov, / a tulike male svetla v našeh zgovoreneh reči.“ Stoga, za razliku od pjesama iz prvog ciklusa koje odišu atmosferom današnjice, ove kao da prizivaju vremena neoskvrnjene pobožnosti i nepoljuljane vjere. Osim spomenutog formalnog oblikovanja pjesama na tragu liturgijskih tekstova o čemu jasno svjedoči pjesma *Zafalni himnuš Majčice Božje Bistričke* koja počinje riječima „Zdravo Marija, milosti pona / čez sozne doline.“, a završava riječju „Amen“, tom dojmu doprinosi niz aluzija na srednjovjekovne i barokne tekstove kajkavske književnosti na koje znalački upućuje Hrvojka Mihanović Salopek u pogovoru zbirci.

Gataličin odabir trodijelne forme te atmosfera čitave zbirke prizivaju usporedbu s Danteovom *Božanstvenom komedijom*, na što također upozorava Mihanović Salopek, a obrazlaže Biserka Goleš Glasnović pišući o ovoj zbirci (*Kolo* 1, 2021.). Pjesme drugog ciklusa, pretežno vjerskog karaktera, funkcioniraju stoga kao čistilište u koje se dolazi nakon susreta s ovozemaljskim infernalnim pojavama. Na tom tragu, treći ciklus trebao bi predstavljati raj koji Gatalica pronalazi u pjesništvu i vjeri u ljekovitost riječi ili, kako lijepo Goleš Glasnović primjećuje, „u prizivanju pjesnika suputnika“. Takva vizija raja ne čudi ako na umu imamo Gataličinu zbirku *Odsečeni od svetla* i niz pjesama koje je posvetio mahom hrvatskim pjesnicima u kojima pronalazi svoje uzore. U novoj se zbirci njima pridružuju Baudelaire, Rilke, Breton, Leopardi, aluzije na haiku poeziju i sva ona umjetnička ostvarenja koja odgovaraju na zahtjev da “Treba imeti / lubavi vu sercu / da se z rečmi zgreje svet.” iz pjesme *Gutenbergova mašina za mertve reči*. Gatalica u ciklusu *Dišeči bombeki verzušekov* ide korak dalje od posveta određenim književnicima pa njihove riječi ugrađuje u vlastite pjesme tvoreći tako rajske predjele koji funkcioniraju kao intertekstualna tvorevina temeljena na osobnim lektirnim favoritima. Nova je to potvrda Borgesove misli da raj nalikuje knjižnici, a upornost Gorana Gatalice u težnji da pronikne u tajne ljekovitosti riječi priskrbit će mu mjesto na čitateljskim *paradižumskim* policama.

Mihaela Cik

UZ JUBILARNI, 40. RECITAL SUVREMENOGA KAJKAVSKOGA PJESNIŠTVA *DRAGUTIN DOMJANIĆ* - SV. IVAN ZELINA 2021.

40-LETNICA **Recitala** suvremenoga kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić/iliti Recitala najnovešega kajkavskoga vitiznanstva* v Svetom Ivanu Zelini, i 2021. ostvaruje vrijednosnu konstantu ***svehrvatski značajne*** književne manifestacije. Ona je ponovno dokaz kako se na dobro osmišljenoj programskoj podlozi njenih organizatora i višedesetljetnom stvaralačkom iskustvu i prigrljenosti autora mnogih generacija – materinskim kajkavskim jezikom itekako umjetnički i trajno može graditi. Riječ je o podlozi koju su, osobito od obnoviteljske 1992. godine, postavili ravnatelji *Josip Pandurić*, a iznad svih - dvadesetgodišnjim nesebičnim i stručnim djelovanjem te podizanjem i proširenjem Recitala (i dječje Smotre) na cjelokupnu kartu hrvatskoga kajkavskoga govornoga područja (čak i šire) - *Ivica Kukovačec,* te marno nastavili *Dubravko Sušec* i u posebnim okolnostima dviju godina *Vesna Bičak-Dananić.* Posebno mi je drago da se može ponoviti ocjena moje malenkosti izrečena o 25-oj obljetnici Recitala (2006.) o značenju njegovu (i dječje Smotre) kao najmjerodavnije manifestacije koja potiče, odzrcaljuje i vrednuje dosege suvremenog kajkavskog estetizma, i to istom mjerom svoje izvrsnosti od 1970. do 1979., te kao „kajkaviana rediviva" (rekao bi I. Kalinski) od 1992. do danas. I dalje, kako je rezultat takva kulturološkoga projekta Narodnog sveučilišta, danas Pučkog otvorenog učilišta Sv. Ivana Zeline, ***zavidan antologijski kajkavski korpus*** u razlikovnosti i prepoznatljivosti autorskih identiteta više generacija i poetoloških opredjeljenja. Zato baš 2021. valja podsjetiti da je pouzdani svjedok svih zelinskih recitalnih događanja od 1970. do svoje smrti u rujnu 2017. - član ocjenjivačkog suda i urednik znakovitog zbornika Recitala prvih mu devet godina „Zeleni bregi Zeline", u punom smislu riječi pravi suvremeni kajkavski „enciklopedist" - ***prof. dr. sc. Jože Skok*** - za svoje dvije kajkavske antologije, *Ogenj reči* (1986.) i *Rieči sa zviranjka* iz 1999., „sa Zeline" izdvojio čak 33 imena. Uzevši u obzir i prijašnje uvrštenje Mladena Kuzmanovića u *Antologiji novije kajkavske lirike* (Kaj, 3-5/1975.) – zelinski recitali suvremenoga kajkavskoga pjesništva bili su antologijskom podlogom čak četrdeset i dvoje autora!

Najuočljivija osobitost ovogodišnjeg Recitala, među prispjelih 467 radova 109-ero autora kvalitativna je nadmoć tzv. ženskog pisma, tj. ne samo kvantitativna nego i ***estetska premoć ženskog autorstva.*** I ovaj put se potvrđuje dobro prostudirani zaključak književnika i antologičara Ivana Kutnjaka (inače nagrađivanog sudionika zelinskog Recitala) u jedinstvenoj reprezentativnoj panorami *Kajkavski peterolisni capriccio* (2011.) kako kvalitativni rast kajkavske postmoderne u posljednjih 20-ak godina - a onda i kao neprijeporna estetska činjenica ukupnoga hrvatskog pjesništva - pripada zapravo ženskom autorstvu. Među ostalim, stožernih barem pet istaknutih identitetskih pjesnikinja – koje u najnovijim kajkavskim recitalnim stihovima pokazuju ili *stilizacijsko savršenstvo* (namjerno izostavljam imena – *op. B. P.*), ili *poetološki zaokret u svom stvaranju* – bit će ponovna „duhovna paša" sve *brojnijih oponašatelja* (pa čak i sudionika zelinskog i drugih recitala), koji na taj način iskazuju, nemojmo im zamjeriti, svoj priklon dobroj literaturi. U dosadašnjim ocjenjivanjima žiri je uvijek znao razlučiti „original" od „kopije", s rijetkom sklonošću toj kopijnosti kad je bila vrijedna izbora. U novije doba, najuzornija meta i oponašateljsko crpilište bilo je kajkavsko pjesništvo najnagrađivanije autorice Recitala Božice Jelušić (koja, istaknimo, ove godine dostojanstvenim petoknjižjem obilježava svoju životnu 70-letnicu; čestitamo joj!). Uočljivo, principom imele „srču se" stihovi Zdenke Maltar i Valentine Šinjori…, a godinama prije njih napadno i zavodljivo antologijskih pjesnika Stanislava Petrovića, Ive Kalinskoga, Ivana Horvata Hlebinskoga, a osobito nedavno preminulog Zlatka Crneca, te sve više Vinka Hasneka.

Druga je osobitost ovogodišnjeg Recitala stanoviti *pamfletizam* spram društvene/i pandemijske/ zbilje, a *treća* se veže uz pjesničku formu i pisanje na *granicama žanra*. *Četvrto* - i najznačajnije – jubilarnom, 40. Recitalu svojim sudioništvom priklonio se značajan krug ***novih autorskih imena***.

Čast mi je i ove godine iskazati zahvalnost na prigodi sudjelovanja u radu vrlo složnog i mjerodavnog ocjenjivačkog povjerenstva uglednog i jubilarnog Recitala, zajedno s dr. med. pjesnikinjom *Šteficom Kamenarić-Filipović* i antologijskim književnikom i znanstvenikom *dr. sc. Ivom Kalinskim* - predsjednikom Povjerenstva, najvećim znalcem suvremenoga hrvatskoga kajkavskoga književnoga stvaralaštva.

Božica Pažur

MALI KAJ V ZELINI – DUGOROČNO OSMIŠLJEN VELIKI PROJEKT

Četrdeset i prvi MALI KAJ V ZELINI, 2021. (41. Smotra dječjega kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić*) zakoračio je takoreći na prvu *veliku štengu pedesetletnice* svoga tradicionalnog i iznad svega utemeljenog, te prosperitetnog održavanja - sa značenjem za cjelinu hrvatske kulture. Ciljani i dobro osmišljen dugoročni projekt afirmacije dječje, osnovnoškolske, kreativnosti na materinskom kajkavskom jeziku - u zajedništvu najmlađih stvaralaca, njihovih nesebičnih voditelja/voditeljica i mentora, u organizaciji Pučkog otvorenog učilišta Sveti Ivan Zelina – i ove je godine rezultirao brojnošću i očekivanom jezično-umjetničkom razinom novih, uvjetno rečeno – dječjih, kajkavskih pjesama.

U strogom probiru našeg ocjenjivačkog povjerenstva – na čelu s najkompetentnijim znalcem suvremenoga kajkavskoga pjesništva dr. Ivom Kalinskim, te s pjesnikinjom dr. med. Šteficom Kamenarić Filipović, s kojima sam imala čast surađivati – od prispjelih 310/320 pjesama izabrane su 74, tek 23 posto za objavljivanje u zajedničkoj zbirci, kao trajni i inspirativni zapis materinskog kajkavskog jezika. Pritom se, uz estetske vrijednosti, vodilo računa i o što većoj zastupljenosti osnovnih škola, njih čak 60.

Suptilnu i preciznu analizu ovogodišnjih dječjih kajkavskih radova – s isticanjem naslova i autora – ponovno je u svom predgovoru Zbirci dao dr. sc. Ivo Kalinski. Načelno, tematske preokupacije toga pjesništva mogu se sumirati u rasponu od uvijek inovativne dječje spontanosti, empatijskih relacija spram bližnjih i govorenog izvornog kajkavskog jezika, ali i prema „subićima" u neposrednoj svakodnevici, u vlastitom dvorišču. Neobičan je porast ljubavnih stihova, ali i onih koji su rezultat rada na „zadanu temu", kao i angažiranih pjesama glede aktualne zbilje (korona i sl.). Zamjetna je, u radu s mentorima/mentoricama, posebna skrb mladih stvaralaca spram strukture pjesme – njene i grafijske i onomatopejske usložnjenosti. Razumljivo, raduje nas uvijek određeni broj refleksijski začudnih i uspješnih ostvarenja, koja „prerastaju" dječju dob.

Ponovno valja istaknuti posebnu vrijednost Smotre u jezičnoj kajkavskoj izvornosti mnogobrojnih zavičajnih idioma; kao njena konstanta, zastupljena je i ovaj put cjelokupna tzv. „karta kajkavskoga govornoga područja", koju je s toliko truda ne samo vizualizirao nego i uspješno provodio u djelo prijašnji svestrani ravnatelj Učilišta gospodin Ivica Kukovačec, animirajući sve veći broj škola sudionica, pa i onih s rubnog kajkavskog govornog područja, dapače i onih izvan njega. (Takvim bi bogatstvom vjerojatno bio i zadovoljan sastavljač te karte, i njenih novijih dopuna, jezikoslovac dr. sc. Mijo Lončarić.)

Ukratko, kultne zelinske književne manifestacije – i dječja Smotra i Recital - u kontinuitetu od 1970. do 1979., te obnovljeno, od 1992. do nepoznate nam budućnosti, bilježe

književni rast mnogih generacija i književnih osobnosti, pa i članova našega žirija.

Čestitam upornoj „ženskoj snazi“ Pučkog otvorenog učilišta i ravnateljici Vesni Bičak-Dananić na zdušnoj predanosti u vođenju i ostvaraju Smotre (vu ovo trucljivo vrieme posebnih i za kulturu vječno prikraćenih okolnosti) – nastavljajući tako graditi na dobroj podlozi svojih prethodnika!

Božica Pažur

SURADNICI U OVOM DVOBROJU

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) − književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist, urednik

TOMISLAV MARIJAN BILOSNIĆ (Zadar) - književnik, slikar, umjetnički fotograf, publicist, urednik i novinar, autor 140-ak knjiga proze, poezije, kritika, feljtona i nagrađivanih putopisa

DINKA BOROTA (Zagreb) – prozaistica, autorica putopisa

BOŽICA BRKAN, prof. (Zagreb) – književnica, publicistica, urednica, istaknuta autorica internetskih magazina; piše na kajkavskom ('kekavskom') i hrvatskom standardnom jeziku u vrlo raznolikim žanrovima

Dr. sc. VANJA BUDIŠĆAK (Zagreb) - Zavod za povijest hrvatske književnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; proučavatelj suvremenih (kajkavoloških) književnih tema i korelacija

MIHAELA CIK (Đurđevac) - magistra komparativne književnosti i povijesti umjetnosti

SINIŠA CMRK – televizijski autor i voditelj; umjetnički producent; književnik/pisac za djecu

ŽELJKA CVETKOVIĆ, prof. (Zagreb) – pjesnikinja i prozaistica, spisateljica za djecu; uvrštena u osnovnoškolske čitanke

BISERKA GOLEŠ GLASNOVIĆ, prof. (Zagreb) – književnica (piše pjesme, priče, putopise, eseje, književnu i likovnu kritiku te stručne članke); prof. hrvatskog jezika; urednica

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a „Anka Ošpuh"

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevac) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica; izrazita predstavnica *activae kajkavianae*; u zemlji i svijetu antologizirana autorica višejezične kompetencije u više od 60-ak djela na hrvatskom standardnom, kajkavskom, engleskom

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; do umirovlj. predavačica (Graditeljska škola, Učiteljski fakultet u Čakovcu); autorica 10-ak raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

Prof. dr. sc. BORIS KUZMIĆ (Zagreb) - redov. prof.; Odsjek kroatistike / Katedra za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika Filozofskoga fakulteta u Zagrebu; znanstv. istraživanja: hrvatski kajkavski i čakavski književni jezik, turopoljski kajkavski pisci; autor/koautor jezičnopovijesnih djela za studente, te monografije i studija

Dr. sc. MIJO LONČARIĆ (Zagreb) – znanstveni savjetnik; dijalektolog, leksikograf, autor značajnih jezičnopovijesnih monografija o kajkavštini; koautor i član redakcije Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika; zaslužni znanstvenik IHJJ, Zagreb

ĐURĐA LOVRENČIĆ, dipl. ing. geod. (Sv. Križ Začretje) – pjesnikinja, prozaistica, urednica

BISERKA GOLEŠ GLASNOVIĆ, prof. (Zagreb) – književnica (piše pjesme, priče,

putopise, eseje, književnu i likovnu kritiku te stručne članke); prof. hrvatskog jezika; urednica

ZDENKA MALTAR, upr. prav. (Novi Marof) – Grad Novi Marof; nagrađivana pjesnikinja i prozaistica (putopisi, kratka proza) kajkavskog i standardnog hrv. jezika

BISERKA MAREČIĆ (Kašina) – nagrađivana i antologijska (kajkavska) pjesnikinja, likovna umjetnica, astrologinja

KATJA MATKOVIĆ MIKULČIĆ (Velika Gorica) – ravnateljica Gradske knjižnice Velika Gorica; istraživačica turopoljske baštine; spisateljica; autorica brojnih priloga u novinama, časopisima i na radiju te predgovora za knjige i izložbe, te mediteranske trilogije za djecu (lektirno uvrštene); obnašateljica značajnih kulturnih i strukovnih dužnosti; nagrađivana

TOMISLAV MILOHANIĆ /SLAVIĆ (Poreč) – književnik, urednik; piše na čakavštini i standardu; zastupljen u brojnim antologijama hrvatske (čakavske) književnosti, u školskoj lektiri, nagrađivan i izvođen; pokretač književnog susreta "Badavca"

Dr. sc BOŽICA PAŽUR (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica; urednica mnogih kajkavoloških i drugih izdanja; voditeljica projekata i urednica biblioteka u Kajkavskom spravišču

Mr. sc. DENIS PERIČIĆ (Varaždin) – književnik (nagrađivan u svim žanrovima), publicist, književni kritičar i povjesničar, urednik, antologičar, prevoditelj; samostalni umjetnik; nakladnik, recenzent, znanstveni i stručni pisac

SLAVICA SARKOTIĆ (Lekenik) – inž. med. lab. dijagnostike; pjesnikinja i prozaistica; autorica 10-ak knjiga: kratkih priča, poezije (standardnojezične, kajkavske, te haiku i dječje)

ZDRAVKO SELEŠ, prof., Đurđevec – Gimnazija dr. Ivana Kranjčeva; književnik kajkavskog i standardnog jezičnog izbora, žanrovski raznolik; nagrađivan

Dr. sc. BARBARA ŠTEBIH GOLUB (Zagreb) – znanstvena savjetnica, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; suradnica u značajnim znanstvenim projektima (Rječnik hrvatskoga kajkavskoga, književnog jezika… itd.)

PREDRAG VRABEC (Zagreb) – književnik, autor pet knjiga pjesama u prozi; kajkavski mu opus posvetni je jezik sjećanja na djetinjstvo (Čakovec, Varaždin)

MILA ŽELJEZNJAK (Čakovec) – pjesnikinja i prozaistica, autorica više poetskih zbirki, priča, igrokaza, radio-igara i dramatizacija za djecu; zastupljena u književnim časopisima i listovima za djecu, radijskim emisijama, u haiku antologijskim izborima

***

Učenice (2018./2019.) Osnovne škole Franje Horvata Kiša, Lobor: *Monika Pakšec, Lea Šala, Lana Brčić, Marta Mađar*